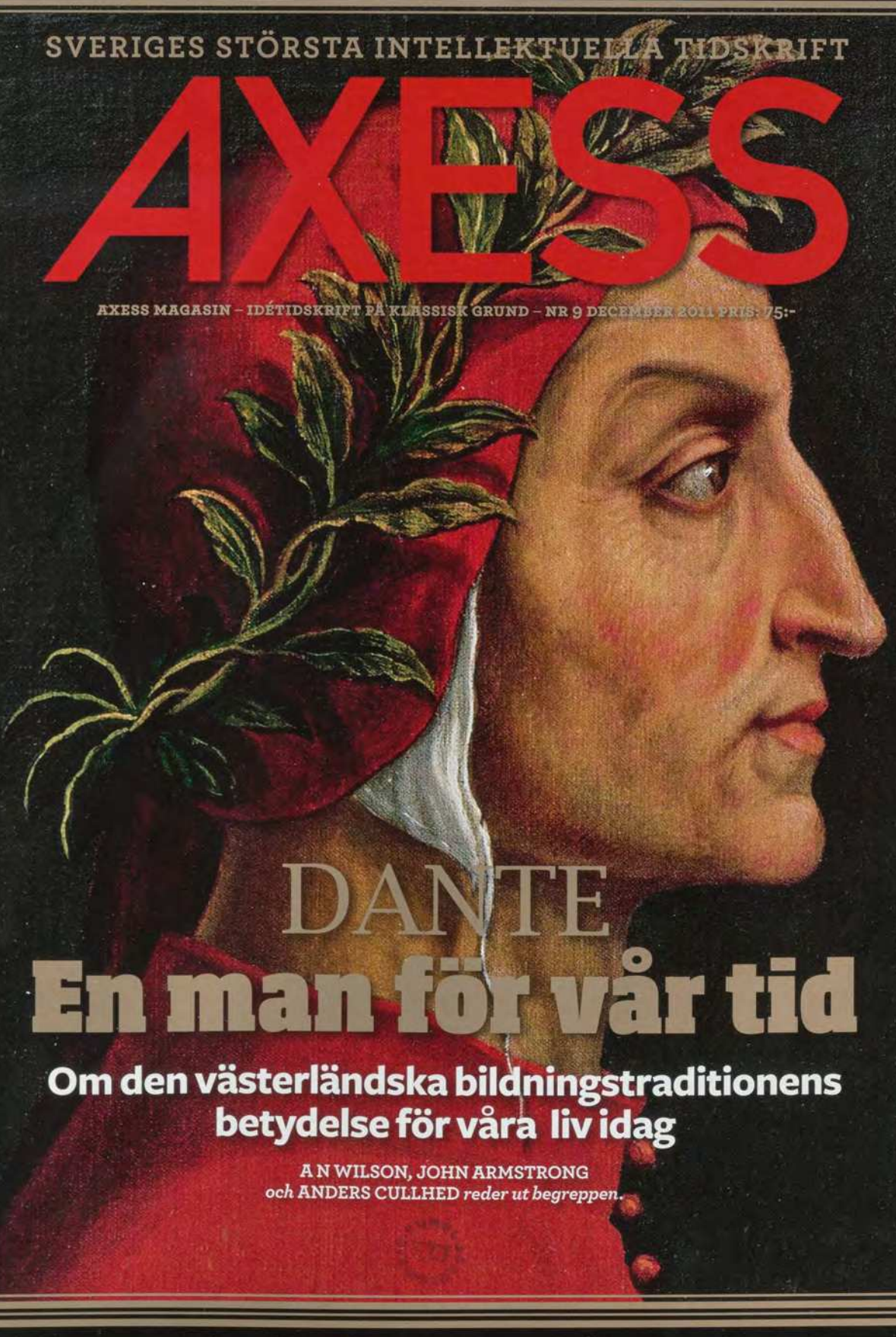

SVERIGES STÖRSTA INTELLEKTUELLA TIDSKRIFT

AXESS

AXESS MAGASIN - IDÉTIDSKRIFT PÅ KLASSISK GRUND - NR 9 DECEMBER 2011 PRIS: 75:-

DANTE En man för vår tid

Om den västerländska bildningstraditionens
betydelse för våra liv idag

A N WILSON, JOHN ARMSTRONG
och ANDERS CULLHED *reder ut begreppen.*

DOSSIER

POLITIKENS PROFETER

om religionens inverkan
på moderniserings- och
frihetsprocesser.

TRADITION

HORACE ENGDAHL

går i den vördade läraren
Eugène Napoleon
Tigerstedts fotspår.

RECENSION

SVANTE NORDIN

Det prisbelönta verket om
modern filosofihistoria
recenseras av David Andersson.

Alla sju endast
399 kronor!*

Styckepreis:
80 kronor*

*Porto tillkommer.

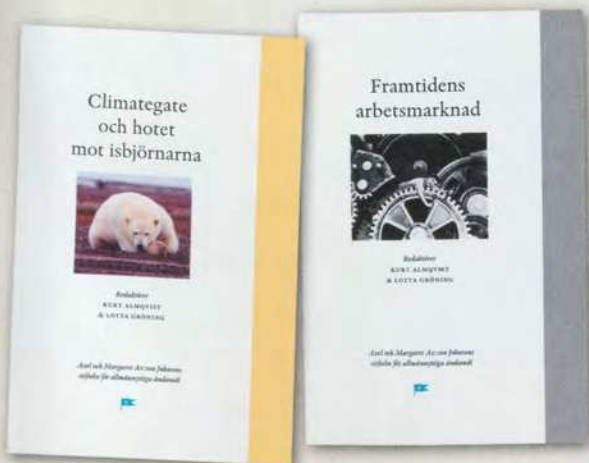
– En ovärderlig kunskapskälla för att hålla sig ajour i brännande samhällsfrågor.

– **Alice Teodorescu**, jurist och debattör. Medverkar i Den nya borgerligheten.

axess

Häng med i debatten!

De sju antologierna
Framtidens arbetsmarknad
Climategate
Välfärdsstatens framtid
IT och rymden
Den nya borgerligheten
Nya partier och missnöjespartier
Bergslagen i globaliseringens tidevarv
bygger på de seminarierien
Från järnbruk till hjärnkraft
på Engelsbergs bruk under
2010 och 2011.
Ledande forskare, politiker och
debattörer medverkar!
Kom in på webben och
köp: axess.se/shop

se/shop

– Böckerna ger en bra sammanfattning och introduktion till komplexa och viktiga ämnen i tiden.

– **Adam Cwejman**, förbundsordförande för Liberala ungdomsförbundet. Medverkar i Den nya borgerligheten.

bP 26

LEDARE

Vikten av att hålla odödliga verk levande

Johan
Lundberg

I Dantes fall kan man anta att den beundran och det intresse som han fortsätter att väcka har att göra med hur han lyckas åskådliggöra essensen i den rika humanistiska kulturtraditionen som löper från antiken och fram till idag.

När detta skrivs har Liv Strömquists seriealbum *Ja till Liv* nått andraplatsen på sin klättring mot toppen på *Dagens Nyheters* kritikerlista över veckans bästa svenskspråkiga fack- och skönlitteratur. Av listan att döma anser DN:s litteraturkritiker att Thomas Manns *Bergtagen* är en sämre bok än ett seriealbum av en feministisk aktivist som beskriver sitt författarskap som sprunget ur följande iakttagelse: "Så länge världen, Newsmill och DN:s ledarsida ser ut som den gör, så finns det tillräckligt med saker som redan försätter människor med vettiga åsikter i djup chock varje dag."

Medan Thomas Manns *Bergtagen*, som dyker upp först på plats fyra, försöker gestalta essensen i den europeiska mellankrigserfarenheten, är de entusiastiska recensenterna av Strömquists verk eniga om att ett av de roligaste inslagen i hennes nya bok är skämtet om att den förre arbetsmarknadsministern Sven Otto Littorins målning *Arbetslinjen*, kommer att vara "det enda kulturella spår som moderaterna lämnat efter sig", när tavlan i framtiden upphittas vid "utgrävningarna av Peppes Bodega".

Det finns måhända anledning att ta Liv Strömquist på orden. Den som anser det relevant att kritisera sin tids politiker för att inte ha lämnat efter sig andra kulturella spår än en abstrakt målning till en välgörenhetsbasar, bör naturligtvis ha någon sorts idé om hur de optimala framtida spåren av det tidiga 2000-talets svenska kultur borde se ut. Och även fråga sig vilken sorts kulturella spår som egentligen har förutsättningar att leva kvar - och varför.

Ett sätt att besvara dessa frågor är att gå bakåt i tiden, och fundera över varför de flera hundra år gamla verk som fortfarande idag entusiasmerar har överlevt. Ett sådant verk är Dante Alighieris *Den gudomliga komedin*. Den utgör fortfarande en självklar referenspunkt, såväl i tv-serier som *Sopranos* som i Karl-Ove Knausgårds infernovandring genom Sverige i *Min Kamp*, likväl som i filmer som *Seven*, datorspel och musikalbum av brasilianska trash metal-band. Liksom naturligtvis i mängder av mindre kommersiell samtidskultur.

I just Dantes fall kan man anta att den beundran och det intresse som han fortsatt att väcka hos den ena nya generationen efter den andra har att göra med att han, i likhet med till exempel Goethe eller just Thomas Mann, lyckades sammanfatta, åskådliggöra och för nya generationer hårbärgera och transformera essensen i den rika humanistiska kulturtradition som löper från antiken och fram till idag. Det handlar om ett lika megalomant som jagutplånande projekt, där konstnären kan sägas stäl-

la sig själv i civilisationsutvecklingens tjänst. Han eller hon fungerar som länk i överföringen från det förflutna till framtiden av ett kulturellt sofistikerat och värdefullt arv. Vars värde intensifieras och höjs i kontakten med konstnärens samtid och erfarenheter.

MEN ATT DAGENS kritiker istället för Mann, Goethe och Dante föredrar det efemära och tidsbundna i nutiden, beror måhända på att det krävs så mycket mer för att närma sig den västerländska civilisationsprocessens kanoniska verk. Det kräver att vi träder ut ur vår tids världsbild, att vi befriar oss från vår tids fördomar om vad som är gott, vackert, sant och väsentligt, att vi för ett ögonblick försöker få grepp om det som förenar bortom tidsskillnader och kulturella olikheter, att vi försöker urskilja det som genom århundradenas kulturella avlagringar och sediment har visat sig meddela någonting väsentligt om våra liv.

Det är inte nödvändigtvis en lätt uppgift. Eugène Napoleon Tigerstedt, Sveriges genom tiderna främsta Dante-kännare, som också porträtteras i detta nummer av *Axess*, har beskrivit denna process på ett lika kuriöst som träffande sätt i sitt verk om den florentinske diktaren, Dante. *Tiden Mannen Verket* (1967):

Böcker äro speglar, allra helst om det är en diktare som speglar sig i dem. Och blott så förblir en diktning levande, om generation efter generation återfinner sig i den. Ty för att kunna tala till oss kräva de döda diktarna liksom skuggorna i Odysseus' Hades att få dricka blod - vårt eget.

Att på det Tigerstedtska sättet närma sig det förflutnas kulturskatter innebär ett helt annat mått av uppoffring än det perspektiv som dominerar dagens svenska kulturvärld, där verk som *Den gudomliga komedin* lättvindigt avfärdas därför att dess kvinnoosyn (av naturliga skäl) inte känns lika samtida som Liv Strömquists eller på grund av att dess beskrivning av islam ogilades av Edward Said.

Vi hoppas icke desto mindre att föreliggande nummer av *Axess* ska inspirera fler att göra den här sortens uppoffringar. Det är, ytterst sett, det som krävs för att kulturer och samhällen ska förbli vitala och humana: Att de verk som civilisationen vilar på hålls levande och aktuella.

Johan Lundberg

NÄR ÄR DET OK ATT DÖDA EN MÄNNISKA?

Filosofiprofessor Michael Sandel har blivit världsberömd för sina föreläsningar på Harvard. Utifrån rättsfall och studier av mänskliga beteenden låter han sina studenter ställas inför komplicerade moraliska val.

TORSDAGAR 20.00 OCH LÖRDAGAR 18.30

Klassisk bildning på **AXESS TV**

10 SAMHÄLLE

- Politik* Tommy Möller analyserar småpartiernas framtid **10**
Sociologi Per Svensson förundras över ungas brist på normsystem **12**
Ekonomi Anita du Rietz om att fler kvinnor var företagare på 1800-talet än idag **14**
Rasism Jackie Jakubowski om antisemitismens dimridåer **15**
Krönika Theodore Dalrymple konstaterar att vi alla är skyldiga till krisen **18**
Notiser Det svenska jurysystemet, amerikanskt mediehyckleri och pressgrannar **19**

30 FRIZON

Johan Lundberg tecknar ett porträtt av den sammansatte Arne Häggqvist.

52 TRADITION

Horace Engdahl minns sin briljante lärare, professor Eugène Napoleon Tigerstedt.

60 KULTUR

- Konst* Joakim Grönesjö granskar spelet bakom Moderna Museets senaste utställning **60**
Sport Anders Rönmark ser bordtennis in ta skönlitteraturen **63**
Historia Lisbeth Lindeborg berättar om fallskärmens okände uppfinnare, Štefan Banič **64**
Opera Ingvar von Malmberg vill se den finska operan om Erik XIV även på svensk scen **65**
Konst Gunnar Larsson anser att Carl Fredrik Hill var en bättre konstnär som frisk än som sjuk **66**
Krönika Tanja Bergkvist om hemmafrutrenden **68**
I korthet Picasso-sågning, brevskrivande och grottmålningar **69**
Frågesport Julquiz - året som gått i Axess **70**

72 RECENSIONER

Carl Rudbeck försvarar upplysningen, Dick Harrison läser om det mytomspunna opiumkriget, Klas-Göran Karlsson överraskas av sovjetisk kultur, Carl Johan Gardell ser historien upprepa sig i Afghanistan, Ann-Sofie Dahl analyserar den post-amerikanska världen, Johan Hakelius följer imperiebyggare i fotspåren och Olle Häggström tar sig an transhumanismen.

90 VÄRLDENS GÅNG

Johan Hakelius funderar över tecken i tiden.

Tron på ett flertusenårigt sammanhang var kanske det som gjorde allra starkast intryck på mig, i synnerhet som det utgjorde en så bjärt kontrast till den traditionsfientliga anda som höll på att bemäktiga sig det svenska kulturlivet.

Horace Engdahl om E N Tigerstedt, sid 55

TORBJÖRN
ELENSKY

DOSSIER POLITIKENS PROFETER

- 21 Religion ingen privatsak Torbjörn Elensky om länken mellan politik och religion
- 22 Den religiösa terrorismens djupa rötter Jeffrey Kaplan om terrorismens födelse
- 24 En mission utan fjäsk Nathan Shachar om katolska kyrkans reträtt i Sydamerika
- 26 Utan tro ingen frihet Thomas Gür om den muslimska demokratirörelsen
- 28 Indiens framtid står på spel Bertil Lintner om populism och hindunationalism

TEMA VÅRT BEHOV AV DANTE

40 En man i takt med vår tid

När klockor blev vanliga förändrades vår syn på tiden. Denna förändring avspeglas inte minst i Dantes *Den gudomliga komedin*. Men även om Dante i flera avseenden var ett barn av sin tid, återfinner nya generationer ständigt sig själva i hans verk. **Av A N Wilson**

44 Kärlekens apostel

Ofta påstås Dante och andra klassiker vara viktiga därför att de har haft stort inflytande i historien. Det finns betydligt bättre anledningar; som att verket säger något väsentligt till oss idag – om kärlek, tradition och moral. **Av John Armstrong**

50 Dantes suggestiva mörkerseende

Det var först på 1700-talet som Dante för gott flyttade in bland klassikerna. Genom modernisternas nytolkningar av *Den gudomliga komedin* visade sig hans verk tala direkt till 1900-talsmänniskan. **Av Anders Cullhed**

AXESS

Axess Magasin är en tidskrift inom humaniora och samhällsvetenskap och utges av Axess Publishing AB.

Chefredaktör: Johan Lundberg

Redaktörer: David Andersson, Therese Bohman, Mattias Hessérus och Mats Wiklund

Redaktionsråd: Niklas Ekdal, Thomas Gür, Peter Luthersson, Nathan Shachar, Isabella Thomas

Grafisk form: Martin Genberg, Fredrik Sandberg och Pompe Hedengren

Redigering: Fredrik Sandberg

Vinjetbilder: Fredrik Tjernström

Porträtteckningar: Johan Patricny

Korrektur: Catharina Lewenhaupt

Omslagsbild: Eric Lessing/IBL bildbyrå

Nästa nummer: 31 januari 2012

Annonser: Sara Skyttedal 073-5145614

Material: Redaktionen tar inte ansvar

för insänt obeställt material. Den som skickar material till Axess anses medge elektronisk lagring och publicering. **Prenumerationsärenden:** Helår 9 nummer: 499 kr. Kontakta Pressdata: tfn 08-799 63 31 E-post: axess@pressdata.se

Typsnitt: Freight (Display, Sans, Text & Big), Archer

ISSN: 1651-0941

Repro och tryck: Turbin/Color Print

Vd: Kurt Almqvist

Ansvarig utgivare: Peter Elmlund

Ekonomiansvarig: Linda Bengtsson

Postadress: Jakobsbergsgatan 2, 5 tr. 111 44 Stockholm

E-post: redaktionen@axess.se

Telefon: 08-788 50 50

David Andersson
Författare och redaktör på Axess.

John Armstrong
Professor i filosofi vid The Melbourne
Business School.

Tanja Bergkvist
Fil dr i matematik.

Anders Björnsson
Skriftställare.

Therese Bohman
Redaktör på Axess.

Anders Cullhed
Professor i litteraturvetenskap vid
Stockholms universitet.

Ann-Sofie Dahl
Docent i statsvetenskap.

Theodore Dalrymple
Läkare, debattör och författare.

Anita du Rietz
Fil dr och författare, verksam vid Centrum för
näringslivshistoria.

Torbjörn Elensky
Författare.

Horace Engdahl
Författare och ledamot i Svenska Akademien.

Nils Funcke
Sekreterare i Yttrandefrihetskommittén.

Carl Johan Gardell
Fil dr i historia och kulturjournalist.

Joakim Grönesjö
Frilansskribent.

Thomas Gür
Skribent.

Johan Hakelius
Skribent.

Dick Harrison
Professor i historia vid
Lunds universitet.

Olle Häggström
Professor i matematisk statistik vid Chalmers
tekniska högskola.

Jackie Jakubowski
Chefredaktör för *Judisk krönika*.

Jeffrey Kaplan
Författare och associate professor i religion vid
University of Wisconsin-Oshkosh.

Klas-Göran Karlsson
Professor i historia vid Lunds universitet.

Gunnar Larsson
Konstnär.

Lisbeth Lindeborg
Fil dr i statsvetenskap och journalist.

Bertil Lintner
Journalist.

Ingvar von Malmberg
Journalist och författare.

Tommy Möller
Professor i statsvetenskap vid
Stockholms universitet.

Carl Rudbeck
Litteraturhistoriker och skribent.

Anders Rönmark
Politisk redaktör på *Tidningen Ångermanland*
och *Örnsköldsviks Allehanda*.

Nathan Shachar
Författare och journalist.

Per Svensson
Senior columnist på *Sydsvenskan*.

Håkan Tribell
Chef för idéverksamheten på Timbro.

Gunnar Wetterberg
Samhällspolitisk chef på Saco.

Mats Wiklund
Författare och redaktör på Axess.

A N Wilson
Författare och kolumnist i *Daily Mail*.

Orimliga krav på att öppna Säpos arkiv

I debatten om Stasiarkiven har en aspekt alldeles kommit bort. För Säpo och därmed för rikets säkerhet är det av yttersta vikt att uppgiftslämnare vågar lita på källskyddet. Den som misstänker att till exempel en lärare, en arbetskamrat eller till och med en nära vän är spion skall kunna meddela sig med Säpo i trygg förvisning om att hans eller hennes skvalder aldrig någonsin kommer att bli offentligt. Om Stasiarkiven öppnas, och det alltså visar sig att givna tystnadslöften inte längre gäller, kommer det att slå mot Säpos framtida verksamhet. Presumptiva uppgiftslämnare kommer att dra sig för att kontakta Säpo, eftersom de med fog kan frukta att om sekretessen har hävts i ett fall kan samma sak inträffa igen. Denna invändning mot ett offentliggörande måste tas på allvar och noga vägas mot de krav som nu ställs på total öppenhet.

Olle Abrahamsson

Så raderades måleriet ut

Jag efterlängtar i landet en tung klassisk bildning i målerisk gestaltning, lodet ner mot djupet, som endast en med stor möda tillägnad habilitet kan placera ut. Gällande den står vi i ruiner.

Jag var på Konsthögskolan i början av 1980-talet en andedräkt bort från allvarliga försök att göra samma kupp som normmännen lyckades med angående inrättandet av en klassisk avdelning på akademiutbildningen. Peter Dahl var i skyttegravan som professor i modellmåleri på Mejlan och dukade under till reträtt 1980. Alvar Jansson, som var min professor, efterträdde honom som en ren trupperingsättning och höll ut i fem år.

Kopplingen mellan Moderna museet och den internationella konstmarknadens representanter som flockades runt utbildningen, ditmagnetiserade av Olle Kåks, slog blå dunster hos eleverna. Alvar slogs för det klassiska formidiomet som en sisyfos. När slutligen Marie-Louise Ekman anträdde en professorsstol 1985 och raskt lyckades radera bort modellmåleriet tog han sin mats ur skolan. Detta är en ovärderlig del av svensk konsthistoria.

Per Jonasson

MANADENS BICITION

Rätt om bankman

På grund av ett redaktionellt misstag uppges felaktigt i Barbro Eberans artikel i Axess nr 7 2011 att den mördade Jürgen Ponto var bankkamrer. Han var istället en av Västtysklands mest respekterade bankmän och tillika ordförande i Dresdner Bank.

Bra att Håkan Juholt stannar på sin post

Som gammal gråsosse tycker jag att det är bra att Juholt vårdar sitt uppdrag och inte accepteras att avsättas av ett medialt drev. Just nu är våra opinions-siffror historiskt låga. Men det kan ändra sig till 2014.

Hur som helst kan vi inom S inte ha ledare som blåser borst för en storm i medierna. Vi får kämpa vidare och ta emot väljarnas dom 2014.

De konservativa värdena är på frammarsch igen i svensk politik. Det gläder mig.

Det är dock inte alldeles säkert att vindkantringen gynnar de klassiskt värdekonserverna partierna.

Bo Norberg

Ett språk att försjunka i

Först ska det sägas med eftertryck: Ett alltför konstlat språk är ett otyg. Och visst tycker man ofta som Lars Melin i Axess nr 8: man ser igenom tricket och vill skratta åt kejsarens kläder.

Men frågan är om det går att bestämma vad som är "tillgjort", fackspråk har alltid varit fackspråk.

Talar jag trav med folk (det händer inte ofta, men...) måste jag först lära mig ett par termer som jag anser det pinsamt att själv använda.

I det fall Lars Melin tar upp har han förstås en poäng (han borde dock inte använda ord som fikonspråket mer än en gång, inte alla förstår heller referensen till mumbo jumbo) men när den där "normala tioåringen" som bör "förstå" vad som sägs dyker upp, ja, då är det dags att bli vaksam.

En jämförelse med annan artikel i samma tidskrift, en recension skriven av Gunnar Larsson (om Ulf Linde), visar problemet i sin prydno. Jag vet många "normala" i alla möjliga åldrar som inte skulle förstå den texten, och det är inte för att de är dumma i huvudet.

För mig personligen finns här ett språk att försjunka i, tankar att tänka som känns roliga: jag känner igen dem men skulle inte kunna beskriva dem i ord. Detta var för övrigt essensen i Gunnar Larssons text.

Det är helt enkelt "min" sorts text. Däremot skulle inte en aldrig så enkel förklaring av relativitetsteorin landa lika bekvämt.

Jag har provat många gånger. Ibland märker man även att de texter är bäst som man inte helt förstår, det kan för all del gälla annat, filmer, musik etcetera.

När någon däremot ansträngt sig rejält för att populariseringsskriva så att lilla jag (och lilla du) ska haja, då drar jag öronen åt mig.

Jag förstår att inte Melin menar riktigt så, men det vi lider brist på i dag är inte "sådant som riktar sig till alla", som det brukar heta.

Birgitta Hybinette

Indignationens moder

14 Per Svensson förundras över ungas brist på normsystem

Kvinnor – starta företag!

16 Anita du Rietz om att fler kvinnor var företagare på 1800-talet än idag

Antisionisternas dimridåer

17 Jackie Jakubowski om antisionistiska värderingar och klassiskt judehat

Krönika

18 Theodore Dalrymple konstaterar att vi alla är skyldiga till krisen

Notiser

19 Det svenska jurysystemet, amerikanskt hyckleri och pressgrannar

STATSVETENSKAP

Partierna vilse

Svensk partipolitik genomgår stora förändringar där flera partiers överlevnad och framtid står på spel. Grundläggande för denna omvandling är Socialdemokraternas förändrade roll, skriver **Tommy Möller**.

ALDRIG FÖRR HAR VI haft så många partier representerade i riksdagen, och aldrig förr har så många partier varit små. Av de nuvarande åtta riksdagspartierna är tre i allvarlig kris, och ytterligare några befinner sig i ett besvärligt läge.

Med dagens otrogna väljare och med avsaknad av ideologiska skiljelinjer lever alla partier farligt, särskilt de små. Återkommande frågor är därför dessa partiers överlevnadschanser och existensberättigande. Utgångspunkten för en diskussion om dessa ödesmättade frågor är den omvandling som sker av partisystemet och grundläggande för denna omvandling är socialdemokratins förändrade roll. Socialdemokraterna är ett av de tre partier som befinner sig i kris – trots att partiet ännu (med liten marginal) är det största i riksdagen.

Under nästan ett halvt århundrade mo-

biliserade Socialdemokraterna halva valmanskåren och satt periodvis så säkert vid makten att det på en valaffisch inför 1944 års andrakammarval stod att läsa: "Stärk oppositionen – välj Folkpartiet". Till vänster fanns ett marginaliserat kommunistparti som fungerade som lojalt stödparti åt socialdemokratiska regeringar i trängda lägen. De borgerliga partierna, länge tre till antalet, var under lång tid jämnstora, och sammantaget jämnstora med Socialdemokraterna.

Inbördes fanns dock motsättningar och rivalitet – tanken på samverkan uppstod på allvar först under enkammarriksdagen – och det saknades därigenom ett regeringsalternativ. Centerpartiet föredrog dessutom länge samarbete, också i regeringsställning, med Socialdemokraterna.

Ännu på 1970-talet kunde det svenska

När (S) krisar

FOTO: ADAM HSE/SCANPIX

partisystemet beskrivas som hegemoniskt: det fanns förvisso flera partier, men socialdemokratin hade ett magiskt försteg. Därefter har partiets maktmonopol utmanats. Efter det stora valnederlaget 1991 – då partiet rasade till 37,7 procent (ett resultat som i dag känns näst intill ouppnåeligt) – ställdes för första gången frågan om Socialdemokraterna plötsligt blivit ett parti bland andra. Den återhämtning som skedde därefter visade att det var för tidigt att räkna ut dem. Men hur är det nu?

Socialdemokraterna har genomlidit två stora förlustval i rad och mätningarna beskriver ett parti i fritt fall. Partiets ledare har blivit något av en driftkucku i medierna och är starkt ifrågasatt internt. Få väljare kan föreställa sig honom i rollen som statsminister. Det finns ett gap mellan partiledarens retoriska budskap och den politik partiet slagit fast. Det gör politiken otydlig. Partiet är dessutom djupt splittrat i centrala frågor, och har påfallande svårt att behålla och rekrytera talanger.

DET GRUNDLÄGGANDE problemet är att partiet saknar en ideologisk kompass. Över hela världen pågår sedan en längre tid ett vär-

deringsskifte i takt med att det materiella välbefindandet växer. Människor blir mer individualistiska och strävar i allt högre grad efter självförverkligande. Detta skifte får naturligtvis politiska konsekvenser, särskilt för de partier som är barn av den tidiga industrialismen. Hur ska socialdemokratiens gamla trossatser om jämlikhet och integrativ demokrati översättas till ett samhälle som präglas av materiellt överflöd men samtidigt också av växande materiella och kulturella klyftor? Hur den frågan besvaras är helt avgörande för om partiet åter ska framstå som en relevant kraft när det gäller att möta framtiden. Förnyelse krävs. Men det valtest SVT och SR gjorde inför valet 2010 framgår att det i den socialdemokratiska riksdagsgruppen finns en stark dominans av ledamöter med en traditionalistisk profil.

DE TVÅ ANDRA krispartierna är Centerpartiet och Kristdemokraterna. Båda partierna har under en längre tid haft problem med vikande opinionsstöd och riskerar att åka ur riksdagen. Båda har också under senare år orienterat sig bort från sina traditionella profilområden utan att det, som

för Moderaterna, har resulterat i framgång. Inom Centerpartiet finns förhoppningar om att den nya partiledaren ska lyfta partiet och inom Kristdemokraterna är den sittande partiledaren ifrågasatt. I båda partierna finns alltså en utbredd föreställning om att problemen inte handlar om politiken utan om kommunikationen, och det nårs förhoppningar om att intresset för partiernas budskap blir större med nya ansikten som förgrundsfigurer.

Centerpartiet och Kristdemokraterna är förlorarna i allianssamarbetet. Folkpartiet har haft det lättare (utan att för den skull haft det lätt) i skuggan av det stora och dominerande partiet i regeringen. Vad är problemet?

TILL VISS DEL HANDLAR det naturligtvis om kommunikation. De små regeringspartierna har notoriskt svårt att ta plats i debatten, även i frågor de "äger". Men i grunden handlar det om partiernas existensberättigande: är verkligen skillnaderna mellan partierna i alliansen tillräckligt stora för att motivera fyra partier? Det enkla svaret är att detta är en fråga för väljarna att avgöra. Noterbart är dock att utan moderata stödröster skulle »

endast tre av partierna klarat spärrgränsen i förra valet. Ett alternativt svar, baserat på mina erfarenheter av att konstruera så kallade valkompasser, är att åsiktskillnaderna mellan de fyra regeringspartierna inte är större än att de med lätthet skulle rymmas inom ett parti. De skiljelinjer som skulle finnas skulle förblekna vid en jämförelse med dem som finns inom socialdemokratien.

Men naturligtvis kommer ingen fusion att ske av alliansens partier. Att det är en annan sak att slå samman partier än att slå samman företag framgick tydligt när Centerpartiet och Folkpartiet gjorde ett försök att bilda ett nytt parti efter 1973 års val. Det stupade på ett starkt motstånd inom båda partierna. Det handlade inte bara om maktintressen och politik, utan om skilda partikulturer.

Ska det ske en politisk strukturrationalisering inom borgerligheten är det nog genom att Moderaterna fortsätter sin expansion och att ett eller två partier förpassas ut ur riksdagen. Men priset för det blir sannolikt att regeringsmakten går förlorad.

Ett annat litet parti som har det besvärligt men som inte befinner sig i kris är Vänsterpartiet. Även inom detta parti har det uppkommit en föreställning om att det är kommunikationen av politiken, inte politiken i sig, som är problemet. Alltså byter man ledare. Räcker det?

PRECIS SOM INOM de tre krispartierna finns en självbild inom Vänsterpartiet att partiet egentligen bör ha ett väsentligt starkare stöd än det som nu finns. För ett decennium sedan kunde man mönstra dubbelt så många väljare.

Det var i kölvattnet av den inom vänstern så bespottade nedskärningspolitik som den socialdemokratiska regeringen tvingades bedriva för att sanera statsfinanserna.

Missnöjda s-väljare föredrog ett parti som inte kunde förknippas med växande klyftor och en samhällsutveckling där många lämnades utanför.

Kanske framgångsreceptet kan upprepas, trots att Socialdemokraterna befinner sig i opposition. Med en fortsatt förslamning inom socialdemokratien kan säkert ett vitaliserat vänsterparti hoppas på en ny storhetstid. Vad händer i ett sådant läge med Socialdemokraterna? Adernas till detta scenario Miljöpartiets frammarsch i storstäderna och Moderaternas växande attraktionskraft i väljarkategorier som traditionellt har betraktats som socialdemokratiska kärngrupper är det förståeligt om det snart uppstår panik inom det parti som för inte så länge sedan hade en hegemonisk ställning i svensk politik. ✎

FILOSOFI

Relativismen är

För en yngre generation är frågor om moral och rättvisa en helt och hållet subjektiv sak. Det är en generation som är allt mindre benägen att luta sig mot sammanhängande värdesystem, skriver **Per Svensson**.

NÄR VARUHUSDIREKTÖREN Tyko Jonsson drabbas av insikten att hans son Karl-Bertil utnyttjat sitt extrajobb på postens paketavdelning till att bedriva ekonomisk omfördelning, det vill säga till att stjäla de välbeställdas julkappar för att sedan ge dem till de fattiga utropar han chockerat:

– Jag har närt en kommunist vid min barm!

För detta hände sig på den tiden då man ännu tog för givet att det fanns ett orsaksamband mellan moral, ideologi, världsåskådningar och handlingssätt.

Den som frivilligt gav bort någonting, exempelvis servetteringar i japanskt pärontrå, måste vara kommunist. Så såg Tyko Jonsson det.

Hans son delade med all säkerhet i princip denna sin fars uppfattning. Inte så att han ansåg sig själv vara kommunist eller hyste uppfattningen att alla som kunde tänka sig att avvara en tändstickstavla föreställande Bodens fästning var kommunister, men för Karl-Bertil Jonsson var det självklart att man som människa bör stå på en moralisk grund och handla utifrån den. Själv bekände han sig till den Sherwoodska rättvisemoralen: Att ta från de rika och ge till de fattiga.

Karl-Bertil Jonssons julafton visas fortfarande varje julafton. Men det finns indicier som tyder på att Tage Danielssons och Per Åhlins klassiker borde vara på väg att bli minst lika exotisk, egentligen obegriplig, för yngre generationer som julevangeliet.

TIDIGT I HÖSTAS publicerade den amerikanske journalisten David Brooks en krönika i *New York Times* med rubriken "If it feels right...". Den trycktes senare i en svensk översättning på *Dagens Nyheters* ledarsida, och det var där jag läste den först. Trots att artikeln egentligen inte innehåller några sensationer, eller övervåldigande bevis för sin tes, har jag inte kunnat släppa tankarna på den. Det beror kanske helt enkelt på att den bekräftar en misstanke jag hyst i många år, och vi minns gärna texter som stagar upp och stärker våra egna förutfattade meningar.

Misstanken? Att något kvalitativt och av-

görande håller på att ske med synen på värden och moral.

Om Karl-Bertil Jonsson fått frågan varför han genomförde sina julkappstransferingar skulle han ha svarat:

– För att öka rättvisan i världen.

"Rättvisa" är här ett värde som så att säga existerar frikopplat från den enskilda individen och tillmätts en objektiv existens, det är något som finns eller åtminstone bör finnas oberoende av konjunkturer och personliga preferenser och det är, skulle Karl-Bertil säga, allas vår plikt att sträva efter en värld byggd på detta värde. Att göra just detta är att göra det rätta.

EN MER SENTIDA släkting till Karl-Bertil Jonsson, ertappad med att stjäla ett i julkappspapper inslaget exemplar av Sartres *Les Mots* för att ge det till en uteliggare, skulle om man får tro Brooks ge ett annat svar på frågan "varför?"

Han skulle säga:

– För att det kändes bra.

I sin krönika refererar David Brooks en sociologisk undersökning som stöder hypotesen att för allt fler unga människor har moralen blivit en helt och hållet subjektiv sak, den har så att säga lyfts in i varje individs matsmältningssystem och där spjälkats sönder och lösts upp och blivit något helt annat: en livsstils- och smakfråga.

Ett antal yngre respondenter kommer till tals i Brooks kolumn. De vänder sig genomgående mot tanken på att det skulle finnas en generaliserbar moral, en för alla giltig skillnad mellan "rätt" och "fel". Moral är tvärtom något "personligt".

Den studie Brooks hämtar sina citat och teser ifrån är gjord av religionssociologen Christian Smith vid Notre Dame-universitetet i Indiana och bygger på djupintervjuer med 230 ungdomar i åldersspannet 18 till 23 år. Undersökningen finns redovisad i en bok med titeln *Lost in Transition*.

Det som enligt Brooks är mest slående är att så många av dessa unga och åtminstone på papperet välutbildade amerikaner saknar ord och begrepp för att tala om moraliska frågor.

Det betyder dock inte att de saknar mo-

Indignationens moder

Surrogatfamilj.

FOTO: ROLF OLSSON/SYDSVENSKAN/IBL BILDBYRÅ

ral, men den är strikt intuitiv, helt känslomässig och extremt individualiserad.

– Jag antar att det som avgör om något är rätt är vad jag känner för det. Men olika människor har olika känslor, så jag kan inte uttala mig för någon annans räkning när det gäller vad som är rätt eller fel, säger en intervjuperson som David Brooks låter komma till tals. Se där, tänker man triumferande. Det är vad jag alltid misstänkt. Det är så det går i en extremkonsumistisk kultur som egentligen inte erkänner några andra verkliga värden än de hedonistiska. Då besannas till sist författaren Stig Larssons klassiska formulering: God är den som smakar gott.

Sedan drabbas man av besinning och reservationerna radas upp. Sverige är inte identiskt med USA. Jag har inte läst Smiths studie, bara en journalistiskt vinklad mikroversion. Det är vanskligt att basera storskaliga teorier om kulturella paradigmskiften på intervjuer med ett par hundra tjugohåringar.

OCH HAR INTE ett äldre, kulturellt och politiskt etablissemang, gång på gång oroat sig för de nya generationernas moraliska nihi-

lism? Talar vi inte här om en favorit i repris, en variant på den klassiska dansbane/video-vålds/tv-spels-indignationen?

Jo, något ligger det i det. På 1800-talet kunde man oroa sig över att Guds död skulle göra allt tillåtet. På 1920-talet lät Hjalmar Bergman i romanen *Chefen fru Ingeborg* en ung odåga träda fram som hållningslös moralrelativist: "...mellan rätt och orätt kan jag skilja. Det vållar mig ingen svårighet. Jag visste mer än väl, att jag rätteligen borde med alla medel hindra min vän från att begå självmord. Det hade varit rätt! Men nu frågar jag mig: kan inte rätt och orätt vara lika bra?"

Och så sent som på 1970-talet kunde Magnus Ugglå framstå som lite av en generationsröst genom att skråla: "De säger att jag skiter i allt, men det skiter jag i."

Det är, inser man, inte svårt att desarmera en medelålders kulturskribent som oroar sig över den nya, av unga generationer burna, värderelativismen. Kom med något nytt, gubbe!

DET TYNGSTA motargumentet mot den av Brooks artikulerade tesen om den tilltagan-

de moraliska autismen är att vi, åtminstone i Sverige, kan iakttä fenomen som tvärtom borde tyda på att stora delar av befolkningen, inte minst de unga, blivit alltmer moraliska, för att inte säga moralistiska. Ett olämpligt ordval i en litterär debatt (exempelvis om förhållandet mellan sanning och fiktion i en roman), en logotyp som kan tolkas som fördomsfull eller kränkande (exempelvis en stiliserad kines på en godispåse), en simhall som inte accepterar barbröstade kvinnliga badare – sådana förhållandevis små saker (små i alla fall i jämförelse med krisen för världsekonomin och så vidare) resulterar regelmässigt i intensiva, passionerade, aggressiva och, vågar jag påstå, påtagligt moraliserande fejder.

Hur ska man förklara detta, denna paradox:

Å ena sidan en kultur som, hur man nu än vill värdera just Christian Smiths undersökning, tycks allt mindre benägen att luta sig mot sammanhängande moral- och värdesystem, en kultur buren av generationer som sedan förskolan och vidare upp genom hela utbildningssystemen drillats i relativism, som fått lära sig att det mesta och de flesta i grunden är lika bra.

Å andra sidan en till synes accelererande moralisering av den offentliga debatten. Två felsägningar, och du är ute!

Det är inte lätt att svara på, men värt att fundera över.

KANSKE ÄR MOTSÄGELSEN bara skenbar: möjligen är den högt uppdrivna moraliska känsligheten för allt som kan tolkas som "kränkande" för den ena eller det andra faktiskt en helt logisk följd av den hyperindividualiserade relativism som genomsyrar samtidskulturen: Om alla och allt är lika bra så blir ju också allt som kan tolkas som bristande respekt för individer och grupper sått att förhålla sig till världen och sig själva lika kränkande, oavsett vad saken gäller. Då spelar det ingen roll om det handlar om ett flagrant fall av rasism eller om en småtöntig godispåse. Då gäller musketörsprincipen en för alla, alla för en. Relativismen är så sedd den absoluta indignationens moder.

Eller också handlar det bara om nostalgi. *Ersatz*-indignation i brist på verkliga övertygelser, symbolhandlingar som surrogat för verkligt moraliskt och politiskt engagemang; lite på samma sätt som det eviga reprinttittandet på *Karl-Bertil Jonssons julafton* får tjäna som surrogat för kyrkans och folkhemmets gemenskapsriter. ✱

Kvinnor – starta företag!

Diskrimineringen av kvinnliga företagare har minskat jämställdheten, försvårat konkurrens och nyetableringar och ökat arbetslösheten. Politikerna måste lära sig att marknadsekonomi är kvinnors bästa vän, skriver **Anita du Rietz**.

LÅT OSS STIGA NED I Gustav Vasas värld där hans ättlingar i det nya arvet, deras politiker och ämbetsmän, som Axel Oxenstierna, bestämt sig för att göra Sverige rikt. Förebilderna fanns i Holland och England, där både expansiv handel och effektiviserade näringar visade vägen. När inte svenska bönder ville lämna sin uppodlade jord i tillräcklig omfattning fick man locka utländskt bruksfolk till Bergslagen och hantverkare till städerna. Genom att ge skrämmästare privilegier och oligopolställning samt att integrera gesäller och lärlingar i ett samarbete med kontinenten kunde produktionsmetoderna förbättras i de växande svenska städerna. Men kvinnorna nöjde sig inte med att vara delägare i familjeföretag eller som änkor ensamägare. Många hustrur till ämbetsmän, soldater och många av deras döttrar drev så småningom fram beslutet 1720 att låta kvinnor starta företag parallellt med skräna, dock utan att ta arbetskraft ifrån dem.

Manufaktur-eran gav alla rätt att etablera sig i konkurrens och många privata företag växte fram. Med tiden blev skräväsendet ohållbart, om inte annat för myndigheterna som skulle hålla ordning i leden med företagsregistreringar och intrång. Perioden 1621 till 1846 följdes av en betydelsefull reform-ära. Folkskolereformen 1842 blev startskottet till att alla utbildningar (utom teologi och juridik) öppnades för kvinnor på högnivå, från 1873. Med full näringsfrihet från 1864 fick alla tillträde till såväl privata företag som offentliga tjänster. Kvinnors företagande som varit omfattande i städerna fortsatte att öka, men registreringen var inte lika lätt längre och sannolikt är den höga andelen företag bland kvinnor under denna

tid, andra hälften av 1800-talet, ändå underskattad. Såväl gifta som ogifta kvinnor fick från år 1874 rätt att själva disponera sin inkomst och egen förvärvade egendom även om det visade sig krävas en juridisk kodifiering i 1919/21 års nya äktenskapsbalk.

REDAN UNDER 1840-talet började industrisamhällets nackdelar bli uppenbara. De manliga arbetarna var snabba att organisera sig i socialistiska rörelser som identifierade de två största hoten: de som organiserade arbetet, *företagarna* och de som tog arbetet från männen, *kvinnorna*. Efter de två socialistinternationalerna under slutet av seklet stod det klart hur kampen skulle drivas, även om man med läpparnas beaktelse formulerade alla kvinnors rätt till arbete, likalön och likabehandling. Få kvinnor organiserade sig i början och det manliga motståndet lokalt inom vissa näringar var kompakt.

De sista åren på 1800-talet präglades av ett institutionaliserat motstånd mot kvinnors yrkesarbete och framförallt deras företagande. Detta motstånd tog sig olika uttryck som skyddslagstiftning, uteslutning av gifta kvinnor från arbetsplatser

samt monopolisering av kvinnliga företagares viktiga näringar. Redan i slutet av 1800-talet fick gifta kvinnor, vars egna skolor förstärktes, inte fortsätta som lärarinnor på grund av civilståndet. Myndigheter började diskriminera gifta kvinnor vid tillsättningar, något som efter protester resulterade i behörighetslagen 1925, som ändå kringgicks. I socialdemokratiska kommuner, statliga och kommunala företag och i banker och försäkringsbolag fortsatte uteslutningen.

Gifta kvinnor skulle vara försörjda av

maken och två inkomster var inte nödvändigt då kvinnorna tog brödet ur munnen från unga män. *Kinder und Küche* blev ett nationalsocialistiskt slagord som influerade politiker i Europa till att söka öka barnafödandet med barnbidrag och att uppvärdera hemmet. Familjehemmet blev en viktig del i det stora Folkhemsprojektet. Först 1938 förbjöds avskedandet av gifta kvinnor – något som ändå fortsatte att praktiseras in på 1940-talet.

FRÅN 1909 FRAM till 1963 fick kvinnor i industrin inte arbeta övertid eller på natten, något som tydligt diskriminerade kvinnors företagande och förvärvsarbete gentemot männen. Socialliberaler, och senare socialister, drog sig inte för att intervensera i näringslivets institutioner under förevändning att de hjälpte en okunnig befolkning. Privata skolor, kvinnors stora företagareområde, blev statsskolor med början 1905–08. Alkoholrestriktioner infördes kring 1915 och Sara-bolagen, ett statligt monopol tog över alltmer av krogar, kvinnors absolut främsta företagareområde, då bolagen fick köpa billig sprit av staten i syfte att främja nykterheten. Tobakstillverkning hade kvin-

nor länge arbetat med men även här infördes monopol år 1915. Slutligen understöddes konsumentkooperationen från 1899 politiskt och tilldelades monopolställning på mindre orter där kvinnors handel varit en viktig företagargärning.

Den politiska hållningen och institutionerna förändrades först när bristen på arbetskraft blev akut efter kriget. Rehn-Meidner-modellens tanke var att pressa ut de som fanns inom jordbruk och handel och småskaligt företagande till exportindustrin, vilken kunde bära betydligt högre arbetskostnader per timme – decennierna efter andra världskriget. Så höjdes skatten för arbetsgivarna och moms infördes, något som består fortfarande efter ett halvsekel. Det var då som hantverk, tekoindustrin, möbeltillverkning och småskalig livsmedelsproduktion och mycket annat försvann till låglöneländerna. När exportindustrin på 1970-talet inte längre kunde bära dessa lönekostnader flyttades kvinnorna över till vård, skola och omsorg, nu offentligt ägda, kvinnoverksamheter som i historien varit privat drivna av kvinnor. Särbeskattnings infördes. Kvinnor tilläts arbeta deltid med politiker som arbetsgivare i låglönesektorer där kvinnors företagande inte var tillåtet.

I DEMOKRATIN söker vi alla valfrihet – att välja yrke – som anställd eller som företagare och bli ekonomiskt självständig, att bygga en egen ekonomisk bas på samma sätt som många kvinnor gjorde som ägare till fastigheter och företag i Sveriges alla städer långt före representationsreformen 1866. Men under den demokratiska eran har politiska majoriteter styrt institutionernas och näringspolitikens utformning – på gott och ont.

Jämställdheten sattes på undantag under 1900-talet. Vi har inte ändrat institutionerna tillräckligt så att kvinnors företagande kan få fart igen. Andelen kvinnliga företagare ligger historiskt och internationellt i bottenläge – på drygt 5 procent av de sysselsatta idag jämfört med 20–25 procent för 70–80 år sedan och över 30 procent ytterligare hundra år tidigare. *Monopolföretag*, både offentliga och privata, har länge setts som rationella och bra arbetsgivare trots att de skapar monopolvinster på konsumenternas bekostnad och omöjliggör nyetableringar och sund konkurrens. Ökande *arbetslöshet* får i detta sammanhang sin förklaring. För att klara dessa uppgifter krävs inte enbart politikernas reflex att följa majoritetens önskemål. En god förståelse för marknadsekonomins funktionssätt parat med insikten hur nödvändiga institutionerna är i en sådan ekonomi blir avgörande för om politiker lyckas skapa maximal utväxling med hög sysselsättning och välfärd. ✱

RASISM

Antisionisternas dimridåer

Antisionistiska värderingar och propaganda förs idag fram på bred front. De kännetecknas av alla de attribut som utmärkt klassiskt judehat, skriver **Jackie Jakubowski**.

EFTER STUDENTDEMONSTRATIONER i de polska universitetsstäderna våren 1968 valde den kommunistiska regimen en beprövad metod för att kväva det missnöje som studentrevolten, med sina krav på yttrandefrihet och demokrati, gav uttryck för: antisemitism. Men officiellt var det "sionister" man angrep.

Från början var ordet obekant för de flesta. Därför kunde man läsa "Sionisterna till Siam!" (Siam är ett tidigare namn på Thailand) på plakaten, som bars av tvångsutkommenderade polska arbetare vid demonstrationer till stöd för det regerande kommunistpartiet. Men snart kunde ingen tvivla på vilka som avsågs: karikatyrerna i tidningarna började allt mer likna *Der Stürmers* och när långa listor på avskedade eller arresterade "sionister" lästes upp i TV-nyheterna innehöll de oftast judiskt klingande efternamn. Nu visste man precis vilka som åsyftades när banderollerna vid de statligt organiserade massmötena krävde "Rensa partiet från sionisterna!" Och rensning blev det. Förföljelserna drabbade både dem som hade judisk identitet och dem som var helt assimilerade och till och med ovetande om sina förfäders judiska ursprung; både dem som demonstrerat för yttrandefrihet och partitrogna kommunister. Det de hade gemensamt var minst en jude i släkten tre generationer tillbaka – enligt de nazistiska Nürnberglagarna. Alla blev de offer för en "antisionistisk kampanj".

I en tidstypisk vits från den tiden frågar en pojke: "Pappa, hur stavas 'sionist'?" "Jag vet inte", svarar pappan, "men före kriget stavade vi det med 'j'."

Alvar Alsterdal skriver i sin bok *Antisemitism, antisionism. Exemplet Polen*, utgiven redan 1969 medan den antijudiska kampanjen pågick som bäst, att när tabun väl hade brutits fanns det inga spär-

rar: rent rasistiska argument användes för att ifrågasätta enskilda medborgares lojalitet, och klassiska antisemitiska påståenden om "judisk maktdominans" spreds för att komma åt politiska motståndare.

FENOMENET VAR bekant från tidigare kampanjer: under skenrättegångarna i Stalins Sovjet och Tjeckoslovakien i slutet av 1940-talet, och i slutet av 1960-talet då den "antisionistiska" propagandan nådde sin kulmen i Sovjet. Trofim Kitschkos ökända *Varning: Sionism!* från 1969 blev en modern klassiker i den antisemitiska gen-

Även våra egna nazister från Svenska Motståndsrörelsen säger sig bekämpa "sionismen" i det svenska samhället. På sin hemsida beskriver de Saddam Hussein som en föredömlig "antisionist".

ren med alla de ingredienser som dess föregångare, *Sions Visers protokoll*, innehöll: konspirationsteorier, beskrivningar av judendomen som en barbarisk religion och påståenden om judarnas ambitioner att uppnå politiskt, kulturellt och ekonomiskt världsherravälde.

Så låter det alltså när våra dagars "antisionister" lägger ut texten: Sedan 2005 hålls varje ramadan en konferens i den iranska huvudstaden under rubriken "A World Without Zionism" (bilden). Bland inbjudna gäster finns sådana prominenta "antisionister" som ledare för Hizbollah och Hamas. "The Zionist regime" – Israel – måste raderas från världskartan, deklarerade Irans president Mahmoud Ahmadi-nejad i sitt senaste välkomsttal. Han står också värd för en revisionistisk konferens som betecknar historieskrivningen om nazismens folk mord på sex miljoner judar »

Irans president Mahmoud Ahmadinejad.

FOTO: SCANPIX

som en "sionistisk propagandalögn". Sådana "antisjonistiska" Förintelseförnekare som fransmannen Roger Garaudy hyllas som hjältar i både Iran och i arabvärlden för att de avslöjat "det sionistiska bedrägeriet".

Också de ryska ultranationalisterna och nationalkommunisterna, liksom den tyska extremhögern, har "sionisterna" som sina huvudfiender. Även våra egna nazister från Svenska Motståndsrörelsen säger sig bekämpa "sionismen" i det svenska samhället. På sin hemsida beskriver de Saddam Hussein som en föredömlig "antisjonist".

RADIO ISLAMs Ahmed Ramis "antisjonism" är väldokumenterad. På 1980-talet arrangerade han "antisjonistiska möten", med deltagare som den franske Förintelseförnekaren Robert Faurison; numera publicerar han långa namnlistor över personer (som han tror är judar) inom näringslivet, massmedierna och underhållningsbranschen, som skall visa omfattningen av "den sionistiska makten i Sverige" (huvudrubriken på Radio Islams hemsida).

FN:s konferens i Durban, Sydafrika, 2001, var tänkt att vara antirasistisk men urartade till en "antisjonistisk" festival: Arab Lawyers' Union distribuerade ett häfte till delegaterna innehållande klassiska *Der Stürmer*-karikatyler. Utanför konferenslokalen, där bokbord innehöll "antisjonistisk" litteratur, hölls demonstrationer med krav på att "sionismen" skall krossas – på några flygblad glömde man dock kamouflaget och uppmanade rakt på sak: "Kill the Jews!"

ANTISEMITISMEN HAR alltid inneburit att förvägra judarna rättigheter som är själv-

klara för andra. I sin mest radikala form – nazismen – ifrågasatte den det judiska folkets rätt att leva. Dagens "antisjonism" förnekar den judiska statens rätt att existera. I sin mest radikala form – representerad av al-Qaida och Ahmadinejad – är varje enskild jude ett potentiellt offer för denna "ism".

"Antisjionismens förnekande av Israels legitimitet eller till och med existensberättigande kan betraktas som en nutida motsvarighet till den klassiska teologiska antisemitism som diskriminerade den judiska religionen eller förnekade dess legitimitet. I båda fallen är antisemitismens väsen detsamma – diskriminerande särbehandling och ett angrepp på det som i varje givet ögonblick är kärnan i judisk självdefinition", skriver Irwin Cotler, Kanadas tidigare justitieminister och en av huvudtalarna vid Stockholmskonferensen om folkmord 2004.

Det är därför som "antisjonisterna" i Polen 1968, Irans president Ahmadinejad, Ahmed Rami, ryska nationalkommunisterna, dagens svenska nazister och militanta islamister låter så lika när de yrar om judiska världskonspirationer, ritualmord och Israels monumentala ondska.

DET HAR I DET JUDISKA folkets moderna historia funnits rörelser som varit starkt kritiska mot sionismen som idé: bundister, som i stället förespråkade en kulturell autonomi i de länder där judarna levde; reformjudendomen och ultraortodoxin, som av teologiska skäl motsatte sig tanken på en judisk stat; assimilationister, som befarade att en judisk stat skulle ge antisemiterna anledning att tala om judarnas dubbla lojaliteter.

Också idag finns det judar, och icke-judar, som är kritiska mot sionismen av politiska skäl (solidaritet med palestinierna eller stöd åt idén om en demokratisk stat som inte definieras längs etniska/religiösa kriterier) eller teologiska (den judiska ultraortodoxins motstånd mot den sekulära staten Israel) – utan att ge uttryck för antisemitism.

Men den typen av "antisjonism" som förkunnas av extremvänstern, antiglobaliseringsrörelsen och islamister – riktad mot både Israel och dem som sympatiserar med den judiska staten – kännetecknas av alla de attribut som tidigare utmärkt klassiskt judehat: demonisering, diskriminering och uteslutning. En sådan "antisjonism" – som likställer det judiska folkets nationella befrielseströrelse med kolonialism, nazism, rasism och apartheid och som är beredd att försvara och rättfärdiga judehat – blir i praktiken omöjlig att skilja från antisemitism.

Detta är knappast en ny insikt. Redan 1967 skrev Martin Luther King:

Antisemiten fröjdas åt varje tillfälle att vädra sin illvilja. Tiden har gjort det impopulärt i Västerlandet att öppet förkunna hat mot judarna. När detta är fallet måste antisemiten ständigt söka nya former och arenor för sitt gift. Han måste gömma sig bakom den nya masken. Han hatar inte judar, han är bara 'antisjonist'. Vad är antisjonism? Det är att förvägra det judiska folket en grundläggande rättighet som vi med rätta kräver för Afrikas folk och beredvilligt tillerkänner alla andra nationer på jorden. Det är diskriminering av judarna därför att de är judar. Kort sagt – det är antisemitism. ✴

YOUR NEXT TOUR AB -DIN BÄSTA RESEKLUBB

KOMMANDE PROGRAM!

SENSATIONELLA FÖRESTÄLLNINGAR PÅ METROPOLITAN, NEW YORK 27 JANUARI-4 FEBRUARI

Donizettis **ANNA BOLENA** med **Anna Netrebko** i huvudrollen samt bl. a Garanca och Costello, Verdis spännande tidiga pärla **ERNANI** med Dimitri Hvorostovsky och Furriccio Furlanetto och **festföreställning** av operan **DEN FÖRTROLLANDE ÖN** med musik av Händel, Vivaldi och Rameau med **Placido Domingo** samt **Danielle de Niese** och **Luca Pisaroni**.

OPERABUSSEN KÖR VIDARE TILL KÖPENHAM HAMBURG 25-29 FEBRUARI

La Traviata, Lucia di Lammermoor och orkesterkonsert. Hemresa via Marienlyst.

I MUSIKENS OCH VÅRENS TECKEN I BARCELONA 16-19 MARS

Stadsrundturer och utfärd till klostret **Montserrat**. På Gran Teatre del Liceu får vi uppleva Puccinis **LA BOHÈME** och i konserthuset Palau de la Música får vi höra en konsert med verk av **Berwald, J. S. Bach, Tjajkovskij och Davids** konsert för trombon och orkester med svenska solisten Christian Lindberg.

FESTLIG OPERA PÅ TVÅ OPERAHUS I BRATISLAVA 25-28 mars

Vi njuter av två operor i den gamla Habsburgska staden **Pressburg** – numera Bratislava. Staden har en historisk operascen, Nationalteatern som är byggd i neorenessansstil och öppnades 1886 och ett nytt operahus som invigdes 2007 och vi besöker båda där vi får vara med om G. Donizettis **KÄRLEKSDRYCKEN** i gamla operahuset och W. A. Mozarts **TROLLFLÖJTEN** i det nya operahuset. Stadsrundtur och naturligtvis god mat och dryck.

FIRA PÅSK I AMSTERDAM MED KONSERTER, OPERA OCH TULPANER 5-10 APRIL

Vi upplever **MATTEUSPASSIONEN** med **Rotterdams Symfoniker**. Rossinis **IL TURCO IN ITALIA** på Muziektheater Amsterdam och en **konsert på Concertgebouw Amsterdam** med sänger av Purcell. Stadsrundturer, kanalfärd och besök i berömda blomsterparken KEUKENHOF.

TRE OLIKA OPERAHUS OCH TRE OPEROR I PRAG 24-27 APRIL

Puccinis **MADAMA BUTTERFLY** på States Opera, Verdis **LA TRAVIATA** på National Theatre och Mozarts **FIGAROS BRÖLLOP** på Estates Theatre. Stadsguidningar med bl. a besök i Pragborgen, vandring i "gamla stan" och halvdagsutfärd till det mäktiga slottet Cesky Sternberk.

RICHARD WAGNERS NIBELUNGENS RING 25 APRIL-5 MAJ

Följ med tio dagar till New York och Metropolitanoperan. Vi får vara med om den nya Ringen uppsättningen i regi av **Lepage**, dirigent **James Levine**. Vi får bland andra höra **Jonas Kaufmann** och **Bryn Terfel** samt vår egen **Katarina Dalayman**.

Besök bakom kulisserna på Metropolitanoperan. Utflykt till Brooklyn och Harlem. Besök på MOMA.

Vi får även mitt i vårt Wagner äventyr uppleva genrepet av Benjamin Britten's **BILLY BUDD** med **James Morris** legendariska tolkning av Claggart.

RIGA OPERA FESTIVAL 2012 7-11 JUNI

SPÄNNANDE OPERA-MUSIK- OCH KONSTRESA TILL RIGA

Följ med till en av EU:s mest spännande städer, Riga, med fantastiska sevärdheter och vackert operahus. Vi reser när försommaren är som vackrast.

På Nationaloperan i Riga får vi uppleva Tjajkovskij's **MAZEPA** och Donizetti's **LUCIA DI LAMMERMOOR**.

NYSLOTT/SAVONLINNA OPERAFESTIVAL 5-9 JULI

Ta några dagars sommarsemester i det finländska insjöområdet och passa på att se en av operafestivalens bästa föreställning: G. Verdis **AIDA**.

Vi reser till Finland med Silja Line när den nordiska natten är som vackrast.

OPERAFESTSPELEN I VERONA, utfärd till Gardasjön och vindistriktet Valpolicella 1-5 AUGUSTI

Arena di Verona. Här hör vi G. Verdis storslagna föreställning **AIDA** och G. Puccinis **TURANDOT**.

FÖRETAG OCH FÖRENINGAR VI SKRÄDDARSYR ERA RESOR EFTER ÖNSKEMÅL!

YOUR NEXT TOUR AB

Lill-Jans Plan 2 114 25 Stockholm

info@yournexttour.com

-DIN BÄSTA RESEKLUBB

Tel: 08-611 51 50 Fax: 08-735 60 40

www.yournexttour.com

Vems är skulden?

Polonius är en gestalt i *Hamlet*, kungens trogne gamle rådgivare som aldrig yttrar sig annat än värdigt, sant och förnumstigt. När hans son Laertes beger sig till universitetet ger Polonius honom ett råd av det slag som unga män, bankirer och demokratiska regeringar i västvärlden har en särskild tendens att strunta i:

Tag icke själv ej heller giv ett lån,
ty lån gör slut på både sig och vännen,
och borgande förslöar hushållsskärpan.

Det tål att sägas igen, som den aktuella situationen i Europa bara alltför tydligt visar. I Aten viftar man redan med dockor av EU-kommissionens chef i Grekland, Horst Reichenbach, i naziuniform (inte en särskilt originell eller träffande kritik, eftersom det är den schablon som riktas mot alla tyskar man inte gillar). Detta bekräftar bara något som jag länge har misstänkt, nämligen att det europeiska projektet, som det så finkänsligt kallas av dem som förespråkar det utan att någonsin våga säga vad det egentligen är eller varför vi behöver det, utmynnar i skapandet av ett gigantiskt Jugoslavien. Det europeiska projektet kommer med andra ord att sluta, om inte nödvändigtvis med krig, så förvisso i stora konflikter, och kanske med blodutgjutelse.

En sak som jag inte riktigt förstått med skuldskrisen, och där Polonius inte ger vare sig sin son eller oss någon vägledning, är huruvida låntagarna eller långivarna har det största ansvaret för röran. I viss mening spelar det knappast någon roll, för det är naturligtvis mycket viktigare, om än också mycket tristare, att ta sig ur röran än att fördela skulden för den. Men människan är ett skuldbeläggande djur. Moraliska omdömen är, i likhet med estetiska omdömen, en ofrånkomlig del av den mänskliga existensen, även om den eventuella metafysiska grunden för sådana omdömen är en evigt omtvistad fråga.

Vem har alltså störst skuld, den oansvariga låntagaren eller den oansvariga långivaren? Är de båda lika skyldiga? När min bank erbjuder mig ett lån för lättsinniga utgifter (som den för övrigt fortfarande gör, med förslaget att jag kanske skulle vilja låna 30 000 euro för en köksombyggnad som jag inte behöver), är det jag eller de som har den största skulden om jag tackar ja till erbjudandet och sedan upptäcker att jag inte kan betala tillbaka?

Nu säger man kanske att jag, som en självständig och fullt medveten varelse, var den främst skyldige. Oavsett vad banken lockade med, hade jag trots allt ändå förmågan att avvisa erbjudandet. Å andra sidan visste banken att givet den mänskliga naturen, så kommer ett antal personer att tacka ja (annars skulle banken knappast ha lagt fram erbjudandet till att börja med), i strid med sunt förnuft och med en klar risk för inställda betalningar. Det faktum att banken kunde försäkra sig mot konkurser – eller trodde att den kunde göra det – gjorde den bara desto mer oförsiktig.

Nordeuropa föraktar nu Sydeuropa för dess bristande framsynthet och påstådda lättja, utan att inse hur mycket av dess egen påstådda framsynthet som vilade på dess mindre framsynta lån. Lånen till Sydeuropa var nästan i lika hög grad en subvention för Nordeuropa som för Sydeuropa; och denna djävulska dialektik kunde inte ha gått så långt, om det inte vore för den gemensamma valutan, detta tankefoster från Europas pygméversioner av marskalk Tito. Därmed har jag funnit de verkliga missdådarna att lägga skulden på, nämligen Europas politiker! Nu känns det mycket bättre, för ingenting lugnar själen som när man lyckas hitta någon att lägga skulden på. Men detta lugn varar aldrig särskilt länge; plötsligt frågar jag mig själv varför våra politiker är så blinda, dåraktiga, opportunistiska och storhetsvansinniga? Och det förfärande svar jag får tillbaka är: Eftersom de är precis som vi! Ja, vi är alla skyldiga; men som tur är, om alla är skyldiga, så är ingen skyldig. Vi är alla oskyldiga – offer, i själva verket. ✱

Theodore Dalrymple är läkare, debattör och författare, vars senaste bok, *The New Vichy Syndrome. Why European Intellectuals Surrender to Barbarism*, kom ut våren 2010. Kolumnist i bland annat *Spectator* och .

Översättning:
Jim Jakobsson

I korthet

PRESSGRANNAR

"Käran i ett fritt samhälle utgörs av ett pågående, oavslutat samtal där principen om motsättningar gäller. Vi har kort sagt ingen rätt att kräva av andra att de ska hålla med oss. På samma sätt har andra rätt att med namns nämnande motsäga oss, även om det sker på ett sätt som kan stöta oss och strida mot 'god ton'. Allt detta givetvis inom de regler som fastställts utifrån förtalslagar, så att man inte kan komma undan med grova, förnedrande uttalanden. Religionen är dock inte förtal. Religion är faktiskt en del av den europeiska politiska diskursen sedan upplysningstiden på 1700-talet. Många är de tänkare, filosofer och politiker som har kritiserat religionen.

Idag gör vi en tydlig åtskillnad mellan det religiösa och det politiska, även om de flesta människor vet att kristendomen utgör ett slags fond för mycket av hur vi tänker. Detta innebär att vårt samhälle är sekulärt och

att religiösa argument inte ingår i det rationella samtalet om hur vi organiserar samhället. Detta övertrumfar den goda, rationella argument den andra.

Desto viktigare är det att vårt moderna, sekulära samhället insisterar på att det finns en uppsättning demokratiska värderingar om frihet. Dessa värden är inte förhandlingsbara. Överger vi skillnaden mellan religion och politik, mellan föreställningar om livet efter detta och det konkreta, världsliga liv, hamnar vi på ett sidospår.

I vår del av världen är med andra ord yttrandefrihet helt avgörande. Visst kan denna frihet sära och skada människor. Men det är därför vi har lagar mot ärekränkning.

Vi förhandlar inte om yttrandefrihet. Vi måste stå fast. De som vill hota vår demokratiska livsstil, bör veta att vi inte kommer backa. Det är också därför det finns anledning att vara försiktig när rätten till religionskritik ifrågasätts i FN-forum och liknande. Här krävs att den nya danska regeringen kommer att hävda rätten till kritik och öppen debatt, precis som den förra regeringen gjorde."

Jesper Beinow, bloggare i *Berlingske* under vinjetten "Borgerlige ord", reagerar på bombningen av den franska satirtidningen *Charlie Hebdo*.

På medborgarnas sida

Ja eller Nej. Här medges inga mellanlägen. Domen motiveras inte och vem som sagt vad eller hur röstningen utfallit förväntas deltagarna hålla hemligt. Sekretessen är strikt och ett friande utslag kan den som känner sig förfördelad inte överklaga. Därmed saknas en tydlig praxis.

Rättsosäkert menar höga jurister som regelbundet ifrågasätter det svenska jurysystemet.

I Sverige har vi sedan år 1810 ett juryförfarande i tryck- och yttrandefrihetsmål. Nio män och kvinnor utsedda av landstingen som utan att behöva motivera sina beslut bestämmer över hur frispråkiga svenska medier ska tillåtas vara. De ska hellre fria än fälla och mer se till syftet än hur orden föll när det exempelvis gäller förtalsmål eller åtal för hets mot folkgrupp.

Tanken är att låta juryn representera ett utsnitt av befolkningen. Det sägs ibland att det är medelmåttorna som bestämmer var

gränserna ska dras. Därmed lämnas plats för sunt bondförnuft och allmänt gott omdöme på bekostnad av paragrafrytteri.

Synen på yrkesdomarna skiljer sig mellan de politiska partierna. Det har historiska traditioner - arbetarrörelsen har till exempel varit skeptisk. Det går igen än i dag när frågan ställs om hur mycket utrymme lagen ska ge den dömande makten i olika grundlagsutredningar.

I lugna tider spelar det sannolikt mindre roll ur ett allmänt yttrandefrihetsperspektiv om ett åtal för ett tryck- eller yttrandefrihetsbrott provas av medelmåttor eller några juridiskt fingerfärdiga domare. Men när samhället utsätts för starka inre motsättningar eller trycket från andra stater ökar kan det vara direkt avgörande.

Professorn i rättshistoria och justitieministern i samlingsregeringen under andra världskriget, KG Westman (bondeförbundet), var ursinnig på jurysystemet. De åtal regeringen

lät väcka mot tidningar som kritiserat Nazi-Tyskland ledde ständigt till friande domar. Då dammade Westman av en föräldrad, död paragraf, i grundlagen som gav regeringen möjlighet att konfiskera tidningar utan efterföljande rättegång. Därmed rundade han "den oberäknliga och i utrikespolitiska frågor omdömeslösa juryn" och kom åt "de dumma skrånarna i pressen", skrev han i sin dagbok.

Det kommer ständigt att dyka upp "ny-skapande" jurister eller trängda politiker som anser att jurysystemet är förlegat och stöter deras sinne för ordning.

Men den särskilda brottskatalogen, den särskilda rättegångsordningen med jury utgör tillsammans med bland annat censurförbudet och meddelarskyddet grundbultar i tryck- och yttrandefrihetslagstiftningen. De är politiskt erövrade och prövade i 100 år eller mer. De utgör och bör förbli medborgarnas garant mot en stat som äskar tystnad och inte förvandlas till ett juristernas sudoku.

Nils Funcke

Linda Lampanelli.

I DEN OFFENTLIGA SMAKENS TJÄNST

För ett par år sedan läste jag i *Washington Post* om den mycket populära kvinnlig ståuppkomikern Linda Lampanelli som gjort sig känd för sin sexuella frispråkighet. Det var en stort uppslagen artikel i kultur- och nöjesbilagan. Men inte någonstans i texten gavs exempel på denna frispråkighet. Istället fick man sig till livs omskrivningar och diskreta antydningar.

Det går hur bra som helst för seriösa medier i USA att skildra de mest fasansfulla brott. Men när det kommer till sex talas det lite fnissigt om "Four-letter words", the "c-word" eller the "f-word". Av en förment omsorg om de goda sederna (men i realiteten av oro för

negativ uppmärksamhet och annonsbojkott) kan inte *Washington Post*, *New York Times*, eller mainstream-medier över huvud taget, sanningsenligt återge hur människor uttrycker sig - inte ens när själva poängen är att uppmärksamma deras ordval - om det anses utmana den offentliga smaken.

När Bill Clinton trasslade in sig med den 21-åriga praktikanten Monica Lewinsky följde - givetvis i nationens och sanningens intresse - detaljerade, närmast kliniska beskrivningar av den 43:e presidentens könsorgan och av spermafläckarna på fröken Lewinskys klänning. Indignerade republikaner drog igång en riksriktprocess för att avsätta Clinton. Istället

fick han sympatierna med sig och stärkte sin ställning.

"We're both part of the same hypocrisy, senator", konstaterar Michael Corleone lidelsefritt i *Gudfadern II*. Det finns inte en amerikan som kunnat undgå hur tv-predikant, konservativa politiker och andra som ojar sig över den "liberala medielitens" skadliga inflytande oavbrutet avslöjas som mindre helgjutna föredömen.

Att medier som oavbrutet rapporterar om det amerikanska hyckleriet samtidigt idkar moralisk censur för att skona allmänhetens känslor får väl helt enkelt anses som en spegling av samhällsklimatet.

Mats Wiklund

TORBJÖRN ELENSKY

DOSSIER

POLITIKENS PROFETER

Religionerna får numera finna sig i att inte stå för den yttersta auktoriteten i något demokratiskt land. Inga argument som bygger på heliga skrifter anses längre hållbara i det offentliga samtalet. Likväl lever religiöst grundade värden och meningsskapande gemenskaper kvar också i de mest upplysta delarna av världen. Vad beror det på? Vad innebär det? Vad betyder religionen för våra politiska värderingar idag?

Torbjörn Elensky, gästredaktör

RELIGION INGEN PRIVATSAK

Religionen har ofta varit lierad med makt och förtryck. Men i ett öppet samtalet om frihet och demokrati har troende en lika viktig roll att spela som sekulära.

Av Torbjörn Elensky

RELIGION BETRAKTAS idag vanligen som en privat angelägenhet, som något som rör personligt välmående, möjligen bröllop och begravningar, och som bidrar till att skapa en stämningsfull bakgrund till årets fester. Men historiskt sett har religionen alltid minst lika mycket vara knuten till samhällsbyggnaden, den har skapat gemensamma värderingar för folk, lärt dem tala och skriva ett gemensamt språk och relaterat sina egna erfarenheter till gemensamma berättelser. När kristendomen slog igenom under senantiken och blev den romerska statsreligionen gjorde den det i hög grad för att den relaterade till det liv och de erfarenheter man delade i det väldiga imperiet vid den tiden, men också för att den helt enkelt var praktisk: den suddade ut gränser mellan de olika folken i riket, och drog in alla i en gemenskap, en gemensam religiös disciplin, där samhället tidigare varit präglad av en väldig mångfald av religioner skapades nu istället en centraliserad religion, utan vilken Östrom knappast kunnat bestå ytterligare tusen år efter Västros fall.

Det svårhanterliga med religionen är att den inte låter sig reduceras till en privatpsykologisk angelägenhet, men det går inte heller att hävda att den bara är något slags bekräftelse av makt och ägnat sig åt för att få folket lydigt med fagra löften om "pie in the sky when you die". Den är detta, men också något mer. Mening, identitet, en grund för moral och samhällssyn som tycks tala mera direkt till väldigt många människor än de rent rationella modellerna för samma saker. Men är inte religionen som ett ömsat skinn då? Tomma riter och traditioner, vidskepliga världsuppfattningar som grundas i tusenåriga fantasier och som det bara är att befria sig ifrån?

FÖRVISSO TYCKS religioner i allmänhet, och de monoteistiska som uppstått runt Medelhavet i synnerhet, ha en tendens att konservera äldre uppfattningar. De har genomgående fungerat bromsande, som stöd för det "bestående"; de har inte sällan varit bakåtblickande och fientliga mot individuell frihet liksom samhällsfrigörelse i alla dess bemärkelser; ja, kvinnor förväntas tåga i de flesta församlingar, av hävd och vana. I förhållande till kristendomen är det uppenbart att vetenskapsmän, konstnärer, filosofer och samhällsbyggare ofta tvingats på knä

Guds lilla nordiska hus.

FOTO: ROLF CHRISTENSEN/SCANPIX

av övermäktiga kyrkor. Inte sällan har detta skett i förbund med de världsliga makt-havarna, vilka har vägrat att acceptera utvecklingen och den individuella frihet som ligger till grund för idéerna om medborgarskap och demokrati.

Naturligtvis finns det undantag: upprepade gånger har det i religionens namn också gjorts uppror mot samma överhet. I Sverige, exempelvis, har vi den frikyrkliga historien, berättelsen om konventikelplakatet, läsarna, de vanliga undersåtarna i landet som kan sägas ha tagit konsekvenserna av den statliga lutheranismens ord om vikt av att studera Bibelns originaltexter, och rättat sig efter sitt eget samvete. Det är också en viktig del i folkrörelsernas historia i landet. Kan man säga att idéerna om alla människors lika värde kommer ur religionen? Skiljer sig inte synen på individen och dess personliga ansvar mellan olika religioner? "Här är icke jude eller grek", det vill säga man ska inte göra skillnad på folk och folk; en ann' är så god som en ann'; den höga värderingen av barn och barndom; tanken att var och en själv skall gå till källorna och läsa på; idéerna om personligt ansvar och respekt för den andre. Är detta idéer som man lika gärna kunnat utveckla på rationell grund? Är de helt fristående, allmänmänniska eller faktiskt framväxna ur den särskilda typ av religiositet som växte fram i exempelvis Sverige under de senaste tusen åren?

I EN UPPMÄRKSAMMAD diskussion mellan Jürgen Habermas och dåvarande kardinalen Joseph Ratzinger ställdes denna typ av frågor, om än naturligtvis med större djup och allvar än vad som är möjligt på detta utrymme. Habermas är, liksom jag, bär jag väl påpeka, orubblig i sin tro på rationella och univer-

sella sanningar. De är grunden för idéerna om Upplysningen, mänsklighetens gemenskap och något idag så centralt som de mänskliga rättigheterna. Men ingenting uppstår ur intet, även den rationella världsbilden är framväxten ur ett förrationellt sammanhang. Vissa muslimska makt-havare menar just att de är kulturspecifika, vilar på kristen grund, och att de därmed är olämpliga för islamiska stater. Själv menar jag, liksom frihetskämparna i flertalet av dessa länder med muslimsk majoritetsbefolkning, att också universella värden kan uppstå ur kulturspecifika sammanhang, och att deras bakgrund idag inte behöver vara relevant, annat än för historiker.

Det finns saker och förhållanden som förblir utsägbara även för de mest upplysta, och det krävs fundamentala värden och värderingar att bota i även i ett förnuftsbaseerat samhälle. Grunden för upplýsningen är och har aldrig varit något annat än det fria och öppna samtalet mellan jämlikar som deltar på basis av det egna samvetet. Och i det samtalet, där det handlar om värden, har religiösa personer en lika viktig roll att spela som sekulära.

Men då måste även de religiösa representanterna inse att i det stora civilisatoriska samtalet idag har inte heller de någon privilegierad roll eller någon exklusiv tillgång till sanningen via sina gamla skrifter och traditioner. De är inte relevantare och väger inte tyngre än sitt senaste argument, precis som alla andra. Men det kan vara värt att minnas ibland, att ett av ursprunget till det öppna samtalet idag, åtminstone i det svenska sammanhanget, är vissa väckelsemötenes betonande av de enskilda studierna och det egna samvetets röst. Steget mellan Ulf Ekman och Christer Sturmark kan vara kortare än vi tror. ✱

TORBJÖRN
TOLENSKY

DOSSIER

POLITIKENS PROFETER

DEN RELIGIÖSA TERRORISMENS DJUPA RÖTTER

Den religiöst motiverade terrorismen föddes under första århundradet efter Kristi födelse. Det var då som en grupp judiska seloter insåg vikten av att skapa rädsla genom att slå till slumpmässigt och få överheten att överreagera.

Av Jeffrey Kaplan

RELIGIÖST SANKTIONERAD terrorism, massmord i Guds namn, eller att döda för en ras-mässig eller etnisk mysticism, där religionen framställs som en nyckelfaktor, men inte i sig själv den motiverande kraften, inleds inte med de norska mord som tillskrivs Anders Behring Breivik. Fenomenet kan med stor säkerhet spåras tillbaka till första århundradet e.Kr. när en grupp judiska seloter, inför ett nära förestående nederlag mot romerska styrkor, kastade sig ner från fästningen Masadas murar efter att först ha mördat sektens kvinnor och barn. Över 900 män, kvinnor och barn dog den dagen. Denna oliktankande grupp av seloter, som valde döden hellre än att underkasta sig romarnas valde, var kända som *sicarii* (dolk), efter deras favoritvapen i den verksamhet som de utmärkte sig genom: lönnmord. Bland deras offer fanns Jonathan, överstepräst i det Andra judiska templet och därmed ledare för den judiska befolkningen i det Heliga landet.

Andra av deras operationer, riktade mot de välbeställda och välkända, var mindre spektakulära. Men hur framgångsrik operationerna än var, kände judarna och den mer omfattande befolkningen, bestående av judar som assimilerats med den grekiska kulturen och kallades "greker", förvisso fruktan och upprördhet över sikariernas handlingar, men bultade knappast på deras dörrar i iver att anmäla sig till dessa blodiga, riskabla och uppenbart poänglösa för-

sök att kullkasta det romerska väldet genom specifikt riktade mord på judar. I stället fick deras operationer Tempelns prästerskap att ingå en ängslig allians med Rom, vilket lämnade seloterna och deras radikala utlöpare, sikarierna, isolerade och främmande för sin tids samhälle.

Just när allt tycktes förlorat slogs sikarierna plötsligt av en lysande insikt: en operation som praktiskt taget skulle uppfinna den moderna terrorismen och bli sikariernas första taktiska framgång. Man bestämde sig för att inte längre slå till mot framträdande ledare inom religionen, köpmannaklassen eller en och annan grek. Från och med nu skulle sikarierna utföra slumpmässiga attacker mot judar som inte alls utmärkt sig. Sikarierna valde marknader där judar samlades för att skaffa mat till sabbaten, och deras knivblad vändes nu mot hemmafruar och tonåringar, tjänare eller möjligtvis någon olycksalig turist. Sikariernas attacker var nu *slumpmässiga*.

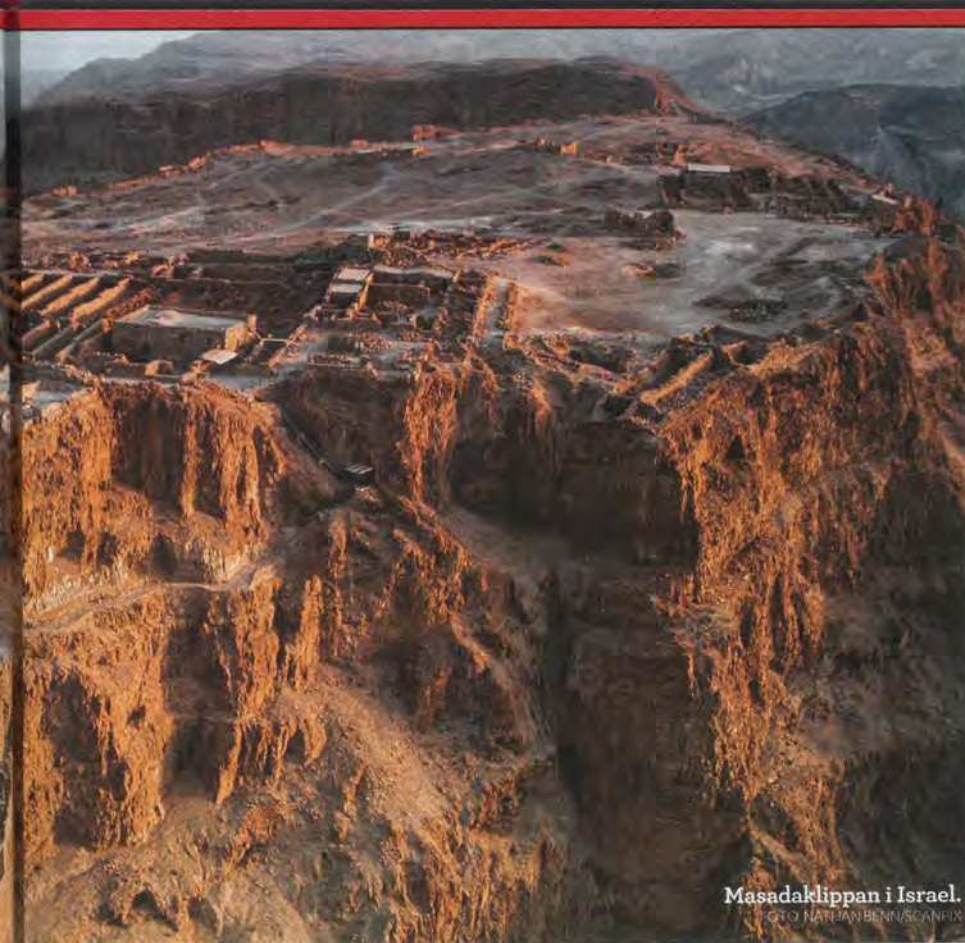
INTE MÅNGA KUNDE identifiera sig med det öde som drabbade en mäktig man som Jonathan eller en rik köpman, och förvisso inte med dem som hade givit upp sin judiska identitet till förmån för de kosmopolitiska grekernas språk och kultur. Striden pågick med andra ord över deras huvuden. Ingen hade frågat vanligt folk vilken politik gentemot romarna som de föredrog, eller om något annat heller för den delen, så varför skulle de bekymra sig alltför mycket om någondera sidan i denna kamp mellan fyra parter, där den judiska religiösa auktorite-

ten och dess osäkra allians med Rom ställdes mot den rebelliska axeln av seloter/sikarier och de oräknliga kulterna och sekterna inom den splittrade judiska världen under det Andra templet sista tid? I själva verket var det inte förrän upptäckten av Döda havsruellerna 1947 som forskarna förstod att de judiska dissidentgrupperna under första århundradet var nästan lika talrika som sandkornen i Sinai.

Det må ha varit en tillfällighet, men upptäckten av det slumpmässiga element blev avgörande – känslan av att om terrorister slår till mot vem som helst, så kan de slå till mot alla. Beträktare identifierade sig med offren och tänkte att "det kunde lika gärna ha varit jag – och även jag kan bli ett offer". I detta ögonblick föds den moderna terrorismen.

Men den skräckslagna befolkningen fortsatte att motsätta sig sikariernas ansträngningar att vinna nya rekryter. Det behövdes något mer, och sikarierna fann snart de sista pusselbitarna i skapandet av den moderna religiösa terrorismen. För det *första*: skapa rädsla genom slumpmässiga, oförutsägbara attacker. Sådana attacker är extremt svåra att förutse och ännu svårare att förhindra, och när vanliga medborgare dör förlostrar staten, eller i detta fall de judiska religiösa auktoriteterna, ytterligare anseende för varje nytt mord. För det *andra*: för att lösa rekryteringsproblemet måste varje jude tvingas välja sida. Denna mycket moderna idé utgår från att revolutionen, till skillnad från fotboll, inte är en åskådarsport! Hur rasande anhängarna av de stridande parterna

Masadaklippan i Israel.

FOTO: NATTAN BENI/SCANPIX

än må te sig, måste publiken lämna ståplatsläktaren och *tvingas* inte bara att välja sida, utan att själva delta i matchen.

För det tredje: för att tvinga ut åskådarna på planen måste man få myndigheterna att överreagera. Sådana överreaktioner får garanterat effekten att stöta bort medborgarna så starkt att de ser sikarierna som inte bara trons försvarare utan, mer betydelsefullt, som en mäktig sköld som skyddar individen och dennes familj mot de överväldigande makter som utgörs av staten och dess romerska väktare. I den moderna världen är detta inte svårt, men i den kaotiska värld som judendomens under det Andra templet komplicerades strävan avsevärt av bristen på en fungerande statlig myndighet. Legitimiteten fanns hos det Andra templets nedärvda prästerskap genom deras kontroll över det religiösa livet och kunskapen om den judiska lagen.

TEMPLETS DILEMMA är tidlöst. Det får sitt mest berömda eko i Josef Stalins berömda svar på Pierre Laval's vädjan från 1935 om att upphöra med förföljelsen av sovjetiska katoliker: "Påven? Hur många divisioner har han?" Svaret var förstås precis lika många som soldaterna i de judiska myndigheternas tjänst. Inga alls. Rom hade monopol på den väpnade makten och därför var det romarna som måste provoceras att agera, varigenom Tempel's prästerskap skulle avslöjas som delaktigt eller åtminstone vanmäktigt när det gällde att skydda judiska liv.

För att ta itu med detta problem tänkte sikarierna ut en briljant taktisk opera-

tion. Enligt Josephus, den första moderna politiska konsulten (i detta fall för romarnas räkning, i deras försök att förstå de styvnackade judarna), lurades ett romerskt kompani på etthundra soldater in i den labyrint som Gamla staden i Jerusalem utgör. Romarna insåg snart att de hade lurats in i en fälla och att ta sig ut skulle bli en blodig historia med osäker utgång.

Det som följde var förhandlingar mellan sikariska ledare och den romerske befälhavaren. Medan innehållet i detta samtal tyvärr har förlorat sig i historiens dunkel, kan man utan vidare anta att den romerske befälhavaren hade läst sin Josephus och därför trodde att situationen fortfarande kunde räddas. Hans erbjudande? Sikarierna behövde bara svära vid sin gud Jahve och sin heliga skrift Torah att om romarna barade ned sina vapen, så skulle sikarierna tillåta dem att gå sin väg. Efter att ederna vederbörligen hade svurits, lade romarna ned sina vapen och gick iväg. När de hade nått en punkt där de inte längre skulle ha möjlighet att återta sina vapen, kastade sig sikarierna över dem och döda alla utom en.

DENNA LYCKLIGT LOTTADE individ tilläts leva under löfte att rapportera om massakern till de romerska myndigheterna. Han tack-

ade med glädje ja till detta generösa erbjudande. Det som följde var ett tre dagar långt militärt upplopp där romerska soldater förhärjande drog fram genom Jerusalem och det Heliga landets byar och dödade varje man, kvinna och barn som de råkade på. De gjorde inget försök att skilja mellan troende och greker, lojala och rebeller. Judarna för sin del hade ingen aning om vad som hade utspelat sig i Gamla staden.

De såg bara att de oförklarligt massakrerades av romerska soldater under de religiösa myndigheternas bedövande tystnad. Ett stort antal judar vände sig nu till sist till sikarierna.

DEN MODERNE LÄSAREN invänder här kanske mot det som förefaller vara sikariernas vanhelgande av sin Gud och sin heliga skrift genom att svära falskt inför romarna. *Au contraire!*

Inget kunde vara längre från sanningen. Sikarierna hade nämligen upptäckt ett fjärde element i den moderna terrorismen: det är inte bara en rättighet utan en religiös plikt att ljuga för en utomstående om och endast om ett sådant fördunklande är avsett att skydda tron. Denna lära skulle traderas genom tidevarven och formuleras bäst av Ja'far as-Sadiq, den sjätte shiitiska imamen, som i ett domslut från 700-talet hävdar att en shiit, i enlighet med läran om *taqiyya* (förställning), är förpliktad att dölja sanningen för utomstående för att skydda en starkt förföljd tro. Det fungerade för shiiterna och det fungerade även för sikarierna. I alla fall ett tag.

Sikariernas briljanta taktiska initiativ resulterade i en strategisk katastrof av episka proportioner. Det Andra templet brändes ner till marken: det enda som blev kvar var den Västra muren (Klagomuren), idag ju-

Just när allt tycktes förlorat slogs sikarierna plötsligt av en lysande insikt: en operation som praktiskt taget skulle uppfinna den moderna terrorismen och bli sikariernas första taktiska framgång.

dendomens heligaste plats. Judarna tvingades lämna det Heliga landet och den därpå följande diasporan skulle vara i nästan två årtusenden, fram till 1948 och bildandet av den israeliska staten. Och hur gick det för sikarierna själva? De skrevs snart ut ur historien och glömdes bort, ända tills den amerikanske terroristexperten David Rapoport, i en briljant artikel från 1984 med titeln "Fear and Trembling in Three Religious Traditions", återigen berättade deras historia. ✡

Översättning: Jim Jakobsson

TORBJÖRN
ELENKY

DOSSIER

POLITIKENS PROFETER

EN MISSION UTAN FJÄSK

Den katolska kyrkan är på reträtt i Latinamerika. Nya och mer frihetliga samfund har framgångsrikt tagit upp kampen om själarna.

Av Nathan Shachar

DET STORA UPPRORET i Anderna i slutet av 1700-talet var nära att störta kolonialväldet och återupprätta inkamonarkin. Resningens ledare José Gabriel Tupac Amaru, som var av kungligt blod, skulle bli en ny inka. En dag uppsöktes han av några lokala motståndsledare, som undrade om de fick lov att slå ihjäl de spanska prästerna.

- Nej, svarade Tupac Amaru, vem skall vi då bika oss för på dödsbädden?

Det är ett enastående yttrande. Samma person som vågade livet – och miste det – för att bryta Spaniens politiska värde hade helt tagit till sig inkräktarnas syn på de yttersta tingen.

Anekdoten avslöjar lika mycket om den katolska kyrkan i Nya världen som om frihetshjälten. Mycket våld och mycket tvång brukades under kristnandet av Amerikas folk. Men där fanns från början ett pragmatiskt inslag i missionen, ett drag som alldeles saknades i teologers och inkvisitorers umgänge med döpta judar eller misstänkta lutheraner. Påven Paul IV (1555–59) menade att Jesus och Maria stegvis och pedagogiskt skulle föras in i de inföddas föreställningsvärld, genom att förvandla de gamla templet till kyrkor och ingjuta ett kristet innehåll i lokala helger och riter.

Ibland var det oklart vem som narrade vem. Några år efter erövringen insåg franciskanerna i Mexiko att de infödda bara anammat den nya trons åtbörder och gester, och tillbad sina gamla gudar. Till straff slog kyrkomännen sönder en rad tempel och brände beläten och hednabilder.

Men i stort och på lång sikt segrade den katolska kyrkan. Med tanke på vilka illdåd som utfördes i dess namn var det en be-drift. En god del av "framgången" beror förstås på att apostlagärningen understöddes av en barsk stormakt och en straffande inkvisition.

DET TJUGONDE SEKLET var en tid av missräkningar och reträtter för Roms del. Den list och rådhighet som katolicismen visade prov på i öppningsskedet har få motstycken i se-

kulariseringens tid. Evangeliska sekter och farsbetonade vidskepelser har gnagt sig djupt in i katolicismens hjärtland.

"Egyptisk prästinna löser dina problem med magiska örter, endast kontant betalning" är en typisk dagstidningsannons.

Men Latinamerika är fortfarande den katolska världsdelen framför andra, och inte bara officiellt. I slumkvarter, hungriga indianbyar och metropolers vimmel stöter man ideligen på en förbluffande genuin fromhet. Succén är inte total, som i vissa av islams städer, där alla vänder sig mot Mecka i bönestunden. Men den är desto mer tankeväckande, där den försöker hålla sig upprätt i korsdraget från försörjningsjakt, distraktioner och konkurrerande andliga bud. Katolicismens sista skansar i det iberiska Amerika försvaras dels från vänster, av den så kallade frihetsteologin, dels från höger, av lekmanorden Opus Dei. Dess motståndare har också två ansikten: dels moderniteten och konsumtionssamhället, som missionerar lika framgångsrikt som någon sekt; dels de affärsdrivande nordamerikanska och brasilianska pingstkyrkorna.

EFTER EN DEL debatter enades 1500-talets spanska teologer om att amerikanerna var människor, med odödliga själar. Vilket inte betydde att deras mänskliga rättigheter eller ägodelar respekterades. Men det betydde att de inte var djävulens avföda, som smygjudar och döpare. De hade samma rang som antikens intellektuella i Dantes första krets: deras enda synd var att de av kronologiska och geografiska skäl inte kunnat bekänna Kristus.

Det hade också ställt sig svårt för de spanska svinaherdar och fläbusar som lade under sig högkulturerna att förneka infödingarnas mänsklighet. Det fanns inget i Spanien, och ännu mindre i conquistadorernas hemprovinser Extremadura och Andalusien, något som kunde mäta sig med imperiehuvudstäderna Tenochtitlán och Cuzco. Ändå är spanjorernas egen skildring av Perus erövring, skriven av Pizarros medförda krönikörer, ett under av känslökyla i allt som rör de infödda. Det erövrade

landets barn hade en enda uppgift: att med våld, hot eller svek skiljas från ägor och rikedomar. Ursäkten, som sällan föranledde något grubbel, var att de drabbade inte erkände Vår herre. (Senare, då indianerna var döpta, producerade kolonisterna mer subtila ursäkter för brandskattningen, ofta mot kyrkans protester.)

Men i nästa scen, med erövringen avklarad, möter vi de första uppbådens kolonistörer som makar till inkaprinsessor och fäder till den första generationen mestiser, det nya folkslag som skulle bli det framtida Amerika. Många av kolonins ledande män uppfostrades av mödrar som kunde berättat initierat om den gamla religionen. Den mest ryktbare i den första generationen mestiser, renässansförfattaren och officeren Garcilazo de la Vega – "el Inca" – trolade i sitt storverk om erövringen bort inkareligionens människooffer, som han visste skulle stöta de kristna. Ett annat barn av bägge kulturerna var rebellen Tupac Amaru två hundra år senare, som uppfostrades av jesuiter och hade en spansk adelstitel, men var väl insatt i den kuvade civilisationens hemligheter.

EN VÄRDAG I FJOL pustade vi ut en stund i jesuiternas basilika i Cuzco. Den ligger just vid det stora torg där Tupac Amaru avrättades 1781 efter en lång tortyr och efter att hans närmaste avrättats i hans åsyn. Bäst vi satt där i vaxljusens honungsgula dunkel kröp två gummor i infödd klädsel in i bänkraden intill oss.

Med miner av stor andakt prasslade de med några påsar och fick fram en träbit, som de antände med en tändsticka. Det var *palo santo*, ett stycke av Bursera graveolens-trädet.

Palo santo är en del av högplatåns vardag, en levande relik från den gamla kulturen. Mitt i det larmande Lima tänder kypare och städerskor *palo santo* för att "rensa luften" och hålla onda väsen på avstånd. Men vi blev förvånade att stöta på sådant under den sanna lärans tak.

– Jo, viskade kvinnorna när vi undrade. Här går det, hos jesuiterna. Men vi får inte

Helgonfirande i Aparecida i Brasilien.

FOTO: LATIN CONTENT/GETTY IMAGES

bränna *palo santo* i katedralen, det har biskopen förbjudit.

Jesuiterna har alltid varit de mest medgörliga i sådana frågor. Så här sade en jesuitpater i samma kyrka:

- Det viktiga är verkligen inte om de använder sin gamla typ av rökelse eller standardtypen. Det viktiga, det fantastiska, är ju att de vill bränna den i kyrkan. De är kristna!

Under resor i inkans länder stöter rese-nären på grupper av bönder och odlare som i skördetiden offrar till Pachamama, den gamla trons jord- och fruktbarhetsgudinna. Idag är detta riskfritt och allmänt känt. Men där gick länge gränsen för kyrkans tolerans. Svåra repressalier följde på minsta misstanke om öppen avgudadyrkan. Den gamla tron har under de senaste decennierna krupit fram ur sina gömställen och frodas i flera av högländernas skrymslen. I vilken omfattning och betydelse är en het debatterad fråga bland kännarna.

I Latinamerikas plantagemiljöer uppstod andra mönster av tros- och folkblandning, med andra kombinationer av tillåtet och tabu.

Slavarna hade med sig sina religioner, vilka naturligtvis motarbetades, men med varierande nit. Den enda afrikanska religion vars utrotning gavs högsta prioritet var is-

lam, i synnerhet efter det muslimska upproret i Bahía 1835.

Kyrkan var så djupt invecklad i Latinamerikas erövring, organisation och ekonomi att man famlar efter något att jämföra med. Den var inte mindre central än LO var under den socialdemokratiska hegemonin i Sverige. Självständigheten och de nya republikerna rev upp systemet. Precis som arabvärldens frihetsledare nu träter om islams roll i de ännu oskrivna demokratiska författningarna, så rök liberaler och konservativa ihop om kyrkans roll i de nya republikerna. Den fortsatta jämförelsen bådade inte gott för arabvärlden: Större delen av 1800-talet blev i de flesta latinamerikanska stater en utdragen fejd, ofta ett inbördeskrig, mellan de liberaler som ville sekularisera samhället och ta ifrån kyrkan dess monopol på undervisningen – och de konservativa som ville slå vakt om kyrkans huvudroll.

KYRKAN I DET spanska imperiet var en effektiv och enhetlig apparat. I de nya staterna kom dess senare historia att variera stort från land till land: högkyrklig i Argentina, med syndernas förlåtelse åt torterare och våldsmän, men folklig och samhällstillvänd på andra sidan gränsen, i Chile. Flera av Chiles socialistledare har varit fromma

katoliker, ja hela arbetarkulturen och kåkstädernas patos är full av kristendom, både katolsk och evangelisk. (De främsta socialistledarna i vår tid, Ricardo Lagos i Chile och Lula da Silva i Brasilien, har varit troende.) I Mexiko, där kyrkan var starkast och rikast, höll den ställningarna länge, för att sedan krossas och plundras av 1920-talets revolutionärer, med ännu ett inbördeskrig som följd, skildrat i Graham Greenes roman *Makten och härligheten*.

Under kyrkans reträtt och liberalismens frammarsch bröts också ett annat monopol: Icke-katolska invandrare dök upp. Först tyska protestanter i Brasilien och Chile, sedan armenier, ryska judar och grekisk-ortodoxa araber. Inga av de grupperna bedrev någon mission att tala om, men vägen var banad för en formidabel utmanare: Nordamerikas evangeliska sekter och väckelsepredikanter, som anlände på allvar efter andra världskriget.

Jag kan fortfarande känna något av den bestörtning och indignation som genomför mig första gången, det var i Ecuador, jag stötte på USA-missionärer mitt i djungeln. Med sina tunga svarta skor och mörkblå kostymer verkade de skylta med sin likgiltighet för lokala förhållanden.

Å andra sidan, hade jag reagerat mindre >>

TORBJÖRN
ELENKY

DOSSIER

POLITIKENS PROFETER

häftigt om de varit utklädda i poncho? Min reaktion var delvis estetisk, budskapet var ett missljud i den exotiska rymd där jag jagade upplevelser. Till skillnad från katolicismen, som trots sina gamla illdåd nu var sammanflätad med Latinamerikas vardag och föreställningsvärld.

Det jag inte riktigt ville inse var att det förelåg ett uppdämt behov av det som missionärerna erbjöd. Främlingarna lyssnade och lärde, och de hade ett eget recept med sig. USA:s svarta slavar och deras ättlingar hade redan gjort sig en egen kristendom av herrarnas protestantiska tro: Mississippin var Jordanfloden, slaveriet i Egypten land var deras eget och uttåget var deras egen frigörelse.

I USA:s sekteristiska myller, utan ortodoxi och övervakning, gick sådant för sig. De nya kyrkorna utgick från besökarnas bekymmer och drömmar, läste in dem i den bibliska berättelsen.

KATOLICISMEN, FÖRSTENAD i dogmer sedan tusen år kunde inte utan vidare ta upp den kastade handsken. När katolska präster i 1950-talets Latinamerika ville ta upp tävlan med evangelisterna och läsa Bibeln på ett nytt vis – katoliker läste inte Bibeln alls före 1960-talets reformer – för att inspirera de fattiga så kom häftiga reaktioner från Rom.

Men många lekmannasystrar och slumpräster struntade i Rom. Från de kaffeodlande mayaindianerna i södra Mexiko till slumbefolkningen i São Paulo läser man Bibeln enligt frihetsteologin, med rika arbetsgivare i rollen som Farao och sig själv som Israels barn. I Peru har denna läsning gått så långt att församlingarna tagit steget in i judendomen.

Nyligen, under en promenad utmed Avenida Corrientes, Buenos Aires legendariska nöjesartär, noterade jag att ett av de gamla filmpalatsen fått en praktfull ny entré med doriska kolonner och röda mattor. Det är den brasilianska pingstsekten IURD, alla tiders mest explosiva missionssuccé, med femtio tusen kyrkor världen över och nära tjugo miljoner troende, som mutat in ännu ett hörn.

De flesta européer klarar av sin religion, om de har någon, under veckoslutet. Levande, artikulerad tro blir alltmer sällsynt. I Latinamerika är det sällan du råkar en riktig ateist, ens bland syndare och socialister. Samfunden är inte inriktade på dystert överlevande. De fjäskar inte som den svenska kyrkan för det politiskt korrekta, utan slåss om själarna och hemför dem som troféer från en blodstänkt arena. ✱

UTAN TRO INGEN FRIHET

Upplysningens religionsfientlighet kontrasterar mot utvecklingen i den muslimska världen. Där formuleras argumenten för större frihet i allt högre grad i religiösa termer.

Av Thomas Gür

NÄR DEN VÄSTERLÄNDSCA upplysningstanken ställs inför förhållandet att utbildade och moderna människor samtidigt uppvisar och lever efter religiösa övertygelser, går den i intellektuellt baklås. Eftersom upplysningen är menad att vara en befrielse från religionens mörker, och att skrock och tro ersätts av förnuft och vetenskaplig kunskap, blir slutsatsen att troende inte är tillräckligt upplysta eller åtminstone inte tillräckligt konsekventa i sitt upplysta tänkande.

Slutna tankesystem hamnar ofta i dödsläge på detta sätt. Obeaktat sin bildning, upplysning och modernitet, är den troende därmed per definition inte upplyst nog.

IDAG SER VI I VÄST samma slags reaktion visavi frihetsvågen i den muslimska världen. I många länder har denna frihetsvåg gått hand i hand med reaktioner mot påtvingad modernism och manifestationer av religiös tillhörighet. Och i vissa länder, som Turkiet eller Tunisien, har till och med frigörelsen från auktoritära och odemokratiska system och regimer burits fram av politiska rörelser tydligt förankrade i lokala varianter och tolkningar av islam.

Men om ens utgångspunkt är att religion är ett tvång och tecken på en förmodern världsbild, blir det svårt att acceptera att frihetsslängtan och religiositet kan samsas under samma tak.

Det som givetvis och med rätta oroar många är erfarenheterna från Iran, med revolten mot schahens förtryck i slutet av 1970-talet och den utveckling som därefter följde med en än hårdare förtryckarregim idag.

Likväl finns det anledning att vara mer optimistisk beträffande det senaste decenniets utveckling i den muslimska världen. Till exempel har den liberaliserade

ekonomin i Turkiet lett till framväxten av en mycket stor grupp av urbana entreprenörer och utbildade yrkesgrupper som samtidigt är fromma muslimer. Det är inte minst deras insatser som burit fram Turkiets ekonomiska tillväxt de senaste åren.

I RAPPORTEN "Islamic Calvinists" från tankesmedjan European Stability Initiative, från 2005, citeras några affärsmän från Kayseri, en mellanstorstad i Anatolien som är känd för entreprenörsanda och religiositet:

- "Det är bra för en religiös person att arbeta hårt – att öppna en fabrik är också en form av bön."
- "Vår religion uppmuntrar till handel."
- "Jag ser ingen motsättning i svart och vitt mellan att vara modern och traditionell."
- "Framväxten av de anatoliska kapitalisterna hör ihop med deras protestantiska arbetsmoral. Inget personligt slöseri, ingen spekulation, återinvestera dina vinster."

Dessa "muslimska kalvinister" stöder demokrati (i kontrast mot militära ingripanden), ökad tolerans i samhället och en utbyggd marknadsekonomi. De är mer individualistiskt lagda än sina föräldrar, vilket inte minst framgår av förändringar i det kulturella utbud som de efterfrågar – teman som skiftat från "kollektiv frälsning" till "nya individuella muslimska identiteter", som det uttrycktes i en litteraturvetenskaplig studie från 2007. Ett skifte har också skett i de politiska och samhällsorienterade frågeställningar som de söker svar på inom ramen för sin tro. En traditionellt orienterad muslimsk intellektuell påpekade i en tidningskolumn i december 2009, och inte utan missnöje, att denna generation vill höra mer om teman som "Koranen och frihet" än "Koranen och lydnad".

Betecknande nog har framväxten av

denna muslimska medelklass gått hand i hand med ett minskat stöd för politisk islam eller "islamism". De två turkiska akademikerna Çarkoğlu & Topraks studie *Religion, Society and Politics in a Changing Turkey* (2007) påvisade att stödet för kravet på att Turkiet skulle bli en "sharia-stat" föll från 21 procent till 9 procent på sju år. När frågorna ställdes med utgångspunkt i extrema bestraffningar inom vissa tolkningar av sharia, så som stening eller avhuggning av händer, föll stödet till enbart någon procent.

DEN AUKTORITÄRA varianten av den sekulära idén att religionen och staten skall vara åtskilda har i länder som Turkiet, Tunisien eller Algeriet inneburit att staten dels skall ha rätt att blanda sig i religionens frågor och

kompatibla storheter enligt detta synsätt, utan religionen ett opium för folket, har de protesterande kvinnorna framställts som passiva och flyttbara pjäser i ett spel som de själva inte styr över.

En motbild till detta synsätt var det upp-rop som 300 unga kvinnor med huvudduk, vilka krävde rätt att få gå på universitet, signerade i Turkiet 2008. I uppropet "Vi är inte fria än" skrev de bland annat:

"Det vi har fått genomlida sedan universitetets dörrar stängdes i ansiktet på oss, har lärt oss detta: Vårt verkliga problem är den förbudsmentalitet som anser sig ha rätt att blanda sig i människors liv, deras utseende, deras ord och tankar.

Således, såsom kvinnor som diskrimineras för att vi täcker våra huvuden, förklarar vi i all ärlighet att vi inte kommer att bli nöj-

Upproret publicerades på nätet under parollen "När det handlar om frihet, är inget trivialt", en pastisch på ett apokryfiskt citat av Mustafa Kemal Atatürk: "När det handlar om nationen, är allt annat trivialt." Det avslutades med ett uttalande tillskrivet Muhammed: "Himlen och jorden vilar på rättvisans grundvalar." Ytterligare 900 kvinnor skrev på uppropet efter dess publicering.

Det är självklart inte avgjort vilka slags regimer och politiska system som frihetsvågen i den muslimska världen kommer att mynna ut i.

MAN KAN NOTERA att i Malaysias islamiska parti PAS, som är i opposition med cirka 14 procent av rösterna i valet 2008, pågår idag en maktkamp mellan förnyare och tradition-

nalister. De två lägren går under de turkiska termerna *Erdoganister* (efter Turkiets premiärminister Recep Tayyip Erdoğan) och *erbakanister* (efter Necmettin Erbakan, den främsta företrädaren för turkisk islamism). I Tunisien företräder det valvinnande partiet *Nahda* en konservativ linje utan att återfalla i politisk islam, men dess väljar-kår anses vara betydligt mer traditionellt orienterad. Vad makt-kampen inom det muslimska brödraskapet i Egypten skall resultera i, kommer delvis att avgöras av den valprocess som skall pågå i Egypten en bit in i 2012. Syriens framtid är ovisst.

Det vi även fortsättningsvis kommer att se är att argumentationen för större frihet

formuleras i religiösa termer och med religiösa teser, kanske framför allt i den muslimska världen.

Obeaktat upplysningstankens fientlighet mot religiösa föreställningar, är för många människor religionen och tron på Gud ett villkor för frihet. I grunden utgår de från samma tanke som uttrycks i den amerikanska självständighetsförklaringen, att det är "självklart att alla människor skapats jämlika och att de av sin Skapare utrustats med vissa oförfärliga rättigheter, till vilka hör liv, frihet och rätten att eftersträva lyckan". ✱

Unga kvinnor protesterar mot förbudet av huvudduk på universitet i Turkiet.

FOTO: FUDAMBERG VIA GETTY IMAGES

styra dem, dels att religionen och dess symboler skall trängas ut både från det offentliga rummet och från det civila samhället och enbart finnas inom hemmets väggar eller i människors inre – det vill säga inte ens synas på klädedräkten.

En betecknande kontrovers har rört just kvinnorna och huvudduken. Den från sekulärt håll återkommande argumentationen har varit att turkiska eller tunisiska kvinnor som protesterat mot förbudet att bära huvudduk i offentliga sammanhang eller på universitet egentligen varit manipulerade av andra intressen som inte alls är frihetliga. Eftersom religiositet och frihet inte är

da med att bara få komma in på universitetet med huvudduk, så länge som:

- Kurder och andra utstötta grupper i detta land ges laglig grund och psykologisk miljö att känna sig som likaberättigade medborgare ...
- Inte åtgärder vidtas för att omöjliggöra rättegångar enligt §301 ["Förolämpning av turkiskheten"] ...
- De stiftelser som de icke-muslimska minoriteterna så skamligen förlorat inte återbördas till dem
- Aleviternas bönehus bara erkänns som kulturcentrum [och inte får samma status som sunni-muslimska moskéer] ...

TORBJÖRN
ELENSKY

DOSSIER

POLITIKENS PROFETER

RSS - hindunationalister på frammarsch.

FOTO: INDIA TODAY GROUP/GETTY IMAGES

INDIENS FRAMTID STÅR PÅ SPEL

I det nya, digitaliserade Indien växer motsättningarna med ökade inkomstklyftor. Etnisk och religiös tolerans hotas av hindunationalism och muslimsk terror.

Av Bertil Lintner

ELEFANTEN som började dansa kallar Per J Andersson och Håkan Elofsson sin bok om det moderna Indien - och det är svårt att hitta en bättre allegorisk beskrivning av den omvandling som landet genomgått under de senaste två årtiondena. Indien brukade liknas vid en stor, klumpig och långsam elefant bland "tigerekonomierna" i Asien. Landet var tyngt av fattigdom och underutveckling. Läs-kunnigheten var låg och barnadödligheten hög. Men så kom den digitala tidsåldern - och ett nytt Indien växte fram. Utvecklingen har inte varit jämlik, vilket lett till något så anakronistiskt som en maoistisk upprörelse på stora delar av landsbygden. Det är en aspekt av landets snabba ekonomiska utveckling: inkomstklyftorna har blivit större samtidigt som de fattigas förväntningar har ökat. Det är en farlig kombination och den indiska regeringen identifierar idag den maoistiska gerillan som det största hotet mot landets säkerhet.

En annan aspekt på utvecklingen är en ny nationell självsäkerhet, en pånyttfödd stolthet över landets rika kulturarv. Bland den växande, i huvudsak unga medelklassen

i städerna innebär det att man är stolt över att vara indier - men också en modern indier med liberala värderingar.

Men det finns också en helt annan trend, som kanske är lika farlig för landets framtida stabilitet som de militanta maoisterna på landsbygden. Indisk nationalism har blivit alltmer synonym med hinduisk nationalism. Från 1998 till 2004 satt det hindunationalistiska Bharatiya Janata Party, ordagrant "det indiska folkets parti", i ledningen för en koalitionsregering som för första gången sedan självständigheten från Storbritannien 1947 bröt det gamla, mäktiga kongresspartiets makt. BJP är nu det största oppositionspartiet, och med tanke på de korruptionsskandalerna som drabbat den nuvarande kongressledda koalitionen, är det inte osannolikt att de kan bilda regering igen efter nästa val. Det måste hållas senast 2014, men kan bli tidigare om korruptionsskandalerna faller premiärminister Manmohan Singhs bräckliga samlingsregering. Och det kan få vittgående konsekvenser för Indiens framtid.

När Brittiska Indien delades 1947 bildades provinserna med muslimsk majoritet ett eget land, Pakistan. Namnet hade myntats av en grupp indiska, muslimska studenter

i Cambridge på 30-talet och är egentligen en akronym där P står för Punjab, A för Afghanistan, eller den Nordvästra Frontprovinserna, K för Kashmir, I för Indus eller Sindh och STAN de sista bokstäverna i Baluchistan. Tillsammans betyder landsnamnet "de Renas Land". Men man hade förbisett Indiens folkrikaste muslimska provins, Östbengalen, som dock blev Östpakistan och del av det nya landet tills att det bröt sig ur 1971 och bildade det självständiga Bangladesh.

PAKISTAN VAR EN renodlat religiös statsbildning och heter även officiellt "Islamiska republiken Pakistan." Indien, däremot, skulle enligt den konstitution som antogs vid självständigheten vara en så kallad "seklär" stat. Visserligen utgör hinduerna över 80 procent av befolkningen, men en drygt tiodel bekänner sig till islam, vilket gör Indien, trots delningen 1947, till ett av världens folkrikaste muslimska länder. Indien har idag över en miljard invånare, så även de religiösa minoriteterna är stora med internationella mått. 2,5 procent är kristna och knappt 2 procent sikher. Buddisterna är knappt 1 procent och resten tillhör mindre religioner som jainism.

Men termen "sekulär" är i det här sammanhanget missvisande. Begreppet på hindi och flera andra indiska språk är *dharma mirapekshata*, vilket egentligen betyder "religiös neutralitet". Det ger indisk "sekularism" en viss nyansförskjutning från hur begreppet oftast har tolkats och använts i västvärlden. Indien är inte "sekulärt" i den bemärkelsen att det är världsligt. De flesta indier, oavsett religion, har alltid varit djupt religiösa – och det har också återspeglat sig i det politiska livet.

ISYNNERHET I valtider anstränger sig BJP för att visa att man inte är fanatisk hindunationalister med liten tolerans för andra religionsutövare. Men faktum kvarstår att i partiet ingår *Sangh Parivar*, eller "den förenade familjen", en löst sammansatt paraplyrörelse som hyllar *Hindutva*, "det kollektiva medvetandet", som man säger, om ett hinduiskt moderland som sträcker sig från Himalayas berg till den Indiska oceanen. Ryggraden i den andliga rörelsen är det militanta RSS, Rashtriya Swayamsevak Sangh, de Nationella volontärernas förbund. RSS är en gammal rörelse, den bildades redan 1925 och var länge ute i den politiska vildmarken. Det var en medlem av den organisationen som 1948 mördade det självständiga Indiens fader, mahatma Gandhi, därför att han ansågs ha gjort för stora eftergifter till muslimer. RSS har till och från varit förbjudet, men upplevt en renässans i takt med att det nya Indien börjat ta form. Lal Kishan Chaudhary, tidigare BJP:s ordförande och vice premiärminister 2002–2004, började sin politiska bana inom RSS och även Atal Bihari Vajpayee, premiärminister 1998–2004, var i sin ungdom nära knuten till organisationen.

RSS "volontärer", i deras karaktäristiska svarta båtmössor och kakishorts, är organiserade efter rent militära linjer och kan ses marschera på morgnarna i parker i storstäderna med bambukäppar och saffransgula flaggor. När BJP satt vid makten i slutet av 1990-talet träffade jag en av partiets vice ordförande, Kailashpathi Mishra. "Hinduismen är ett universellt begrepp, inte bara en religionsutövning", sade Mishra då vi diskuterade politik i liten skabbig lägenhet i Calcutta. "Alla indier, även muslimer och kristna, borde räknas som hinduer därför att hinduismen är en symbol för indisk nationalism."

Även Mishra var tidigare RSS-aktivist och satt till och med fängslad efter mordet på Gandhi. Men det hindrade inte honom från att 2003 till 2004 vara guvernör för Gujarat – den delstat där Gandhi föddes. Gujarats nuvarande chefsminister, Narendra Modi, har varit medlem av RSS sedan den tidiga ungdomen. Han har varit chefsminister sedan 2001 och är därmed den man som suttit vid posten längst i delstatens historia. Modi har anklagats i den indiska pressen för att ha spelat en stor roll i de anti-

muslimska upplöpp som drabbade Gujarat 2002. Då dödades över tusen människor, de allra flesta muslimer. Kongresspartiets ordförande Sonia Gandhi har kallat Modi för en "dödens handelsman". Men om BJP kommer till makten igen är han en stark kandidat för premiärministerposten.

HINDUNATIONALISMENS renässans började på allvar i slutet av 1980-talet då indisk tv visade en oerhört populär serie med 78 avsnitt som baserade sig på det gamla indiska eposet *Ramayana*. Indiens storhetstid kom till liv igen i många människors sinne – och det skedde när tv, för många ett helt nytt medium, började slå igenom även långt utanför storstäderna. Serien – och de rörliga bilderna på de redan kända gudomligheterna och hjältarna i färgstark, historisk utstyrelse – gav upphov till en ny, dramatiserad och romantisk uppfattning av hinduismen.

Det nya Hindutva tog sig våldsamma uttryck i december 1992 då tusentals "volontärer" i saffransgula kläder slog sönder en gammal moské i norra Indien. Man hävdade att moskén byggts på den plats där guden Rama föddes, och att muslimerna rivit ett gammalt tempel för att bygga sin helgedom. Att arkeologer kunde visa att det inte fanns några spår efter ett hinduiskt tempel på platsen hjälpte inte. En hinduisk-nationalistisk, anti-muslimsk våg svepte över Indien, som slutade med BJP:s valseger 1998. Man lovade att bygga ett nytt, stoltare Indien – och i maj 1998 utförde man ett kärnvapenprov i öknerna i Rajasthan. Visserligen hade det förberetts under många års tid, men det var BJP som tog åt sig äran för att Indien nu var en kärnvapenmakt. Omvärlden fördömde proven, men indierna jublade.

Ett gränskrig i Kashmir 1999 kom som en fortsättning på den nya nationalistiska vågen. Under maj till juni det året besegrade den indiska armén tusentals beväpnade män, som kommit över demarkationslinjen som skiljer indiska från pakistanska Kashmir. Hårda strider rasade kring en liten plats som heter Kargil, och som också fick ge namn åt kriget. Pakistan hävdade att infiltratorerna var "frihetskämpar" som slogs mot den "indiska ockupationen" av Kashmir – ett område med muslimsk majoritet som delades 1947. Men det var inte svårt för Indien att bevisa att de kom från baser inne i Pakistan. Infiltratorerna led ett svidande nederlag, och bilder från kriget fördes in i folks vardagsrum och ut i tehus över hela landet – återigen via tv och de otaliga, nya kabelbolagen som uppstod vid just den ti-

den. Det var Indiens första "tv-krig" och väckte starka känslor till liv varje gång man såg en kista draperad i den indiska flaggan lastas ombord på ett flygplan eller en helikopter i närheten av Kargil. Och ingen tog miste på att "fienderna" var muslimer, som ville "förstöra Indiens enhet". Nationen svetsades samman som aldrig förr – och gav BJP en stor skjuts framåt.

NU STYR KONGRESSEN igen, men ingen vet hur länge till. De religiösa motsättningarna i Indien är skarpa, och hatet mot muslimerna stiger varje gång då islamiska extremister utför en terrorhandling. I december 2001 attackerades parlamentet i New Delhi. Den 26 november 2008, "26/11" för många indier, utförde muslimska militanter tio samordnade attentat mot mål i Bombay, Indiens ekonomiska centrum. Lyxhotellet Taj Mahal Palace & Tower stod i lågor liksom en järnvägsstation och ett sjukhus.

Men det finns en annan trend, som kanske är lika farlig för landets framtida stabilitet som de militanta maoisterna. Indisk nationalism har blivit alltmer synonym med hinduisk nationalism.

En av dem som greps visade sig ha tränats i Pakistan. Den 13 juli i år bombades tre andra mål i Bombay och i september Högsta domstolens byggnader i New Delhi.

Samtidigt har attackerna mot muslimer ökat – och då urskillningslöst efter terrorattacker som vanliga muslimska medborgarna, varav många är ekonomiskt eftersatta, inte haft något med att göra. I Orissa i öster har kristna missionärer attackerats och dödats. De var verksamma bland stamfolk som låtit sig omvändas till kristendomen – men som i hinduextremisternas ögon bara är lågkastiga individer som inte förtjänar någon respekt. Det är därför heller inte förvånande att det är just bland dessa förtryckta och förnedrade stamfolk som maoisterna haft sina största framgångar. Missionärerna gav dem Bibeln – maoisterna vapen, som de kan försvara sig själva med.

Indiens framtid står nu på spel som aldrig förr. Hindutva borde vara oförenligt med ett land som Indien med dess religiösa, etniska och språkliga mångfald. Kanske den nya medelklassen kan stävja hindunationalismen med andra, modernare och mer toleranta tolkningar av Indiens storhet. Men det är lika troligt att *Sangh Parivar* kan ta överhanden. Och då hotas Indiens enhet som nation. Elefanten kanske har börjat dansa, men då måste man se till att den inte trampar de svaga under fötterna. ✨

Lustans professor

Arne Häggqvist gjorde sig tidigt bemärkt som översättare och intruduktör av modernistisk konst och litteratur. I takt med att hans egensinne och excentriska livsföring tog överhanden, marginaliserades han dock i det svenska kulturlivet.

Av Johan Lundberg

Alla bibliografier kan väl i någon mening läsas som biografier. Men få bibliografier tecknar en livskurva med samma pregnans som Arne Häggqvists. Ett urval – måhända tendentiöst, men knappast mer tendentiöst än vad varje urval tenderar att bli – skulle kunna se ut så här:

Prosaberättelsens komposition (1935), *Ferlin, ungdomsåren* (1942), *Hjalmar Bergmanstudier* (1943), *Unga noveller* (1945), *Obehagliga författare* (1953), *Blandat sällskap* (1954), *Fyrtotalisterna* (1954), *Med moped mot Medelhavet* (1961), *Urett ocensurerat reselexikon* (1961), *Stockholm à la carte* (1962), *Kvickhetens ord* (1964), *Svartahavsrivieran* (1964), *Eroticon* (1965), *Olé, olé, en liten bok om tjurfäktning* (1966), *Uppriktigt sagt om kvinnan* (1966), *Konsten att bli förförd – en praktisk handbok för män* (1967), *ABC för konstköpare* (1967), *Mexico, överblick och resetips* (1968), *Paris* (1969), *Libanon* (1969), *Italienskt restauranthandlexikon* (1971), *Larsons System Lexikon I–III* (1971), *Roland Kempe* (1972), *Sagt om kvinna och kärleken* (1973), *Mallorca ABC* (1974), *Konst och konstköp* (1975), *Kravatten som lust och last* (1978), *Största cocktailboken* (1982), *Nästan hela sanningen* (1984).

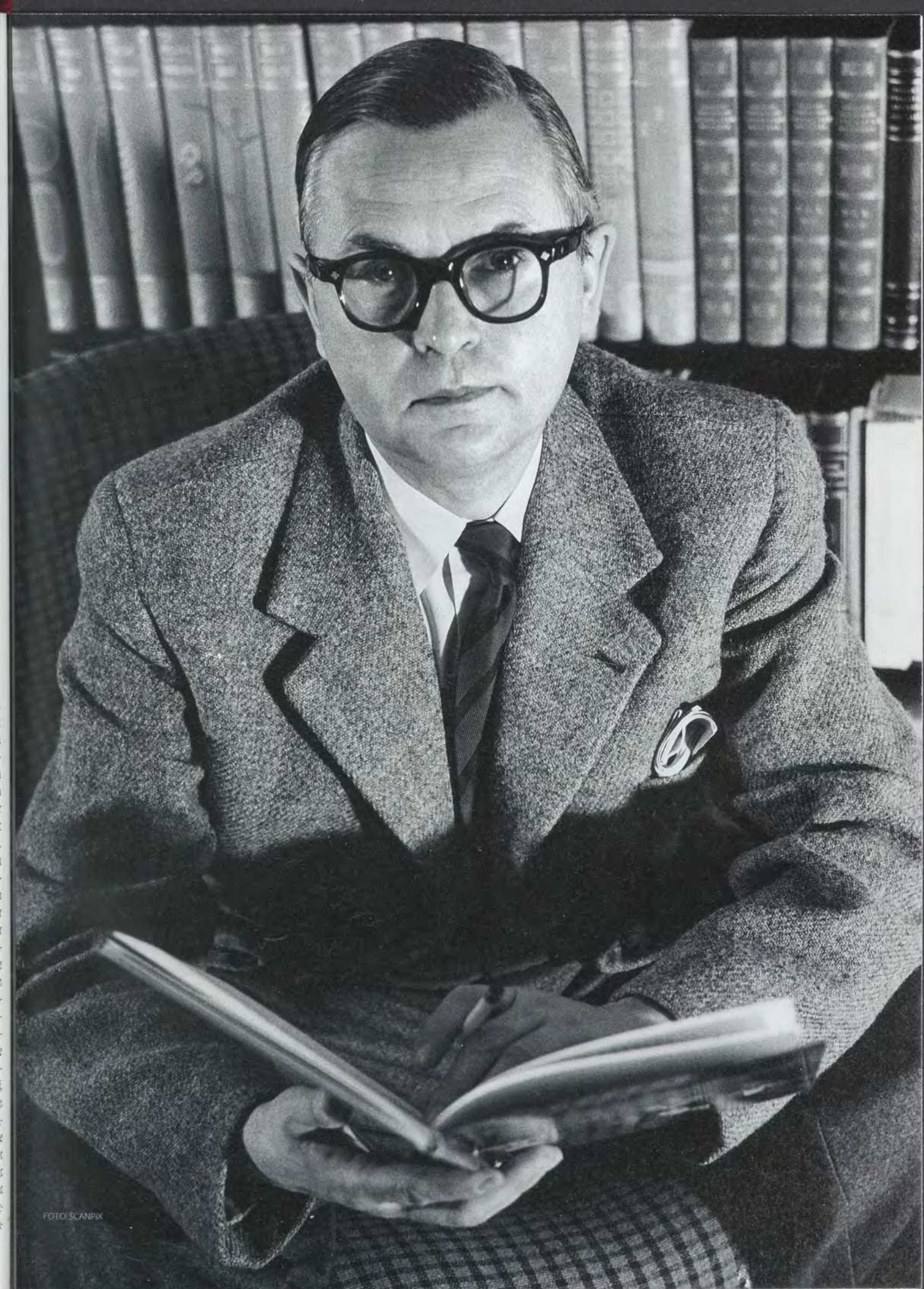
Studerar man Arne Häggqvists bibliografi, framträder bilden av en utveckling i riktning mot en allt högre grad av ytlighet. Biblioteken tycks ge vika för restauranger. Studiet av litterära klassiker och bildkonst förefaller ersättas av ett alltmer systematiskt intresse för kvinnor, drinkar, klädmöden och resor. Intresset för filosofi och litteratur komprimeras i ett slags intellektuella reseguider med spirituella citat.

Arne Häggqvists utveckling kan i den bemärkelsen synas karakteristisk för det svenska 1900-talet. Högkultur går under till förmån för populärkultur. Det seriösa lämnar plats för det efemära. Bildkonsten slår följe med kommersialism och trendkänslighet. Och Sverige öppnas som nation upp mot omvärlden – på ett i flera avseenden godtroget sätt.

Född 1911 i den lilla orten Hagge utanför Smedjebacken i södra Dalarna visade Arne Häggqvist tidigt prov på studiebegåvning och hamnade, föga förvånande, efter studentexamen vid Västerås högre läroverk, i Uppsala. Där läste han franska och litteraturhistoria. Efterhand kom han att fastna för nordiska språk och för den specialgren som då – på 1930-talet – tycktes ha framtiden för sig: stilstudiet. Den som ledde stilforskningen var vid denna tid Nils Svanberg. Han var bror till den legendariske litteraturprofessorn Victor Svanberg, men mer liberalt, konservativt sinnad och med en mer känslös sida än den debattglade och vänsterradikale brodern, vilket bland annat tog sig uttryck i ett antal finstämda diktsamlingar. När Svanberg hastigt avled 1939, inte fyrtio fyllda, kände Häggqvist antagligen att han hade satsat på fel häst. Han lämnade Uppsala och forskarkarriären och flyttade till Stockholm – där han med en till besatthet gränsande målmedvetet satsade på att ta sig upp på den litterära parnassen.

De avbrutna doktorandstudierna hindrade nu inte Häggqvist från att från 1940-talet och framåt emellanåt titulera sig doktor. Därtill tycks han ha gjort sig bemärkt i Stockholms litterära kretsar som just stilforskare, vilket naturligtvis inte var helt gripet ur luften. Han fortsatte att efter Svanbergs fränfalle vara redaktör för den skriftserie som gavs ut av Samfundet för stilforskning, där en del sedermera kända namn publicerade sina första akademiska specimina. Peter Hallberg, med tiden professor i Göteborg, ger 1941 där ut sina *Studier i Harry Martinsons språk*, av vilka betydande partier flera decennier senare skulle inkorporeras i det magistrala verket *Diktens bildspråk. Teori, metodik, historik* (1982). Och Gunnar Helén, som fullföljde sina stilstudier med en doktorsavhandling om Birger Sjöbergs *Kriser och kransar*, skulle nå större berömmelse som ledare för Folkpartiet mellan 1969 och 1975. Helén gav i skriftserien ut en studie om Olle Hedberg, alltmedan Häggqvist själv 1943 i samma serie publicerade sin licentiatuppsats om Hjalmar Bergman. Den senare en stu-

Johan Lundberg är docent i litteraturvetenskap och chefredaktör för Axess. Hans senaste bok är *Under omprövning. En antologi om konst, kanon och kvalitet* (2011).

die av Bergmans korta debutroman *Solivro*, skriven med samma systematiska intresse för berättelsens allra minsta beståndsdelar, som skulle komma att utmärka den franske strukturalisten Gérard Genettes narrativa analyser under 1960- och 70-talen.

Under 1940-talets första år började Häggqvist arbeta som litteraturkritiker på den nystartade *Aftonidningen* samt grundade, tillsammans med konstnären Adja Yunkers, en lyxöskulturtidskrift, *Ars*, vilken dock gick i graven redan efter ett nummer. *Ars* återkommer emellertid som namn på Häggqvists strax därefter startade förlag, där han tillsammans med boktryckaren Hubert Johansson fullföljer tidskriftens idé genom att ge ut diverse kombinationer av samlingar med litografier och konstnärliga, nummerade utgåvor av litterära verk.

Förlagets *Ars* enda succé förefaller ha bestått i Häggqvists översättning av dansken Jens August Schades skandalroman *Människor möts och ljuv musik uppstår i hjärtat*, vars försäljningsframgång – enligt Häggqvist – huvudsakligen berodde på Kar de Mummas avmäta sammanfattning av bokens innehåll i ett kåseri i *Svenska Dagbladet*: "Mera kärlek än alla julens andra böcker tillsammans innehåller Jens August Schades bok 'Människor möts och ljuv musik uppstår i hjärtat'. Detta icke sagt som beröm".

Mer omedelbar succé gjorde däremot den diskussionsklubb, Klubb 44, som Häggqvist grundade 1944. Ett av dess första arrangemang är en debatt över en frågeställning som under det fortsatta 1900-talet skulle visa en märklig överlevnadsförmåga och återkomma som underlag för koleriska diskussioner minst en gång per decennium under det fortsatta seklet: "Kritik av litteraturkritiken".

Att Häggqvist till Klubb 44:s verksamhet, som pågick fram till 1946, lyckades knyta de flesta dåtida celebriteterna i den svenska litteraturens värld, hindrade inte att han kände sig nödgad att skapa en stabil bas för sina inkomster – han hade ju trots allt fru och två barn att försörja. Därför började han arbeta som gymnasielärare. Läraryrket, huvudsakligen utövat på Schartaus gymnasium på Söder i Stockholm, kom att bli hans kanske viktigaste – eller i alla fall mest stabila – födkrok fram till pensioneringen.

Till den inkomstkällan bör dock läggas de bokhonorar som torde ha blivit allt större ju mindre nogräknad Häggqvist blev med de översatta ver-

kens kulturella anseende. Hur som helst tillät extrainkomsterna från hans många översättningar, kulturartiklar, radioprogram samt rese- och restaurangguider i bokform honom att ägna sig åt en, för den genomsnittlige gymnasielektorn, anmärkningsvärt vidlyftig livsföring med stora mängder resor och restaurangbesök.

Arne Häggqvist vid koncipieringen av *Största Cocktailboken*. FOTO: SCANPIX

Strax före debatten om litteraturkritiken i slutet av november 1944 gav Häggqvist ut ett litet häfte med titeln *Klubb 44*. Bland bidragsgivarna märks – liksom i *Ars* enda nummer – några av den tidens starkast lysande litterära stjärnor: Harry Martinson, Werner Aspenström, Erik Lindgren, Artur Lundkvist, Maria Wine, Jan Fridegård samt den då blott 26-åriga Ingmar Bergman. I förordet försöker redaktör Häggqvist att arbeta upp en för den tidiga modernismen typisk retorik:

Klubb 44 som är en principiellt aggressiv institution och mycket hellre tilltalar sin publik med spydigheter än med artigheter skall heller inte smickra dig. (...) Om Du tror

att Du genom att bli medlem el-

ler bevista de offentliga debatterna bara i någon liten mån kan bidra till att försämrat ditt och föreningsens medborgerliga anseende för oförvitlighet, så underlåt inte att dra Ditt strå till stacken!

Klubb 44:s redaktör visar sig dock inte vara vare sig mer ouppfostrad eller mer amoralisk än att han i förordet noggrant avtackar "Steinviks Förlag och dess chef Gösta Sjöberg som varit dumdrigtig nog att både gratistrycka och gratisutdelat en stor mängd av denna skandalösa publikation".

Under åren från krigsslutet och fram till 1950 företar Häggqvist ett flertal resor till Frankrike och Spanien; han översätter Jean-Paul Sartres *Existentialismen är en humanism*, går i Paris på bordell tillsammans med Knut Ståhlberg samt lär känna Jacques Prévert, vars diktsamling *Paroles* han sedan översätter. De spanskkunskaper som han har förvärvat på resande fot förvaltar han på sitt typiska sätt: genom att erbjuda sig att arbeta som lärare i spanska på ett språkinstitut i syfte att därmed lära sig språkets grammatik från grunden. Vilket uppenbarligen skolans rektor uppfattar som ett fullgott skäl att anställa Häggqvist.

I början av 1950-talet ger han på sitt eget förlag *Ars* ut de två essäsamlingarna *Obehagliga författare* (1953) och *Blandat sällskap* (1954). I förör-

Utan kopplingar till den radikala vänster som vid den här tiden var på väg att formeras blev det naturligt att Häggqvist orienterade sig i vad man med en senare populär terminologi skulle kunna beskriva som en libertariansk riktning.

det till den föras slår Häggqvist fast ett antal tidsty-
piska axiom, till exempel att det råder ett samband
mellan sanning, äkthet, amoralism och obehag:
”Nu är den äkta litteraturen (...) oftast kvalifice-
rat obehaglig, så tillvida att inte bara persongalle-
riet och motiven utan även författaren själv fram-
träder i den nyansernas förening som inte inbju-
der till moralisk entusiasm. Den moderna littera-
turen är på ett sätt sannare än den äldre, därför att
den är obehaglig.”

Bland de författare som lyckas uppfylla de er-
forderliga kriterierna på obehag märks Antoine
Artaud, Louis-Ferdinand Céline, Jean Genet, Hen-
ry Miller och Camilio José Cela. Där finns bara två
nordbor: Jens Christian Schade och Aksel Sande-
mose. I merparten av sina författarporträtt foku-
serar Häggqvist på hur författarna bryter mot nor-
merande konventioner och avviker från traditio-
nella värdesystem. Inte sällan låter sig detta kom-
bineras med ett slags amoralisk vitalism, bortom
gott och ont. Om Henry Miller heter det att han fö-
reställer sig ”hur världens nationaliteter i en ideal
framtid kommer att glida omkring över jordytan i
evig promiskuitet, fjärran från alla gräns och klan-
bildningar”. Jacques Prévert’s poetiska begåvning
sågs ligga i att han ”gör vad som faller honom in och
spontant gör vad han känner, obekymrad om alla
formella regler”. Och hos Genet påstås det mest
beundransvärda vara ”den eggande vitala jordisk-
heten”. I enlighet med detta uppehåller sig Hägg-
qvist gärna vid författarnas mindre sociala sidor
och deras allt annat än typiskt borgerliga egenska-
per. I Genets fall naturligtvis dennes kardinaldyg-
der: ”stölden (och i förlängning mordet), pede-
rastin och förräderiet”.

Författarna beskrivs gärna som undantagsmän-
niskor. Om den belgiske dramatiker Michel de
Ghelderode heter det:

Med sina intensiva blå ögon, sin bleka hy och
en stämma som ständigt hotas av en svår ast-
mas kvävningsattacker inger han ett visst med-
lidande men ännu mer vördnad.

Och om den franske skriftställaren Paul Léau-
taud:

Till den yttre legenden hörde att han levde ett
spartanskt ungarliv med en daglig konsum-
tion av fyra potatisar. Kvinnor uttalade han sig
sakkunnigt men en smula ovänligt om (”Den
som inte förstår att man kan strypa en kvinna
förstår inte kvinnorna”) men är så förtjust i djur
att han 1914 höll 38 katter, 22 hundar, en get och
en gås (uppkallad efter en känd dam ur demi-
monden). Vid de officiella festborden är han ett
fruktat *enfant terrible*; om någon ger värden en
konventionell komplimang, händer det att Lé-
autaud ingriper och påpekar att maten dock är
ganska dålig.

Blandat sällskap rymmer flera författarporträtt
(bland annat en essä där den forne stilforskaren
praktiserar sina akademiska lärdomar på Jan Fri-
degårds *Lars Hård*) såväl som en rad intervjuer (till
exempel den ovan nämnda med Picasso), men ock-

så ett antal mer essäistiskt inriktade alster, till ex-
empel ett flertal texter som diskuterar litterära
förfalskningar och kurragömmalekar – inte minst
med utgångspunkt i mer eller mindre kända pseu-
donymer. I sina betraktelser över samtidens kultur
noterar man generellt sett en godtroget positiv in-
ställning till de allra senaste kulturyttringarna och
estetiska modena. Kritiker av den moderna kon-
sten och litteraturen avfärdas genomgående som
okunniga och trångsynta. Ibland stöter dock Hägg-
qvists grundmurade bejakelse av nydanande stil-
arter på patrull – som i hans samtal med den fran-
ske bildkonstnären Alfred Manessier om abstrakt
och figurativ konst. På Manessiers påpekande om
att han erfar starkare känslor inför en avbildning
av Kristus på korset än inför en triangel, replike-
rar Häggqvist förvånad: ”Känner ni ingen beund-
ran för Kandinskys eller Mondrians konst.” Varpå
Manessier svarar:

Jo visst gör jag det. Men, ser Ni, deras situation
var ju någonting helt annat än de moderna ab-
straktmålarnas. För Kandinsky och Mondrian
innebar det något nytt att gå framåt i abstrakt
riktning. För dem var det ett *äventyr*, ty de vis-
ste inte vart de skulle komma. Med våra unga är
det en annan sak. De vet redan, var det hela kom-
mer att sluta: i triangeln, i cirkeln och kvadra-
ten. För dem är det inget äventyr. Och jag miss-
tror alla målare som *vet*. Jag vet aldrig någonting
på förhand om min utveckling. Och är inte det
ta mer naturligt?

Varpå Manessiers fru kärnfullt konkluderar:
”Alla abstrakta målare ju likadant” – för att strax
därpå markera att den svenske triangelbeundra-
rens frågvishet har nått vägs ände: ”Får det inte
vara lite jordgubbssylt till brödet?”

Enligt sina memoarer fick Häggqvist tröst
brevledes, efter den uppslitande skilsmäs-
san i mitten av 1950-talet från hans andra
hustru, av ingen mindre än Henry Miller, som själv
skilt sig tre gånger – och separerat fem. Kanske en
smula inspirerad av just Miller vidtar nu för Hägg-
qvists del en promiskuös ungarlivsperiod. Som ett
första steg inreder han gillestugan i souterräng-
huset i Gubbängen som en ”nattklubb”.

1956 får den av Häggqvist översatta och i Sveri-
ge introducerade spanske poeten Juan Ramón Ji-
ménez Nobelpriset, vilket leder till ytterligare Ji-
ménez-översättningar under de kommande åren.
1959 träffar han Hemingway i Pamplona; och in-
leder samma år en kärleksrelation med en blott
17-årig kvinna. Självt är han då 48 år. Tillsammans
med henne beger han sig sommaren 1960 ut på en
ny resa i Europa för *Aftonbladets* och Sveriges Ra-
dios räkning.

Överlag tycks umgänget med den drygt trettio
år yngre flickvännen ha inneburit en förnygrings-
process för Häggqvists del. Stundtals får man när-
mast intryck av regrediering, låt vara att man in-
te kan bortse från att det lekfulla och ansvarslösa
i hans beteende också frigör en del kreativ energi.

För att dryga ut kassan till Europaresan 1960
författar han till exempel under våren 1960 egna »

För att dryga ut
reskassan förfat-
tar Häggqvist
egna dikter som
han säljer till
Sydsvenskan
under förevänd-
ning att de är
översättningar
av den av Hägg-
qvist själv påhit-
tade kubanske
diktaren Juan
Vicente Lirio,
'Fidel Castros
hovpoet'.

dikter som han säljer till *Sydsvenskan* under förövändning att de är översättningar av den av Häggqvist själv påhittade kubanske diktaren Juan Vicente Lirio, "Fidel Castros hovpoet".

Under en vistelse i Italien skriver han också ihop en intervju med Lirio, som sägs för tillfället befinna sig i Italien för att "nyorientera sig" och "befria sig från hemmamiljöns propagandastämning". Tillsammans med en av Lirios nyskrivna dikter ur samlingen *Sånger från Toscana*, publicerades intervjun efter hemkomsten i *Aftonbladet*, beledsagad av ett stort foto av Lirio, i själva verket föreställande Häggqvist själv – poserande i sombrero och lösskägg i bostaden i Gubbängen.

Under sextiotalets första år fortsätter Häggqvist att översätta, inte minst spanskspråkig lyrik, om än av mer substantiellt slag än dikterna av Lirio. Han översätter i samma veva Salvador Dalís självbiografi, ger ut ett vackert och i minimal upplaga tryckt litet "ocensurerat" reselexikon samt den betydligt mer kommersiellt avsedda turisthandboken *Stockholm à la carte* (1962; samt senare reviderade upplagor). Den sistnämnda är på ytan en guide över Stockholms restauranger, men personligt skriven med sinne för lika tidsypiska som komiska detaljer. Detta gör att boken tecknar en anmärkningsvärt levande och temperamentsfull bild av det tidiga 1960-talets Stockholm.

I kapitlet "Att ha roligt i Stockholm" ger författaren en pregnant sammanfattning av natllivet i det dåtida Stockholm: "Staden värnar så ömsint om stadsbornas nattsömn att vi faktiskt inte med bibehållet allvar kan tala om 'natlliv' i Stockholm."

Just detta med renlevnadsfilosofi är ingenting som tycks ha appellerat till Häggqvist. Till exempel synes han ha hyst ett grundmurat förakt för hälsokost- och sundhetsfanatism. Från den vegetariska restaurangen Gröna linjen på Mäster Samuelsgatan ger han följande interiör: "I denna storvulna miljö stappade gamla utmärklade män omkring i sällskap med mera normala damer kring ett stort bord med många grönsaksrätter av ett visst koloristiskt värde. I vestibulen expo med vegetarisk tandkräm, öljäst etc. En atmosfär av trosfanatism. Obehaglig lukt. Hit går ibland Katie Rolfen, skådespelaren Per Oscarsson samt ofta indier – och mannekänger."

Just de olika etablissemangens sammansättningar av män och kvinnor är annars något som ägnas förhållandevis stort utrymme i restaurangpresentationerna, vilka stundtals framstår som små sedesskildringar i mikroformat. Om Bäckahästen får vi veta att "en som sitter här ofta är terchefen Calle Flygare, nästan alltid tillsammans med sin mamma. Frekvensen av söta flickor på Bäckahästen är påfallande. Därför ses här också ofta vitala unga män. De har aldrig med sig sina mammor." Om konditoriet Lingströms på Kungsgatan sägs det att det "frekventeras särskilt av exotiska utlänningar med sammetshy, skymningsögon och pyjamasröst samt av unga svenska flickor".

Och inför ett restaurangnamn som De svarta fären kan Häggqvist naturligtvis inte avhålla sig från att rulla in bollen i det öppna målet: "Här intas lunch av ett tiotal herrar från Högsta domsto-

len, av personal från slottet, från Elektro-Lux m fl stabila företag. Något som onekligen ger stället namn en pikant nyans."

På det privata planet tar Häggqvists relation med den 30 år yngre kvinnan förvisso slut redan 1962. Detta efter att flickvännen "lät sin väninna Eva, pigg och högerotisk, följa med oss på en Spanienresa". Med ett inte helt oväntat resultat.

Ett antal resor i östblocket vid samma tid tycks innebära att den politiska radikalism som fungerade som ideologiskt fundament för Häggqvists estetiska kulturradikalism slutligen vittrar sönder och han blir efter detta, enligt sonen Cyril Hellman, närmast "kommunisthatare. Han ursäktade sig skamset med att han faktiskt en gång i början av 1940-talet hade röstat på SKP, dels för att han inte visste bättre, dels för hans umgänge – Ferlin, Dagerman, Fridégård och de andra – gjorde det, dels för att det i ett Europa som hade härjats av fascister och nazister, var lätt att ta parti för högerextremisternas motståndare". Erfarenheterna från östblocket får honom emellertid att inse att "frihet är det bästa ting", vilket i sin tur inspirerar honom till beslutet i mitten av 1960-talet att "njuta av tillvaron – konsten, litteraturen och kvinnorna – och leva livet lite mer lekfullt än förr".

Utan kopplingar till den radikala vänster som vid den här tiden var på väg att formeras och med ännu mindre intresse för den föga tidsenliga form av kulturkonserveratism som också fanns representerad, blev det naturligt att Häggqvist orienterade sig i vad man med en senare populär terminologi skulle kunna beskriva som en libertariansk riktning. I mitten av 1960-talet hakar han på det som han i förordet till sin antologi med kvalitativa erotiska texter ur världslitteraturen, *Eroticon*, benämner som "den pornografiska våren 1965".

Som ungarl kom Häggqvist att allt starkare identifiera sig med den för samtiden typiska playboykulturen. De pengar han tjänar på den erotiska litteraturen investerar han exempelvis i en röd skinnssoffa i "nattklubben" samt en "exklusiv rund säng" som han lät sig fotograferas i, med naken överkropp och en cigarett dinglande från munpipan.

Intervjuer gör Häggqvist stor sak av just de kuriösa inredningsdetaljerna i sitt sovrum. En transistorradio i form av en whiskyflaska av märket Ballentine omnämns ofta – för att nu inte tala om det stora antal föremål som den excentriske lektorn tycks ha uppfattat som kongeniala med hans James Bond-stil i övrigt:

Arnes hemliga visselpipa med texten "IF YOU WANT ME WHISTLE"; "Dr Häggqvists hemliga bärbara bar, dvs 'små tuber i reservoarpenformat med whisky, gin och likör, som jag alltid kunde ha i kavajfickan och bjuda på"; "Dr Häggqvists hemliga vapen, en laddningsbar miniatyripistol som manschettknapp, lämplig att påkalla kypares eller bartenders uppmärksamhet med."

Häggqvists förkärlek för unga damer börjar under andra halvan av 1960-talet ta sig alltmer bisarra uttryck. Till exempel inleder han 1965, 54 år

Henry Miller.

”
Enligt sina memoarer fick Häggqvist tröst, brevledes, efter den uppslitande skilsmässan i mitten av 1950-talet från hans andra hustru, av ingen mindre än Henry Miller, som själv skilt sig tre gånger – och separerat fem.

gammal, en relation med en blott 15-årig flicka som han fortsätter att ha ett förhållande med under de närmaste två åren och som även följer med honom hem till Salvador Dalí. Själv kommenterar han relationen till den fyrtio år yngre älskarinnan på följande sätt: "Min aptit på unga flickor torde egentligen ha varit ett utslag av min egen aptit på livet – en nyfikenhet och förväntan mycket lik deras egen."

Att han 1967 ger ut en handbok i förförelsekonst, *Konsten att bli förförd. Praktisk handbok för män*, tycks följdriktigt. På ett vetenskapsparodiskt sätt behandlas där förförelsekonsten i relation till de flesta variabler som man kan tänka sig: årstider, geografiska delar i och utanför Sverige, musik, kläder, heminredning och så vidare.

När det gäller optimala platser att finna lämpliga objekt att förföra bör man, enligt författaren, undvika dansrestauranger och istället styra kosan till "Moderna museet (...) och Dramatens foajé under mellanakterna". Man kan misstänka att han i det fallet baserar sig mer på egna privata erfarenheter än på mer generaliserbara studier. Det är också fallet med hans synpunkter på hur man i förförelsesammanhang kan kombinera erotik med estetik: "Många kulturknutar är bra älskare, och via sängen kan många annars ganska obildade kvinnor bli matade med lite kultur enligt receptet: en matsked erotik... så en matsked kultur, en matsked till... en tesked till..."

Ifråga om årstider är det, föga förvånande, våren som påstås vara den tid då kvinnor är som enklast att förföra: "våren – denna årstid då livet vaknar på nytt, då kvinnan klär sig i nya, tunna (obs tunna) kjolar och blusar och i små bikinitrosor som de därtill ofta för säkerhets skull sytt om, så att de är öppna framtill". Den erotiskt aktive mannen, bör "när vårsolen tittar fram (...) möta flickornas djärvhet med spontana initiativ, antasta dem, jaga dem, förfölja dem upp i bussar och spårvagnar med däraktig oförvägenhet". Överhuvudtaget är framfusighet inget som man bör undvika, enligt Häggqvist: "Som huvudregel gäller att en chevaleresk man klär av kvinnan utan att be om lov. Att begära att flickan ska säga 'ja', vore ju att beröva henne rätten att efteråt påstå att hon blivit förförd." Av hans "konversationslexikon" med tips om vilka repliker som är användbara vid förförelse kan noteras följande till den kvinna som initialt säger nej: "Ingen får veta något"; "Låtsas som du drömde, när vi gör det."

Dock ger författaren det chevalereska rådet att vara försiktig med att visa porrfilm för den kvinna som man bjuder hem på middag:

Vid grupperotik torde porrfilm vara en vanlig punkt på programmet. Men vid enskild samvaro med en enda flicka kan det i vissa fall vara lämpligt att visa den sortens film, i andra fall icke. De flesta damer över 25 uppskattar porr (även om de inte vill erkänna det), men många flickor blir avkylda av sånt. Stundom är en bra Kalle Anka-film att föredra. Inte heller bör man omedelbart ta fram några pornografiska böcker – det är inte god stil. Lagg istället på en platta inne i sov-

rummet (där du bör ha din bästa grammofon). När det så kommer till sovrummet, måste det vara "toppatraktativt. Där måste finnas förutom grammofon, konstverk och kanske någon plojskylt ('Snacka inte om blommor och bin – gör nåt istället') en alldeles extra tilldragande stor säng, vällustigt skön med ett överdrag (helst av smekande mjuk filt) i en klar färg.

Imitten av 1970-talet säger Häggqvist upp sig från Schartaus gymnasium:

Vad jag som svensklärare led av var den häpnadsväckande okunnighet om litteratur som de [eleverna] visade och den självgodhet med vilken de oftast accepterade denna sin okunnighet. (...) Våren 1974 hade jag nått det stadium då jag – i likhet med t ex Sven Stolpe – betraktade Sveriges skolväsende som havererat.

Därigenom hinner han resa mer, och under 1970-talet fortsätter resandet med ökad intensitet: Indien, Bangkok, Singapore, Bali, Hongkong, Taiwan, Japan, Haiti, Mexiko, Jamaica och så vidare. Han tar med sonen Cyril och sonsonen Calle på bildningsresor runtom i Europa samt till USA och Västindien. I New York beviljas de audiens hos Andy Warhol 1981.

Decenniet avslutas publicistiskt med boken *Kravatten som lust och last* (1978) – ett bitvis ambitiöst kulturhistoriskt verk, som i likhet med böckerna om konstköp ytterst sett emanerat ur Häggqvists samlarvurm, där just hans slips-, bok- och konstsamling var imponerande. I likhet med *Stockholm à la carte* och *Konsten att bli förförd*, äger *Kravatten som lust och last* sitt främsta värde som tidsdokument. Man inser att 1970-talet var ett decennium då traditioner i första hand var till för att utmanas och brytas; och att ingen utmaning av "etablissemangen" var för bisarr för att inte någon affärsidkare skulle försöka slå mynt av den.

Med tanke på Häggqvists ovan diskuterade intresse för lustiga möjanger är det inget att förvånas över att han i kravattboken till exempel rekommenderar en slips för surströmmingsfester, med påmålade "fiskar och en ficka med klädnyppa för nybörjare inom detta gastronomiska gebit". Vid sidan av slipsar i plexiglas, aluminium och trä, riktar uppmärksamhet även mot den "innovation" av slipsindustrin som lanserades i Sverige under namnet "slops": ett tygstycke som av bildmaterialet att döma löpt risker att förväxlas med en haklapp, men som producerades i flera olika former i slutet av 1970-talet av Atelier Cornelia, till exempel i form av olika sorters pilar, inte sällan med psykedeliska mönster. Slopsen tillverkades i bomull och var enkel att fästa i skjortans översta knapphål. Vilket san-

När det gäller optimala platser att finna lämpliga objekt att förföra bör man, enligt författaren, undvika dansrestauranger och istället styra kosan till 'Moderna museet (...) och Dramatens foajé under mellanakterna'.

nolikt var en bidragande orsak till att den aldrig fick något egentligt genomslag.

I övrigt ägnas ett längre kapitel åt "kravattens sexologi". Slipsens roll som manlig könssymbol diskuteras naturligtvis. Och ett längre avsnitt ägnas åt "porrslipsar", trots att dessa är "ganska ovanliga". Även om han finner det "mer än tänkbart att (...) uppenbart pornografiska slipsmotiv har en viss upphetsande verkan på betraktaren", vill han ändå framhålla att "eftersom porrmotivet i detta fall framträder helt utanför ett större sammanhang måste verkan bli (...) brutal eller till och med rå".

Annars noteras en viss dysterhet ifråga om slipsens framtid. I ungdomskulturen tycks slipsen vara satt på undantag: "Att demonstrera till förmån för fattiga u-länder och Vietnam i estetiskt raffinerad slips har inte fallit sig naturligt, och givetvis måste man medge att de arga ungdomarna på denna punkt handlar stilriktigt." Dock avslutas boken med en vision av att – trots den tydliga trenden att slipsen försvinner från arbetsplatser – "intresset för vackra och originella kravatter vid festlig samvaro (...) avsevärt [kommer att] öka, ungefär i den takt som den stora allmänhetens förståelse för modern konst kan väntas gå framåt".

Vad det ena har med det andra att göra kan synas oklart, mer än att samma grundinställning som var styrande för den moderna konstens utveckling kan tyckas ha motiverat även brytningen med den klassiska klädstilen och dess regelverk. Den som hälsar plexiglasslipsar, surströmmingsslipsar och porrslipsar med glädje, är knappast rätt person att bjuda den kulturellanivelleringen motstånd. Arne Häggqvist karakteriserar sig i bokens avslutning som kulturoptimist, vilket är ett begrepp som ter sig passande både i detta sammanhang och för hans livshistoria i stort – den livshistoria som på det litterära planet avslutas med hans största försäljningssuccé: *Största cocktailboken*.

Och då har vi – trots att även *cocktailboken* rymmer en rad lärda, kulturhistoriska utvikningar vid sidan av alla (3 000!) drinkrecept – onekligen rört oss en bra bit bort från Häggqvists första publicistiska försök: uppsatserna om Hjalmar Bergman, Per Daniel Amadeus Atterbom, August Strindberg och Nils Ferlin. Som Kristoffer Leandoer påpekar i *Svenskt översättarlexikon* är Häggqvists livskurva på många sätt kongenial med det svenska samhällets utveckling. Efter andra världskriget öppnas Sverige upp mot omvärlden. Häggqvist inte bara exemplifierar detta utan driver också på denna utveckling genom sin imponerande översättargärning (där man vid sidan av de hittills nämnda författarna också kan peka på översättningar av Colette, Dumas, Étienne de La Boétie, Julien Gracq, Franz Hellens och Henri

Michaux), vilken efterhand också kom att inbegripa översättningar av turkiska, rumänska och egyptiska diktare, låt vara att han då tog hjälp av befintliga översättningar till hans huvudspråk: spanska, franska och engelska.

Under efterkrigstiden sker på motsvarande sätt i västvärlden ett förtylligande: en utveckling bort från seriositet och traditionella bildningsideal i riktning mot banalitet och relativism. I någon mening kämpar Häggqvist i sin översättar- och introduktörgärning emot denna utveckling, samtidigt som han på det privata planet förefaller illustrera den.

FOTO: SCANPIX

Därför kanske man inte ska överbetona kontrasten mellan den tilltagande relativismen och banaliteten å ena sidan och den samtidskultur som Häggqvist vurmar för å den andra. Häggqvists konstnärliga ideal ligger i grunden rätt fast. Redan i sin självpåtaga roll som banerförare för den svenska fyrtiotalismen var det till stor del rörelsens fullföljning av 1930-talets hedonistiska och vitalistiska tendenser som Häggqvist hade fastnat för. I sin introduktionsgärning är det likaledes det amoraliska och subversiva dragen som oftast tycks styra hans estetiska känslspröt: brotten mot konventioner och samförstånd, längtan efter att bryta sig ut ur det konforma, att leva i

enlighet med en hårt driven individualism.

Detta gör givetvis Häggqvist lika oförstående gentemot 68-vänsterns kollektivistiska tänkande och propagandistiska konstsyn som han var gentemot en mer traditionsbejakande kulturuppfattning.

Samtidigt meddelar Arne Häggqvists livsöde också något annat, i grunden tragiskt om det svenska 1900-talet, nämligen hur svårt det tycks vara för det svenska kultur- och samhällslivet att fånga upp en viss sorts begåvningar och låta dem komma till sin fulla rätt – odla sin excentricitet och egenart och inte falla in i den sorts moderiktiga mönster av likformighet som alltid i moden tid tycks ha tagit form i det svenska kulturlivet. Den stilistiska briljansen, den humor och den lärdom som bara bitvis har kunnat exemplifieras i den ovanstående framställningen, borde onekligen ha kunnat nå sin kulmen i andra forum än handböcker om slipsar, förförelsekonster och drinkar. Å andra sidan är det naturligtvis den sant originelles privilegium att inte gå i några ledband utan agera helt självständigt.

1985 dör Arne Häggqvist. Hans sista bok blev memoarvolymen *Nästan hela sanningen*. Den avslutas med följande ord: "En flygplats kan ses som ett förstadium till döden eller en startpunkt för den allra sista resan, där flygvärdinnorna är den kosmiska ritens bleka prästinnor." Flygplatsernas sterila modernitet, snabba fortskaffningsmedel och vackra flygvärdinnor – på sitt sätt en rätt bra sammanfattning av den kosmopolitiska modernism-introduktören och hedonisten Arne Häggqvists liv. ☺

Arne Häggqvists livsöde säger något annat i grunden tragiskt om det svenska 1900-talet, nämligen hur svårt det tycks vara för det svenska kultur- och samhällslivet att fånga upp en viss sorts begåvningar och låta dem komma till sin fulla rätt.

Påskprocession i Leon, Spanien

KulturResor

SVENSKA KULTURRESOR AB

Arenan i Verona

NYÅRSFIRANDE I WIEN!

Reguljärflyg: 28/12 2011-02/01 2012
 Utresa Stockholm, Göteborg, Köpenhamn, Oslo och Helsingfors
 Wienerphilharmonikernas TV-sända nyårskonsert i Musikverein
 Kejsarbalen – Staatsoper – Volksoper
 Spanska Ridskolan! Grinzing! Mayerling!

Vår och sommar 2012

Utresor från Stockholm, Göteborg, Köpenhamn, Oslo och Helsingfors

I PILGRIMMERNAS FOTSPÅR

Till Santiago de Compostela i Spanien

Reguljärflyg/buss: 2-10/4 2012

Bilbao – pilgrimstrappa och Guggenheim museum.

Burgos och Leon – enorma påskprocessioner, magnifika katedraler och kloster.

Astorga – Gaudis biskopspalats.

Ponferrada – enorm tempelriddarborg.

Castrojeriz – Pilgrimsbyn, en gång med sju pilgrimskyrkor.

Santiago de Compostela – slutmålet med mäktig pilgrimskatedral.

OPERA OCH KONST I ST PETERSBURG

Reguljärflyg: 24-29/4 2012

Historia – Vinterpalatset, Peterhof, Jusopovpalatset, Tsarbyn Tsarskoje Selo och Katarinapalatset med Bärnstensrummet

Konst – Eremitaget och Ryska Museet

Opera och balett – Marinskijoperan, Musorgskijoperan och Eremitageatern

Kultursightseeing med svenskspråkig lokalguide

RUNDRESA I UKRAINA MED

- OPERA OCH BALETT I KIEV OCH ODESSA

Reguljärflyg/tåg/buss: 11-19/5 2012

Kiev - Poltava - Gammalsvenskby - Krim med Jalta, Sevastopol och Baktiseraj - Odessa.

Eget nostalgiskt tåg med sovvagnar, restaurangvagn och musikkapell!

RUNDRESA I RUMÄNIEN

Reguljärflyg/buss: 26/5-2/6 2012

Bukarest – "Östeuropas Paris" med aktat Nationalmuseum, omtalad parlamentsbyggnad, konstmuseum, konserthus och opera.

Transsylvanien – mäktiga naturupplevelser, flod- och berglandskap
 Donaudeltat – unikt växt- och djurliv

Moldavien – kloster och kyrkor med världsberömda freskomålningar

Constanta – ledande hamnstad, arkeologiskt museum, akvarium med stor

Sinaia – "Karpaternas pärla", Pelés slott och 1600-tals kloster

Licensierad engelskspråkig lokalguide. Svensk färdledning

MÖT VÅREN I LISSABON

Reguljärflyg/buss: 14-18/3 2012

Historisk sjöfartsstad! Fantastiska muséer! Rikedom på konst!
 Uppmärksammas OPERA och Konserthus! Färgstarka miljöer!

RIGAS INTERNATIONELLA OPERAFESTIVAL

Reguljärflyg/buss: 8-11/6 2012

RIGA – kulturstad med unik Jugendarkitektur, dramatisk historia och långårig musikkultur. Elegant Operahus och internationellt uppmärksammas operaföreställningar.

Vid vårt besök spelas operorna: **Mazepa och Lucia de Lammermoor**
 Utflykter till barockslottet i Rundale och badorten Jurmala

HELSINGFORS OCH OPERAFESTIVALEN I SAVONLINNA/NYSLOTT

Reguljärflyg/buss: 15-18/7 2012

Helsingfors – stor kultursightseeing, utmärkt boende och gourmetmiddag

Savonlinna – svensktidens Nyslott med fästningen Olofsborg

Retretti – internationellt omtalat konstcentrum

Operorna **Trollflöjten** och **Aida** uppföres på fästningen OLOFSBORG

OPERA I VERONA, KONST I VENEDIG OCH RAVENNA

Reguljärflyg/buss: 27/7-1/8 och 18-23/8 2012

Verona – Romarstad med magnifik arena, medeltidsfästningen Castelvecchio och historisk skådeplats för bl a familjen della Scala

Ravenna – Mosaikernas stad! Dante Alighieris stad!

Venedig – kanaler, kyrkornas, musikens och konstens stad
 OPERA på arenan i Verona: **Carmen/Aida och Tosca/Aida**

OPERA I GLYNDEBOURN OCH LONDON

Reguljärflyg/buss: juli och augusti 2012

Programmet presenteras i november.

FESTSPELEN I BREGENZ

Reguljärflyg/buss: juli och augusti 2012

Sommarfestivalen vid Bodensjön med Operorna

André Chénier av Umberto Giordano och

Solaris av Detlev Glanert

Svenska Kulturresor AB

Davidshallsg 21, Box 17554, 200 10 Malmö, Tel 040-10 35 70, 0735-33 41 34, Fax 040-30 33 45

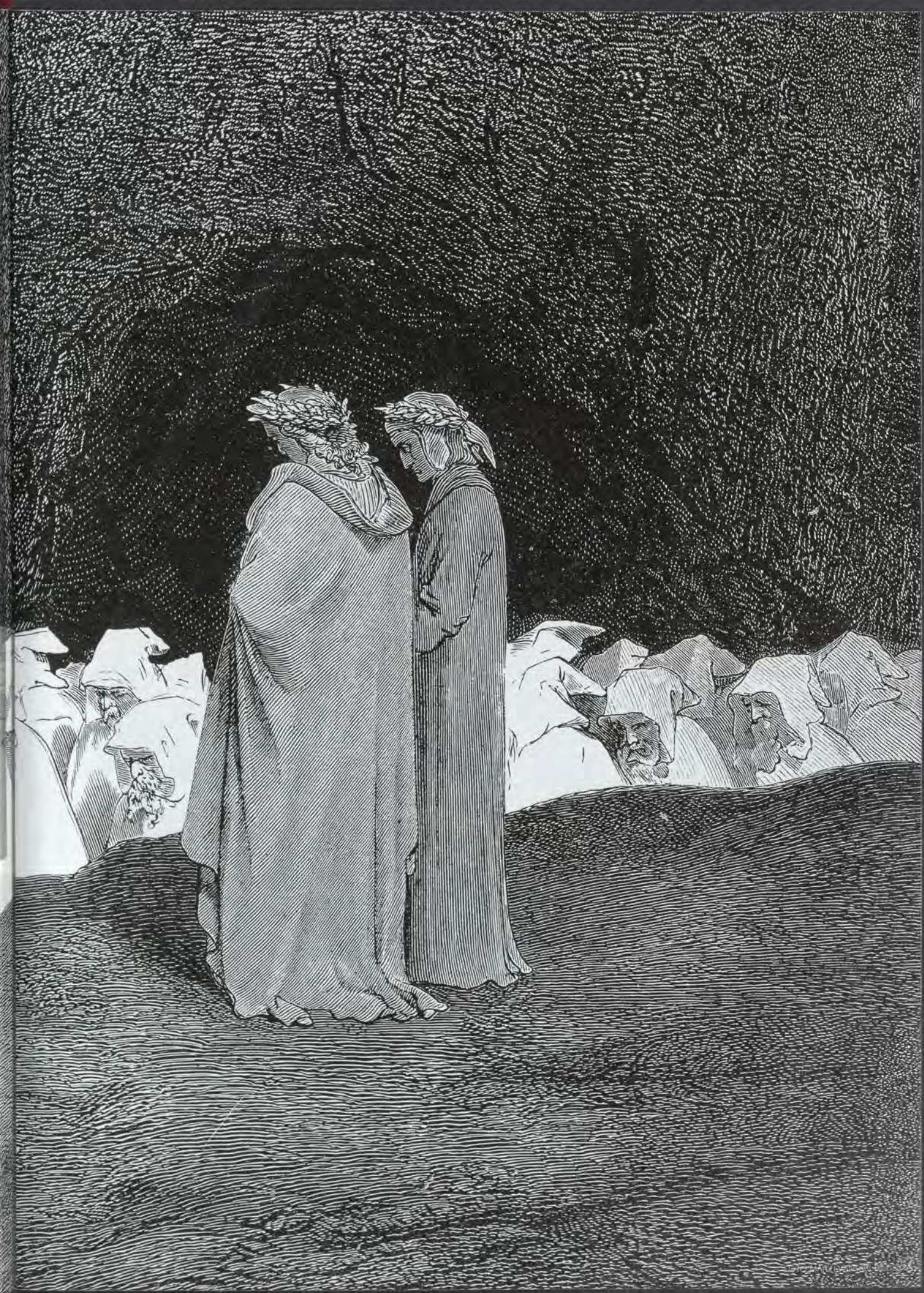
www.kulturresor.se info@kulturresor.se

TEMA

VÅRT BEHOV AV DANTE

På vilket sätt bör vi förhålla oss till bildningsarvet? Och i vilken mån kan kontakten med de stora källådrorna i den västerländska bildningstraditionen ha betydelse för våra liv idag? Dessa frågor ställs på sin spets i mötet med den författare som kanske tydligare än någon annan utgör en länk mellan den antika traditionen och den moderna tiden: Dante Alighieri. Vi har bett tre Dantespecialister reflektera över *Den gudomliga komedins* relevans i nutiden.

En man i takt med vår tid

När klockor blev vanliga förändrades vår syn på tiden. Denna förändring avspeglas inte minst i Dantes *Den gudomliga komedin*. Men även om Dante i flera avseenden var ett barn av sin tid, återfinner nya generationer ständigt sig själva i hans verk.

Av A N Wilson

De stora författarna formar eftervärldens medvetande. Ännu idag, årtusenden efter Platon och århundraden efter de isländska sagorna, omskakas vi av varje läsning och omläsning. Men lika sant är att alla författare är produkter av sin tid, och detta är inte minst sant om Dante Alighieri. Utan den tekniska, ekonomiska och politiska situationen i Europa 1265, Dantes födelseår, skulle han ha haft en helt annan föreställningsvärld och hans *Den gudomliga komedin* en helt annan dikt.

Ta det enkla faktum att Dante är den första författaren i historien som nämner en mekanisk klocka – i Paradiset XXIV, 13:

Och liksom hjulen samverkar i uret
så att för iakttagaren det första
tycks stå helt stilla, och det sista flyger ...
(Ingvar Björkesons översättning)

Det är en mycket träffande bild av klockmekanismen. Och det är en särskilt fängslande metafor för de välsignade själar som utför sin mystiska dans runt Beatrice, "cirklar som kring sin egen mittpunkt snurrade runt". Är den mekaniska klockan en imitation av himlssfärernas regelbundenhet, eller är evigheten i Dantes tankevärld en avspeglning av tiden? Hämtas bilden av odödligheten i själva verket från den sublunära sfären?

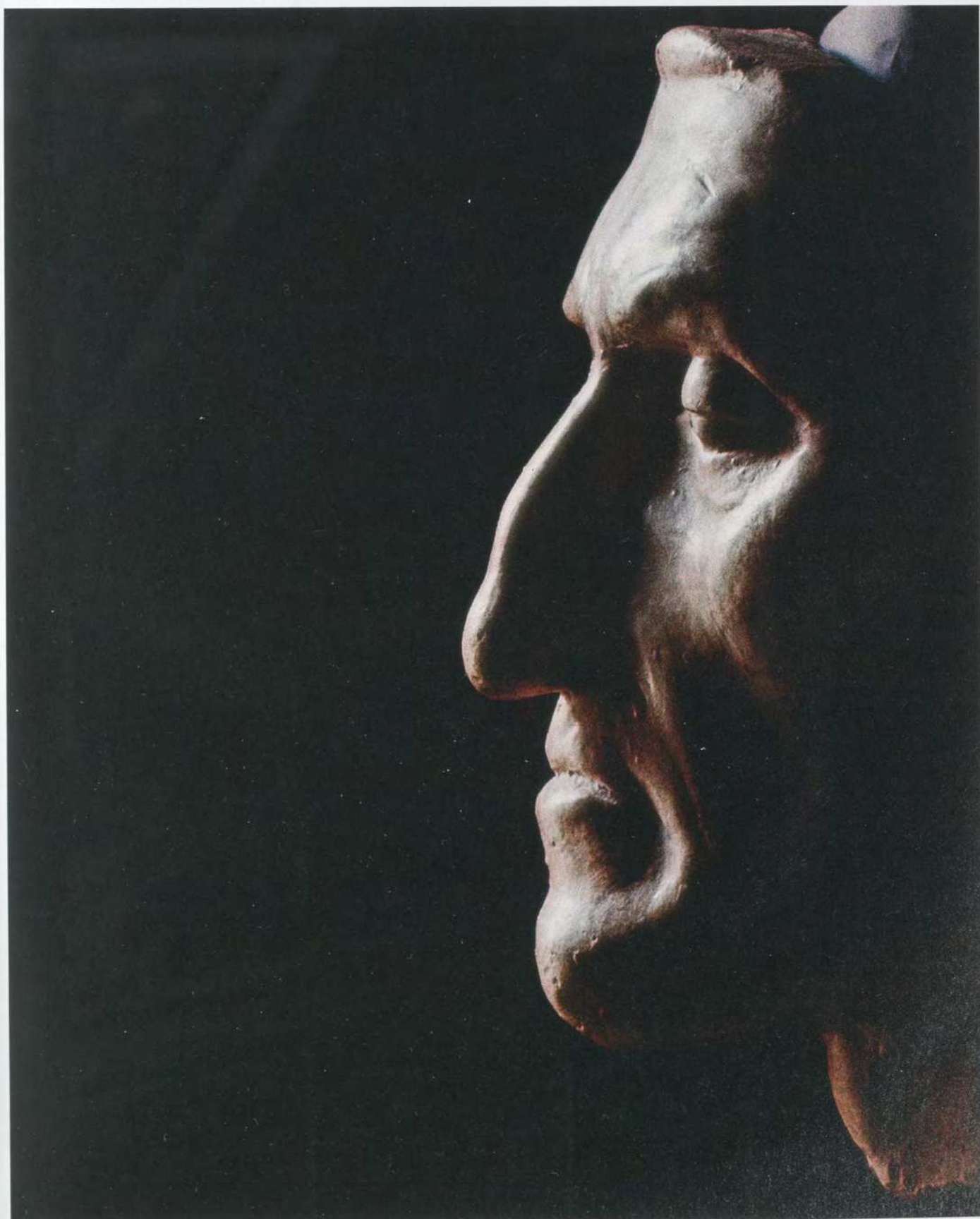
Teknikens framsteg har alltid påskyndat även fantasins och intellektets utveckling. De som levde vid mitten och slutet av 1700-talet fick uppleva de första vattendrivna vävstolarna och mekaniseringen av bomullsspinnningen och vävningen, liksom kanaler och asfalterade vägar. De bevittnade också monarkiers fall och amerikanska

och franska revolutionens framryckningar. Dessa två sidor är nära sammankopplade. I vår egen tid har den totala kollapsen för klasssystemet, vördnadskulten och den konventionella borgerliga sexualmoralen till stor del varit en konsekvens inte av profeter och visionärer utan av internet, precis som massmigrationer möjliggjordes genom enkla flygresor och feminismen blev en praktisk möjlighet tack vare dammsugare och kylskåp. Dantes samtida bevittnade inte lika stora tekniska framsteg, men överväldigande förändringar hade skett. Den latinska världen ägnade sig inte åt matematik, som hade varit ett grekiskt och arabiskt tidsfördriv. Så länge som det latinska språket och den latinska kulturen dominerade Västerlandet fanns det inga matematiker. Med de islamiska erövringarna och fusionen av västerländsk kultur med arabisk lärdom, inklusive de arabiska översättningarna av grekiska vetenskapsmän och matematiker, blev en ny arkitektur teknologiskt möjlig. Spetsbågen, denna arabiska uppfinning, ledde till skapandet av alla gotiska katedraler i norra Europa. Och detta var också den epok som introducerade knappar i klädedräkten (Tyskland på 1230-talet), glasögon för närsynta (Italien 1285) och spinnrocken (Frankrike 1268). Och klockor.

Hur som helst, när Dante talar om klockor är han i högsta grad i takt med tiden. År 1335, fjorton år efter Dantes död, skrev Galvano Fiamma att en mekanisk klocka var något helt nytt. Många av dem som först läste *Paradiso* när den kopierades i manuskript och cirkulerade bland Dantes beundrare lär aldrig ha sett en klocka. I England fanns pionjärerna inom klocktillverkningen: 1288 installerades en klocka i Westminster Abbeys torn, och 1292 spenderade munkarna i Canterbury 30 pund på sin första mekaniska klocka.

När klockorna hade blivit tillräckligt många förändrades själva begreppet tid. Det blir mycket mer fixerat, linjärt och specifikt. I Os-

VÅRT BEHOV AV DANTE

Dantes dödsmask.

FOTO: BRIDGEMAN/IBL BILDBYRÅ

manska riket, som varade från 1453 till första världskriget, var klockor förbjudna. Man kan bara föreställa sig hur annorlunda livet skulle vara, hur annorlunda vår attityd till arbete och produktivitet skulle vara, utan klockan! Och man kan också föreställa sig hur annorlunda vår syn på evigheten skulle vara. År 1276, vid andra Lyonkonciliet, gjordes ett sista försök att överbrygga motsättningarna mellan öst- och västkyrkan. Delegaterna från öst lämnade mötet i tron att de hade fått till stånd en uppgörelse, men när de kom hem avvisades den av det bysantinska prästerskapet. Vid det laget hade öst och väst glidit isär. Patriarkaten i Jerusalem och Antiokia hade inte delat nattvard med Rom på lång tid, och bysantinska kejsares försök att förenas med väst var en önskedröm. Ett av de avgörande hindren var emellertid den romerska läran om Skärselden, som under samma århundrade som sett uppfinnandet och införandet av mekaniska kronometrar hade börjat mäta tiden till och med i evigheten.

Människosläktet vill helt naturligt sina döda väl, och i kulturer som tror på ett liv efter detta skickas själen iväg på sin resa med böner och tecken på god vilja. Men under klockans århundrade började västerlänningarna tänka sig att hinsideslivet kanske också kunde mätas. Kanske fanns det, utöver Himmel och Helvete, en bestämd plats, Skärselden, där man som i ett fängelse kunde avtjäna sin tid för att sedan inträda i saligheten.

Denna klassifikation, denna vilja till uppdelning i olika nivåer, upprörde de östliga teologerna. Dantes generation var den första som växte upp med idén om Skärselden, och Dante var det första stora intellektet i kristendomen som gjorde mytologiskt bruk av den. Alla senare generationer som tänker på Skärselden tänker i själva verket mer på Dantes vision än på dogmerna från det andra konciliet i Lyon.

"Lite mer än hundra år efter sin start hände något enastående tillsammans för Skärselden, när Dante Alighieris poetiska geni stakade ut en bestående plats för den i mänsklighetens minne", skrev den franske idéhistorikern Jacques Le Goff.

Om det finns tid i Skärselden, kan det då inte bli möjligt att förkortas den? Kanske genom bön? Genom pilgrimsfärder? Genom att betala pengar till kyrkan? Schismen med öst, och muslimernas ockupation av de heliga platserna i Palestina, gjorde att påvarna i väst måste erbjuda en annan pilgrimsfärd än den traditionella till Jerusalem för människosjälarnas frälsning. Därför blev år 1300 (det år som Dante lät sin Komedie utspela sig) det första Heliga Året eller Jubelåret, när påve Bonifatius VIII – Dantes fasa – erbjöd syndarnas förlåtelse till dem som företog en *hajj*. De kom i tiotusental. Man var tvungen att besöka de två viktigaste helgedomarna, Petrus grav och Paulus grav, femton gånger för att få förlåtelse. En av pilgrimerna var Dante, som kunde se hur lönsamt det hela var för påven. En av Dantes vänner i Florens noterade hur pilgrimerna kastade pengar på helgedomarnas altaren. Där stod två präster som rafsade åt sig slantarna.

Dantes *Komedien* ljuder av återkommande fördomar av ocker, girighet och kyrkans ekonomiska korruption. Han prisar Franciskus av Assisi för att ha återfört kyrkan till dess sanna kall, den heliga fattigdomen. Men även här återkommer vi till kärnan i den historiska materialism som satte sin prägel på Dantes livserfarenhet, hans konst och hans religiösa perspektiv.

Varför blev påve Bonifatius VIII Dantes ärkefiende? Eftersom Dante under sin tid som ung prior i Florens försökte begränsa påvedömet i staden. En kusin till Dantes hustru, Corso Donati, var en av de stormän som ställde sig på påvens sida för att bli av med poeten och driva ut honom i en bitter exil. Varför skulle en påve vilja blanda sig i den inre politiken i en liten stadsstat som Florens? För att Florens inte var någon liten stadsstat. Under Dantes livstid var

staden en motsvarighet till Frankfurt, New York, Tokyo och London sammantagna vad beträffar den europeiska penningtillgången.

Florens tillverkade floriner. Floriner var den enda form av valuta som accepterades över hela Europa, det enda sättet att hålla affärerna stabila.

Den officiella lagen i Europa var att endast kejsaren kunde prägla mynt. Men sedan 1250, när "Guds fiende" kejsar Fredrik II dog, hade det inte funnits någon kejsare. De olika rivalerna om kejsartronen hade stoppats av påvedömet eller av Frankrikes kungar, med potentiellt förödande resultat för Europas köpmän. Nu blev bankväsendet – denna italienska uppfinning – ännu viktigare. Den för oss idag avgörande frågan om en europeisk valuta och kontroll över den europeiska penningtillgången var koncentrerad till den plats där Dante föddes.

När han började upptäcka sin fenomenala poetiska talang var det som en kärlekens poet, i den briljanta unga krets som samlades runt Guido Cavalcanti. Men ordet Kärlek antar en rad olika innebörder i Dantes verk, och ses i ständig kontrast till Penningen.

En av inspirationskällorna för Dantes *Komedie* måste ha varit Arenakapellet i Padua, dekorerat av hans vän Giotto som hyllning till och syndabot för Scrovegnifamiljen, bankirer eller ockrare i Padua. På samma sätt dekorerade Giotto den franciskanska kyrkan i Florens, Santa Croce, väktare av de värden som den heliga fattig-

domens brudgum stått för, med pengar som strömmat till från florentinska bankirer. Giottos innovativa verk, hans befolkande av bibliska scener med igenkännbara samtids- personer, är något som Dante själv skulle äg-

na sig åt i sin *Komedie*. Och det finns något av Giottos paradox – bruket av ockrars pengar för att gottgöra ockrets synd – i Dantes fördömande av bankirer och ockrare. Detta är en fixering i *Komedien*, kulminerande i de sista ord som yttras av Beatrice, hans älskade, innan han beviljas sin himmelska vision i empyréen. Är hennes sista ord mänskliga eller gudomliga? De är varken eller, de är ett fördömande av påven Bonifatius VIII och en förutsägelse om att han vid sin död kommer att störtas ner i Helvetet, nedkörd i ett hål – "där rättvist Simon Magus nu dväljs": det vill säga där den första korrupta person som sålde och köpte kyrkliga ämbeten befinner sig. Det var först på 1900-talet som forskningen uppdagade hemligheten om vad Dantes far försörj-

Det var först på 1900-talet som forskningen uppdagade hemligheten om vad Dantes far försörjde sig på. Han var naturligtvis bankir, en ockrare. Om sin far skrev Dante inte ett ord i hela sitt verk. Om sin hustru skrev han inte heller ett ord. Utan tvivel talande tystnader.

de sig på. Han var naturligtvis bankir, en ockrare. Om sin far skrev Dante inte ett ord i hela sitt verk. Om sin hustru skrev han inte heller ett ord. Utan tvivel talande tystnader.

Dantes Florens var inte den vackra turistattraktion som staden är idag. Den var centrum för den europeiska rikedom. Det förklarar det faktum att medan resten av Europa var till nittio procent alfabetiskt, var Florens till nittio procent läs- och skrivkunnigt. Det

VÅRT BEHOV AV DANTE

förklarar det faktum att republikanska florentinare, sittande vid sina *banche* eller bänkar, kunde utöva makt över alla andra europeiska nationer. Under Dantes tid fanns det florentinska bankirer i varje större europeisk stad, och de tullintäkter som strömmade in till Florens uppgick till 300 000. Den lilla republikens årliga utgifter låg på 40 000 floriner. Vilken regering i världen idag skulle inte göra vad som helst för en sådan betalningsbalans? Inte undra på att påven och kejsarkandidaterna ville kontrollera Florens, för att bankerna inte öppet skulle få härska över världen. Inte undra på att detta fick alla som tog Bibelns fördömanden av ocker på allvar att känna sig obehagliga till mods. Och inte undra på att Dante – vars bildning, politiska inflytande och familjeuppföstran alla vilade på ocker – hade så starka skuldskänslor över det; och kände en sådan märklig lättnad, kan man tänka sig, när han kastades ut från Florens till ett liv i eländig fattigdom och beroende av mecenaters välvilja.

Ju mer vi läser Dantes *Komedi* dras vi därför in inte bara i ett tidlöst mästerverk, en andlig allegori över den mänskliga traditionen, utan också i en kommentar till hans egen tid. Ur denna tid, och ur hans personliga bekrigande av sin samtid, växte dikten fram. Ur dikten växte den moderna italienskan fram. Alla Dantes samtida använde latin som Västeuropas *lingua franca*. Bankväsendet, handeln, affärslivet, juridiken liksom kyrkans angelägenheter sköttes alla på latin. Dante var en av de mest innovativa som noterade detta faktum, och en av de viktigaste gestalterna när det gällde att ändra på det och göra Europa tillräckligt modernt för att inse att man har talat skilda språk under flera generationer. I en kultur där få är läs- och skrivkunniga är man inte nödvändigtvis medveten om att man har ett språk som skiljer sig från skriftspråket. En bildad tysk köpman, när han skriver till en bildad fransk köpman, skriver *hodie* när han menar "idag". Tysken säger *heute* och fransmannen säger *aujourd'hui*. Men först när de ser dem nedskrivna på papper inser de att de använder olika ord.

Dante var inte ensam om att uppmärksamma detta fenomen, men han var en avgörande katalysator för utvecklingen av de moderna språken. Vi kan inte bokstavligen säga att han uppfann det italienska språket, men vi kan säga att det språk vi kallar italienska skulle ha sett mycket annorlunda ut om det inte hade varit för honom.

1800-talets italienska radikaler och nationalister, för vilka Dante var fadern till Italiens enande (*risorgimento*), var kanske lite sentimentala. Men å andra sidan var deras vision en uppfyllelse eller ett fullbordande av Dantes vision. 30 procent av orden i det moderna italienska språket myntades av Dante. Inget annat europeiskt språk kan på riktigt samma sätt visa på en enda "förälder".

Hans bok *De vulgari eloquentia* (Om värtalighet på folkspråket) skrevs paradoxalt nog på latin. Men detta gav boken en mycket större cirkulation än den skulle ha fått om den hade skrivits på italienska. Som han skrev i detta verk, hade hans erfarenheter under exilen och vandringarna gjort det möjligt för honom att identifiera åtminstone fjorton dialekter eller separata "folkspråk" i Italien. För att skriva sin stora dikt valde han sin egen toscanska, florentinska

Dante och Vergilius vid ingången till skärselden. Bild från 1300-talet.

FOTO: BRIDGEMAN ART LIBRARY/BL

dialekt. Genom att göra det sörjde han inte bara för att detta blev det italienska språket, utan för att andra europeiska författare formaliserade och skapade sina egna folkspråkliga traditioner. Så framhävde till exempel Geoffrey Chaucer sin beundran för Dante. Han ville med sin egen Londondialekt av engelska göra vad Dante hade gjort med toscanskan.

Dante var därför en både enastående och typisk produkt av sin tid, som han också ägnade sig åt att omvandla på ett dynamiskt och organiskt sätt. I sina fördömanden av ockret kunde han inte ha varit mindre framgångsrik. Femtio år efter hans död steg en familj av ullkardare vid namn Medici fram och fick en ledande ställning i Florens, och genom sin betydande rikedom blev de bankirer först för andra medborgare i stadsstaten och sedan för resten av Europa. Med familjen Medici erhöi Florens sin megalitiska makt och storhet, i jämförelse med vilket stadens inflytande på Dantes tid var begränsat. Det var under Medicernas beskydd som Florens blev den stad vi ser idag. Med pengar från familjen Medici producerade Donatello, Brunelleschi och Michelangelo sina otroliga verk. Från ullkardarnas länder framsprang sådana gestalter som Frankrikes Ludvig XIII och Englands drottning Henrietta Maria. Deras historia är en annan, och en som Dante skulle ha beklagat.

Deras uppgång överskuggade, tillsammans med Europas följande historia, Dantes karriär och rykte. Han var så djupt inblandad i sin egen tids gräl och bekymmer, och hans vision var så märklig, att han i stor utsträckning negligerades fram till 1800-talet. Det var då hans kombination av kommersiella, religiösa och amorösa fixeringar talade till dem som var samtida med maskinålderns industrialister och poeter. Vi i vår tur, med våra helt annorlunda tolkningar av ordet "kärlek", vänder oss på nytt till Dante: vi ser hans totala desillusionering inför kyrkan och dess i grunden korrupta hierarki; vi ser hans fasthållande vid en djup andlig hunger och en strålände andlig vision; vi ser hans hat mot bankirer och den förstörelse som penningens makt anställer på världen; vi ser hans känsla för Europas enhet och dess splittring – och vi ser att han på nytt är vår samtida.

AN Wilson är författare och kolumnist i *Daily Mail*. Hans senaste bok är *Dante in Love* (2011).

Översättning: Jim Jakobsson

Kärlekens apostel

Ofta påstås Dante och andra klassiker vara viktiga därför att de har haft stort inflytande i historien. Det finns betydligt bättre anledningar; som att verket säger något väsentligt till oss idag – om kärlek, tradition och moral.

Av John Armstrong

Den viktigaste fråga vi kan ställa om ett stort konstverk är denna: Vad erbjuder det mig som jag verkligen behöver?

Ett stort verk omges av en aura som ofta är både imponerande och dunkel. Vi förväntar oss något underbart, men vet inte vad. Vi är inte säkra på vad vi letar efter, eller ens vad som passar sig att söka.

Vi är alla delaktiga i att upprätthålla storhetens rykte. Men för det mesta granskas ryktet inte närmare. Om vi frågar varför ett visst verk, som *Den gudomliga komedin*, anses vara så stort, kan det mycket väl hända att vi inte får något svar. Jag har tillbringat en stor del av mitt liv bland människor som automatiskt förutsätter att Dante är "betydelsefull", men jag har aldrig hört någon förklara varför. För egen del antar *vi* att de andra vet. Och *de* antar att vi vet. Detta är den värsta sortens berömmelse – alltigenom förtroende, utan substans.

Det kulturella begreppet "betydelsefull" är olyckligt eftersom det inte skiljer mellan *historisk* betydelse och *personlig* betydelse. Intuitivt greppar vi denna distinktion på vissa områden av livet, men tenderar att tappa den ur sikte när det gäller litteratur.

Uppfinnandet av niten var till exempel av stor historisk betydelse eftersom den möjliggjorde tillverkning av fartyg med järnskrov. Men det gör inte nitar personligt betydelsefulla för mig. På samma sätt kan jag erkänna att vissa konstverk är betydelsefulla i den meningen att de har varit inflytelserika – men därav följer inte att de är viktiga för mig, det vill säga att de har något att säga mig som jag behöver höra.

Jag vet till exempel att T S Eliot ibland refererar till Dante och att

Delacroix målade några tavlor inspirerade av scener i *Den gudomliga komedin*. Men detta är svaga skäl för att jag skulle intressera mig för Dante. Jag skulle behöva vara fantastiskt fascinerad av referenser och målningars inspirationskällor för att ägna alla kvällar under en månad åt att läsa Dante av dessa skäl. Och hur som helst (för att fortsätta på den historiska linjen) är jag bara intresserad av Eliot och Delacroix eftersom de kan ha influerat vissa idag aktiva personer, som kanske kan komma att influera framtidens konstnärer, som kan influera ...

Det är typiskt för oss att överbetona det historiska inflytandets betydelse i vår uppfattning om stor litteratur. Och detta förklarar kanske varför vi så ofta faktiskt inte läser de berörda verken. För att hålla sig *à jour* med historiska inflytanden är, om vi ska vara ärliga, helt enkelt inte ett särskilt starkt motiv.

Men jag tror att vi talar om det historiska inflytandet eftersom vi känner att vi måste säga något och inte vet vad vi annars ska säga. Varför är Dante betydelsefull – jag menar betydelsefull i ordets fulla mening: betydelsefull för mig nu, mitt i livet? Inte betydelsefull för en eller annan historisk frågeställning, som jag egentligen inte bryr mig om.

Det finns en strålende självständighetsförklaring, formulerad av Henry James, som lyder så här: "Konsten är gjord för oss, inte vi för konsten." Vad han menar är att ett konstverk – eller en episk dikt – måste rättfärdiga sin storhet genom att på ett verkligt värdefullt sätt bidra med något i våra privata, individuella liv. Det kan inte vara

VÅRT BEHOV AV DANTE

Dante begrundar kärleken. Målning av Joseph Noel Paton.

FOTO: BRIDGEMAN/BL

stort bara för att det ställer stora krav på oss och kräver omfattande studier och ansträngningar för att begripa innebörden av, eller för att förstå vad det en gång betydde för andra människor.

Vad är det då som gör *Den gudomliga komedin* till ett verk som på ett kraftfullt och angeläget sätt talar till oss idag? I den här essän ska jag utforska fyra teman hos Dante: kärlekens centrala ställning, känslan för helheten, traditionen som vänskap och konsten som moralisk fostran.

Jag anser att alla dessa teman är radikalt underutvecklade i den moderna kulturen, att det finns ett stort behov av dem och att de uppnått en vacker mognad i *Den gudomliga komedin*. Vi behöver Dante eftersom han vet så mycket om saker som vi behöver veta.

Vad menar Dante med kärlek? Han tänker sig att kärleken sammanför och fulländar ett brett spektrum av mänskliga förmågor.

Till att börja med är kärleken en stark version av våra önsksningar och begär. Detta stämmer med ett normalt sätt att använda ordet. När människor säger att de "älskar" choklad menar de bara att de tycker väldigt mycket om det och verkligen önskar äta det. Men kärlek i denna mening är inte nödvändigtvis något gott, eftersom vi kan "älska" saker som är skadliga för oss själva och andra människor. På detta första stadium är kärleken blind. Dantes mer storslagna föreställning om kärlek införlivar därför idén om kunskap. Kärleken är knuten till en djup förståelse av sitt föremål. Detta mer utvecklade sätt att älska en person (i kontrast till blind förälskelse) inbegriper att se personen som han eller hon verkligen är. Detta är skälet till att genuin kärlek är sällsynt, eftersom vi så ofta, när vi lär känna någon ordentligt, upphör att verkligen tycka om och känna begär till dem.

Det krävs alltså ytterligare utveckling. Kärleken inbegriper inte bara en förståelse av vad en person råkar vara. Den hänger på en förståelse av denna persons bästa potential. Det är detta som gör det möjligt för till exempel en förälder att älska ett besvärligt tonårsbarn. Den överlägsna, lata, föraktfulla tonårningen är alldeles uppenbart inte alltigenom älskvärd.

Men den kärleksfulla föräldern är den som kan bevara (trots allt som barnet nu manifesterar) en stark känsla för att detta beteende inte representerar vem barnet verkligen är. Och denna mycket normala erfarenhet belyser något som är centralt för Dante och som han vill tillämpa mycket mer allmänt i vår erfarenhet av andra människor. En person är i sanning sitt potentiellt bästa jag. Och att älska en annan person är att vilja hjälpa dem att bli denna bästa version av den de är.

Det är anledningen till att kärleken i grunden är ett etiskt fenomen. Den eftersträvar den andras goda. Inte vad den personen kan tänkas vilja ha just nu – i den besvärliga tonårningens fall: mer tid att spela datorspel, lov att stanna ute väldigt sent, mer pengar – utan det som verkligen är bäst för honom eller henne. Så om vi inte tar risken att fälla sådana objektiva moraliska omdömen, kan vi enligt Dante inte verkligen älska någon.

Kärleken växer alltså fram som en aptit på det sant goda. Men detta innebär också att det sant goda är det vi längtar mest efter. Detta sägs tydligt i Paradiset, sång 26: "Ty allting gott, så snart vi det förnimmer som sådant, tänder desto större kärlek." Det högsta känslotillståndet (sann kärlek) och det högsta etiska begreppet (det som är gott i sig) är ömsesidigt beroende begrepp. Man kan inte fullt ut förstå kärlekens natur om man inte ser att kärleken ytterst är inriktad på det goda. Och man kan inte fullt ut greppa det godas natur om man inte ser att det är föremålet för ens djupaste längtan.

Detta likställande av det goda och kärlekens föremål är centralt i Dantes tänkande och roten till hans optimism och starka känsla

för livets förlösande möjligheter. För givet denna förbindelse mellan kärlek och godhet, innebär det att bli en moraliskt bättre person samtidigt att man får vad man verkligen vill ha.

För ett par decennier sedan reste jag runt i Italien på en tunn budget och hade turen att hitta ett mycket billigt boende i ett kloster i Rom. En av prästerna hörde att jag arbetade med en mastersuppsats i filosofi, händelsevis om Immanuel Kant". Om jag fick skjuta en person i världshistorien", förklarade han för mig, "så vore det Kant". Längre var jag djupt förbryllad över denna utomordentligt ovanliga ambition. Men genom att reflektera över Dante har den till sist blivit lite mer begriplig.

Kant menade att det goda inte är eftersträvsvärt i sig. Han var djupt fascinerad av människor som gör gott trots att de avskyr det, som att säga sanningen när man absolut vill ljuga. Denna möjlighet öppnade sig genom Kants övertygelse att motivet för gott uppförande är intellektuellt, medan begären är irrationella drifter. Därav det heroiska i att tvinga sig själv att följa förnuftets diktat mot de kraftfulla kraven från ens naturliga böjelser.

Dante försvarar – i kontrast till detta – människonaturens väsentliga enhet. Vergilius sista ord till Dante är: min uppgift är slutförd, "tag nu till ledare ditt eget tycke" (Skärselden 27). På ett sätt faller betoningen på "tycke" – Dante kommer att ledas till en alltmer förfinad moralisk insikt genom att följa sina önsksningar. Men en avgörande betoning faller också på ordet "nu". Det antyder att "ditt eget tycke" ofta, kanske för det mesta, inte är rätt vägledning till ett gott liv. Men efter

Skärselden är alltså en plats där människor lär känna sina verkliga önsksningar – och lider på grund av sin längtan efter det som de nu ser att de verkligen begär, men ännu inte har.

att ha genomvandrat Helvetet och kommit i kontakt med alla stadier på Skärseldens berg är Dante nu tillräckligt mogen och helguten för att lita på sin lust och sina önsksningar som vägen till det goda.

Förlösningen är alltså i grunden upplevelsen av att förstå vad man hela tiden ville, men missförstod och därför sökte på fel platser. På Skärseldens sjätte avsats – till exempel – möter vi dem som gjort sig skyldiga till frosseri och dryckenskap. Dantes förståelse av deras felsteg är att de i mat och vin har sökt en uppfyllelse som

dessas ting egentligen inte ger, trots att de ytligt sett tycks göra det. På denna avsats finns det därför ett träd som bär goda och söta frukter. De plågade själarna känner sig innerligt dragna till trädet, men kan inte nå dess frukter och samlas runt det, utsultna och smärtsamt magra. Detta träd representerar emellertid det kors på vilket Kristus dog, och frukten är frukten av hans offer: frälsning. Dessa stackars själar är alltså verkligen hungriga och törstiga. Men nu hungerar de efter Guds närvaro. Tanken är att deras aptit alltid egentligen gällde sann näring och uppfyllelse. Men de visste inte hur de skulle finna detta. Och de förväxlade den jordiska matens sötma och njutning och vinets stimulans med den andliga föda som de verkligen behövde och ytterst önskade sig – om de bara hade vetat det. Skärselden är alltså en plats där människor lär känna sina verkliga önsksningar – och lider på grund av sin längtan efter det som de nu ser att de verkligen begär, men ännu inte har.

VÅRT BEHOV AV DANTE

Den mest detaljerade och gripande förlösningen är emellertid den som Dante själv upplever – så som den beskrivs i Skärseldens sista sånger. Fram till denna punkt har Dante varit en något svårtillgänglig gestalt för läsaren. Premissen för hela *Den gudomliga komedin* är att denna enskilda människa har beviljats några av de mest anmärkningsvärda erfarenheter som någon människa någonsin haft. Han har tillåtits vandra oskadd genom Helvetet och stiga upp för det återlösningens berg utan att behöva ställas inför sina egna tillkortakommanden eller felsteg i livet. Vi minns, alldeles från början, att Dante hade upptäckt sig vara "vilse" vid mitten av sitt liv, vandrande i en "dunkel skog". Men innebörden av detta, när han berättar det i den allra första sångens öppningsrader, är långtifrån klara. Läsarens första reaktion är att förstå det bara som ett normalt tillstånd av tomhet och frustration, hos någon som saknar ett egentligt mål i livet och är ensam och förvirrad. Detta är förvisso ett mycket smärtsamt tillstånd, men det låter inte riktigt som ett moraliskt fel.

Efterhand som man läser föreställer man sig hur lycklig Dante kommer att bli när han till slut får se Beatrice. Han älskade henne, hon dog och nu kommer han att få träffa henne igen. Det är därför ytterst märkligt, när han slutligen ser henne ansikte mot ansikte, att hon är arg på honom. Det är den första antydningen om att Dante själv kanske är skyldig. Han har ägnat så mycket utrymme åt att beskriva andras fel att vi kan ha fått uppfattningen att han har mycket höga tankar om sig själv. Han (känner man) liknar inte dessa själar dömda till Helvetet eller som måste sona sina synder genom sekel-långa plågor. Men i Skärselden 30, när han för första gången ser in i Beatrices ögon, "syntes hon ... stolt och majestätisk", och hennes ord präglas av "kärvhet". "Hur understod du dig", frågar hon, "att nalkas berget? Visste du ej, att här är människan lycklig?" Det vill säga lycklig utan honom. Han hör inte dit. Hennes stränga ord får honom att gråta: då "blev isen som låg packad kring mitt hjärta till ande och till vatten, vilka kvalfullt kom ut ur bröstet genom mun och öga".

Dante är, börjar vi förstå, själv i akut behov av förlösning. Han har beviljats sina enastående erfarenheter inte för att han är så god att han förtjänar dem, utan för att han löper så stor risk att hamna i Helvetet. Odyssén genom kosmos är inte en belöning för hans förtjänster; det är hans sista chans till frälsning.

Hans särskilda fel är detta: i sitt tidigare liv kände han och älskade Beatrice. Men när hon dog glömde han vad hon hade visat honom: "han slog in på väg som förde honom vilse, lockad med falska bilder av det goda som icke förmår hålla vad de lovar". Vad han gjorde var med andra ord att vända om när han redan befann sig på den sanna vägen. Detta är en version av den gamla aforismen: av dem som har fått mycket skall det krävas mycket. Han var i hög grad gynnad i sina naturliga anlag och i sina möjligheter. När Beatrice tvingar honom att erkänna detta, överväldigas han av ånger. Han säger, i Skärselden 31: "tyngd av förebråelsernas börda brast jag i suckar ut och tåreflöden och rösten tappade sin kraft på vägen". Gråtande medger han sin skuld: "De yttre tingen förde med falska njutningar mig vilse så snart ert ansikte blev mig förborgat."

Hans gråt och självförebråelser har en förlösande verkan. De botar honom från hans fel. Han ser nu att Beatrice är oändligt mycket viktigare för honom än de saker som en gång distraherade honom. Det är alltså återuppväckandet av hans bättre natur som framkallar hans tårar.

Det är när Beatrice visar sin andliga skönhet som hans smärta blir som störst. Hennes yttre behagfullhet är nu bara en blek avbild av hennes "andra" och sanna natur. När han ser vad hon är i Guds ögon inser han det oändliga värdet av det han älskade och sedan försummade. Han plågas av denna kunskap och ber om att få glömma. I Dan-

tes ögon är en central punkt i förlåtelsen att den tillåter den felande, som inser det onda i det han har gjort, att glömma: det vill säga att befrias från plågan att verkligen se vad han har gjort.

Beatrices andliga skönhet flätar in en sista tråd i kärlekens knut. Skönhet är det sinnliga förkroppsligandet av ett ideal. Det starka estetiska begäret efter formell fulländning visar sig här som en del av kärleken och godheten. I sina bästa former är dessa tre olika element i samma djupa fenomen. Med kärlek menar Dante alltså den viktigaste erfarenhet en person kan ha, i vilken den fulla kraften i hans eller hennes natur, med största verkan, driver sig själv att förenas med det som verkligen kommer att tillfredsställa den.

Slutraderna i Paradiset talar om "den Kärlek som rör sol och andra stjärnor". Detta är Guds kärlek till hela den kosmiska ordningen, och det slutliga stadiet på Dantes moraliska upptäcktsfärd. Men detta är den fullkomnade versionen av samma kärlek som vi känner i vänskapen, när en förälder betraktar sitt sovande barn eller i ögonblick av närhet och ömhet i ett äktenskap. Dante betonar flera gånger att kärleken är något normalt, välbekant och tillgängligt. I Paradiset använder han ofta

kärleken mellan en mor och hennes spädbarn som metafor för att uttrycka själens hållning till Gud och Guds till själen. Den tidiga moderskärleken är kanske det finaste band vi är

bekanta med; men vi är också verkligen bekanta med det. Det är inget som Dante bara har hittat på. Han försöker få oss att se detta som nyckeln till erfarenhetens hela ordning.

Det är när Beatrice visar sin andliga skönhet som hans smärta blir som störst. Hennes yttre behagfullhet är nu bara en blek avbild av hennes "andra" och sanna natur. När han ser vad hon är i Guds ögon inser han det oändliga värdet av det han älskade och sedan försummade.

Dante är en existentiell optimist. Det vill säga han tror att den mänskliga naturen är väsentligen god och att våra fel kan övervinnas. Och han tror inte detta bara för att det är trevligt, eller för att han blundar för allt som talar emot det: människans ondska, grymhet, girighet och allmänna förödelse. Han fullkomligt avskyr sin födelsestad Florens och han föraktar den katolska kyrkans fördärvade tillstånd – som han i Skärselden jämför med en prostituerad som kysser och piskas av en jätte, representerande den världsliga makten. För Dante är detta extremt viktiga frågor. Florens är världens

mest välmående stad, den katolska kyrkan dess mäktigaste institution. Och de är alltigenom korrupta. Men inte ens detta får honom att förtvivla.

Förvånande nog ägnar Dante jämförelsevis lite tid åt att försöka övertyga oss om att världen är värre än vi tror. Istället förutsätter han utan vidare att läsaren vet att världen är full av förfärliga människor. Frågan är: Vad gör vi nu? Vad är vårt botemedel? Hur ser förlösningen ut? Det typiska felet i den vredgade konsten är att den är besatt av att säga att allting är mycket värre än de flesta tror men utan att ge oss, som enskilda läsare, någon vägledning om hur vi själva kan göra saker och ting bättre. Och därmed är det inte uppenbart varför det är så viktigt att få höra de dåliga nyheterna till att börja med. »

I kontrast till detta uppehåller sig Dante inte alltför länge vid hur kyrkans furstar måste reformera sig eller den florentinska eliten förändra sina politiska seder. Det vore kanske underbart om sådana saker skulle hända; men till sist är det lite absurt av en bok att predika för människor som är dess minst troliga läsare. Det finns en hel genre som väsentligen säger: människor som inte tänker läsa den här boken borde följa de lärdomar som ges i den här boken. Eller, för att formulera kärnan i budskapet på ett annat sätt: mitt hat mot dem måste motivera dem till drastisk självförbättring. (Den amerikanske polemikern Michael Moore är en intressant företrädare för den strategin.)

Istället ligger Dantes fokus på de enskilda läsarnas övertygelser och attityder. Han vill att vi, som enskilda individer, ska betrakta världen i ljuset av hans episka vision. Och hans innerliga förhoppning är att detta kommer att hjälpa oss att verkligen leva ett bättre liv.

Den gudomliga komedin utgör i extremt hög grad en integrerad helhet. Dante skapar en berättelse om personlig utveckling som eftersträvar allmängiltighet och hela tiden är knuten till hans egen personliga erfarenheter. De djupaste erfarenheterna i hans eget liv knyts till alla andra människors erfarenheter. Här finns en fullständig morallära, som läggs fram i sina principer och praktiska detaljer. Dikten eftersträvar att direkt vägleda våra handlingar likaväl som att förklara varför denna vägledning är den rätta.

Det är en omfattande skildring av historia, religion, politik, etik, kosmologi och personliga relationer. Han tar den klassiska antikens mytologi och flätar samman dem med kristen teologi. Och dessa skildringar står inte bara sida vid sida. De talar till varandra, innerligt och på djupet. Därmed blir de alla till sist aspekter av en enda vetenskap: vetenskapen om kärleken, som – naturligtvis – också är den mest betvingande och innerliga av alla personliga erfarenheter.

Integration är inget som Dante uppfann. Det är en av de djupaste och mest bestående ambitioner som driver seriös konstnärlig strävan och karaktäriserar stora konstnärliga prestationer.

Dante konstruerar inte ett sammanhang; han upptäcker det. Ju mer uppriktigt han frågar, ju mer samvetsgrant han söker, desto större är den harmoni och enhet han finner. Hur skulle det vara – hur alltigenom avundsvårt – att tro sig leva i en sådan värld?

Dante överskuggar fullständigt den (vid närmare reflexion) allvarligt felbetecknade vetenskapliga "teorin om allting". För trots det sublimer i försöket att koppla universums ursprung till fysikens alla väsentliga teorier, har en sådan uppgift långtifrån tagit itu med arbetet att förstå *allt*. Den har ingenting alls att säga oss om våra inre liv eller historiens detaljer. Den säger oss inget om politik eller ekonomi eller konst. Den moderna vetenskapliga uppgiftens dragningskraft, och lockelsen i dess storslagna beteckning, ligger i ekot av en genuin teori om allting – en fullständig redogörelse för hur varje betydelsefull sanning (var den än kommer ifrån) utmynnar i en strålning och begriplig totalitet.

Om vi älskar Dante, riskerar vi att gripas av en djup förfäran. Vi riskerar nämligen att känna att de vackra föreställningar han presenterar bara kan utformas precis så som han utformade dem. Vilket innebär att vi moderna människor är utestängda från Paradiset. Vid sidan av hans ter sig vår moderna redogörelse för världen ohyggligt fragmentiserad, opersonlig och tom – i själva verket meningslös. Elementarkrafterna har ingen koppling alls till vårt inre liv; deras ändlösa slumpmässiga kollisioner och separationer en historia "full av storm och vrede, och utan varje mening". Vi lär oss själva att tro att vi lever i en värld som "egentligen varken har glädje eller ljus eller kärlek eller visshet eller frid eller lindring för smärtan. Vi är här

som på en mörk slätt där ett förvirrande larm av kamp och flykt sveper fram och ovetande arméer drabbar samman om natten" (för att låna slutraderna i Matthew Arnolds *Dover Beach*).

Men Dante tillhör inte Dante.

Dante exemplifierar på ett utsökt sätt integrationens ideal. Men impulsen bakom detta kan förnyas av vem som helst när som helst. Och vårt själsliga misstag är att behandla hans verk som en källa till nostalgi, i stället för inspiration. "Han gjorde det" – känner vi kanske – "därför är dess tid förbi".

Men i själva verket borde hans aspirationer väcka motsvarande ambition inom oss.

Om man till varje pris ville presentera *Den gudomliga komedin* för någon vars enda referenspunkter fanns i dagens populärkultur, kunde man säga att det är en *bromance*. Det är berättelsen om Dante och hans stötande kompis Vergilius. Eller snarare, en riktig finurlig historia: till att börja med är Dante den underordnade parten, men efterhand blir han oberoende.

När vi först träffar honom, "Till mitten hunnen på vår levnadsvandring" där han "i en dunkel skog gått vilse" och irrat bort sig "från den rätta vägen", är Dante vem som helst – vid någon tidpunkt. Jag såg en gång dessa ord inskrivna längs taklisten i hallen

Vid sidan av hans ter sig vår moderna redogörelse för världen ohyggligt fragmentiserad, opersonlig och tom – i själva verket meningslös. Elementarkrafterna har ingen koppling alls till vårt inre liv; deras ändlösa slumpmässiga kollisioner och separationer en historia "full av storm och vrede, och utan varje mening".

till en våning i Edinburgh. Att se dem där var en välkommen chock. Ägaren identifierade sig med författaren. Även hon kände att hon hade gått vilse mitt i livet. Dante ligger vaken om natten, förkrossad av oro och "grämer sig och sörjer". Det känns inte som om det är hans eget fel. Det känns som om livet helt enkelt gör detta med människor: det som man bryr sig om går fel; man finner det allt svårare att vara säker på sitt mål här i livet; man blir dyster; världen är en idiotisk plats, ens liv är bortkastat. Och de egna drifterna håller på att driva en vansinnig.

Vergilius är namnet på den person som hjälper dig. Och i viss mening är Dante än en gång ute efter att klagöra för oss vad han menar är litteraturrens syfte. Dess uppgift är att hjälpa oss att leva väl genom att ge oss styrka att ta itu med våra problem, genom att ge oss (i en översiktlig form) en uppsättning bilder att begrunda och genom att reda ut våra idéer så att vi förstår livet rätt.

Vergilius är redan hans favoritförfattare, någon vars sinne och stil han älskar. Och tanken är att man borde ta denna vördade gestalt på mycket större allvar, att man verkligen borde försöka låta sig vägledas av honom. (I själva verket var det Beatrice som bad Vergilius att vägleda honom – vad innebär det, översatt till naturliga termer? En vän som får oss att ta oss själva på större allvar?) Och Beatrice är alla som vill hjälpa, men inte kan göra det direkt – man längtar efter

VÅRT BEHOV AV DANTE

att kunna vara med och påverka livet för dem man älskar och göra något gott för dem.

Vi ser ofta Vergilius värme och vänlighet gentemot Dante: "Så varför dröjer du alltför länge? (...) varför ingen tillförsikt och djärvhet", frågar han i Helvetets andra sång; för att därefter, i den följande sången, "sedan han med glattigt min lagt handen i min, och gett mig tillförsikt ånyo", föra in Dante i det dolda rike. Detta är den sorts närhet man vill ha och behöver få av ett stort intellekt.

Om man betraktar Vergilius stora verk, *Aeneiden*, med Dantes ögon så är det en möjlighet – inte en sluten skapelse. Han älskar Vergilius, men menar inte att Vergilius har avslutat något. Hur vore det (för att återkomma till den inledande poängen) att betrakta Dante i samma kreativa, kärleksfulla anda? *Den gudomliga komedin* skiljer sig helt från *Aeneiden*, men är genuint inspirerad av den. Detta är vad traditionen är, idealt sett: en form av tänkt vänskap med det förflutnas finaste intellekt och främsta prestationer, i vilken man eftersträvar att återskapa dessa i ljuset av sina egna djupaste behov.

Vergilius tar farväl vid slutet av sång 27 i Skärselden: "vänta ej ord och tecken från mig längre" – och märkligt nog verkar Vergilius inte avundas Dante nästa stadium, hans djupare erfarenhet. Detta ger i själva verket en insikt i Dantes föreställning om Helvetets första krets – den plats dit Vergilius och den klassiska kulturens alla andra sköna andar är förvisade. I själva verket är denna plats paradiset för dessa fullkomligt klassiska naturer. Den fästning där de vistas är rofylld, värdig och elegant. Den brokiga prakten i Paradiset, känner man, skulle vara stötande för deras smak. Det är inte vad de älskar.

Den gudomliga komedin kan också ses som en resejournal: Dante och Vergilius ger sig ut på en häpnadsväckande färd genom en väldig grotta och uppför ett berg. Och sedan kommer det sorgliga – Vergilius kan inte följa med på det slutliga äventyret ut i rymden. Men detta är gripande: till sist måste vi växa bortom dem vi beundrar. Likt en idealisk storebror måste Vergilius acceptera att Dante fortsätter till en plats dit han inte kan följa honom.

Även om en sammanfattning av detta slag ter sig ytterst vulgär, är det egentligen inget fel med den. Hela poängen är att Dante faktiskt tar upp vanliga livsfrågor. Det grova intryck det ger beror på antagandet att Dante bara ger en komplicerad, ganska förvirrande version av vissa elementära narrativa typer. Om vi vill kan vi använda denna typ av tolkning för att förödmjuka vilken klassiker som helst; Dante ger bara sin tids motsvarighet till en medioker film.

Men vi kan också vända på tolkningsriktningen. I själva verket är varje *road movie* vad Platon skulle kalla en kopia: ett försök att uppfatta och förstå vilka bestående och djupa värden vi lär oss genom nya erfarenheter; varje *bromance* försöker destillera (om än aldrig så ofullkomligt) den hjälpsamma vänskapens väsen.

Det är slående att se hur Dantes idé om traditionen har blivit en tradition i sig själv. Matthew Arnold uppfattade kulturen som "det bästa som har tänkts och sagt om det som angår oss mest". Schiller, Goethe och Nietzsche hade en liknande idé: vi måste ta det bästa som funnits och använda det i våra liv nu. Palladio uppfattade arkitekturen på samma sätt: vi måste bygga hus för oss själva som införlivar de bästa elementen i antikens största verk – och förvandla tempel till hem.

I Skärselden, sång 10, beskriver Dante ett antal reliefer som kantar förlösningens väg. De är verk skapade direkt av Gud: "Han, som av evighet har skadat allting, skapade detta tal som här gjorts synligt." Dessa reliefer exemplifierar alltså Dantes ideal om vad ett konstverk bör vara.

Han beskriver i detalj en skulptur som visar kejsar Trajanus – världens mäktigaste man – som uppträder mycket hänsynsfullt mot en "änka (...) full av smärta". Hans exemplariska uppförande präglas av

en brist på ego: hans enorma auktoritet är till för att tjäna andra, inte för att upphöja honom själv. Och den tillhör hans "ämbete", inte honom själv som individ. Om han skulle dö innan han uppfyllt sin plikt gentemot denna kvinna, säger han: "Den som tar min plats skall ge dig din hämnd." Hans efterträdare kommer med andra ord att vara bunden av precis samma plikt, eftersom plikten vilar på kejsaren, vem som än är kejsare.

Guds konstverk (som Delacroix underbara målning så att säga bara är en skugga av) är tänkt att lära ut en övertygande moralisk läxa – och att inpränta vissa övertygelser i vår hjärna så att de finns med oss i varje steg vi tar i livet. Sådana "bilder av all slags ödmjukhet" är tänkta att hjälpa oss att vara ödmjuka i det verkliga livet. I följande sång – som fortsätter på samma tema – talar en av de botgörande om "blocket som pressar ned min högmodiga nacke". Det ideala konstverket är tänkt att göra detsamma för oss nu. Det säger inte bara hur vi bör vara; det eftersträvar att verkligen bevara vår ödmjukhet.

Den största konsten säger oss hur vi bör vara. Och om vi närmar oss den på rätt sätt – om vår kultur hjälper oss att närma oss den

Det ideala konstverket är tänkt att göra detsamma för oss nu. Det säger inte bara hur vi bör vara; det eftersträvar att verkligen bevara vår ödmjukhet. Den största konsten säger oss hur vi bör vara. Och om vi närmar oss den på rätt sätt – om vår kultur hjälper oss att närma oss den på detta sätt – så kan vi införliva dessa lärdomar i vårt eget liv.

på detta sätt – så kan vi införliva dessa lärdomar i vårt eget liv.

Detta är uppenbart vad Dante vill ha av sina läsare. Och (för att återkomma till min inledande poäng) han instämmer helt i tanken: "den fråga vi bör ställa om ett stort konstverk är denna: vad erbjuder det mig som jag verkligen behöver?"

Den gudomliga komedin slutar med att Dante kontemplerar Guds anlete. Men i en mening är detta egentligen inte alls slutet. För Dante är fortfarande en levande människa av kött och blod, och vi ska tänka oss att han omedelbart måste återvända till den punkt där han påbörjade sin färd. Men nu är han en förvandlad människa, som inom sig bär på ett djup och en styrka i kunskap och erfarenhet som är unika i den mänskliga erfarenheten.

I Platons *Staten* berättas historien om en ensam människa som lämnar den vanliga erfarenhetens "grotta" och lär sig att betrakta solen – en tydlig in-

spiration för Dante. Men efter att Platons "människa" har betraktat himlarna och förstått sanningen om verkligheten ställs han inför stora faror när han återvänder till sina tidigare kamrater. De nyheter han medför är obegripliga för dem. De känner avsky och harm inför det han försöker säga.

Även Dante måste återvända till "den värld som lever helt fel", som Beatrice formulerar det i Skärselden 32. Vi är människorna i den världen. Det är till oss han talar.

John Armstrong är professor i filosofi vid Melbourne Business School. Hans senaste bok är *In Search of Civilisation. Remaking a Tarnished Idea* (2009).

Översättning: Jim Jakobsson

Dantes suggestiva mörkerseende

Det var först på 1700-talet som Dante för gott flyttade in bland klassikerna. Genom modernisternas nytolkningar av *Den gudomliga komedin* visade sig hans verk tala direkt till 1900-talsmänniskan.

Av Anders Cullhed

Dante Alighieri levde för sju hundra år sedan, och det är inte stor mening med att göra honom samtida med oss själva utan vidare. Tvärtom: idéerna i hans verk skiljer sig skarpt från moderna föreställningar om människan, samhället och litteraturen. Lägg därtill hans brinnande katolska övertygelse, svärförenlig med den puritanska modernitet som alltsedan 1500-talet i så hög grad kommit att präglade Väst- och Nordeuropas historia. Det är just detta, hans oeffterättliga annorlundaskap, som gör honom lärorik för oss.

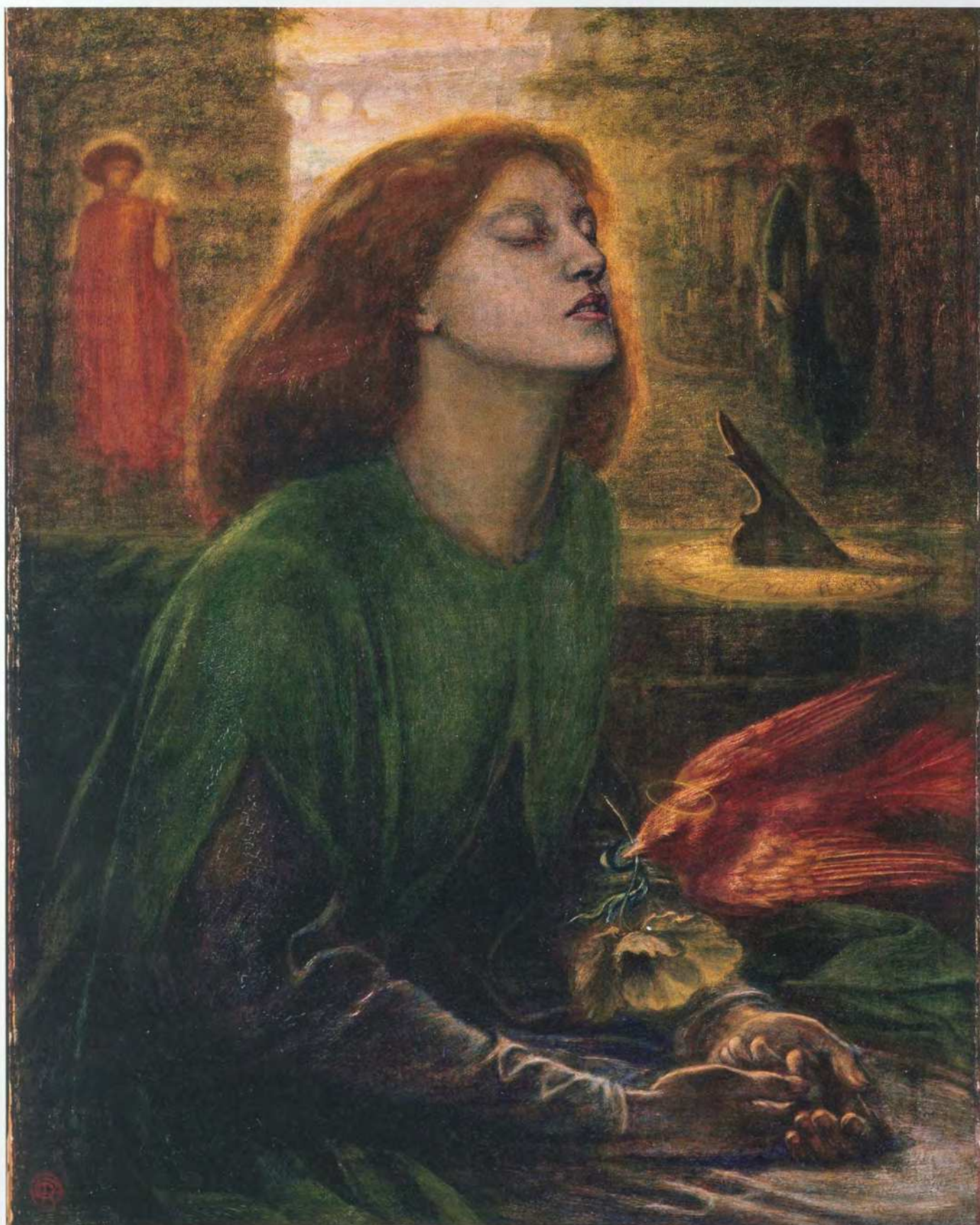
När jag tar mig an uppgiften att säga någonting om Dante i nuet beror det på två saker. För det första är – var – han en författare som inte låter sig reduceras till något språkrör för sin samtid. Den brittiska 1800-talsförfattaren Thomas Carlyle hävdade visserligen att Dante var en röst för "tio tigande sekler", men den sortens satser håller inte längre streck. För den moderna medeltidsforskningen finns varken några tigande sekler eller mörka tidsåldrar. Dante var en röst bland många i sin egen brokiga samtid, och den rösten var ur flera synvinklar egenartad: skarp, kontroversiell och kompromisslös. Kanoniseringen av honom kom först efter hans död. Längre betraktades han först och främst som en *theologus*, men på 1700-talet flyttade han in i skaran av klassiker för gott (eller kanske man skulle säga tills vidare). Drömmen om litterär genieförklaring finns redan nedlagd i hans eget verk, som mest värtaligt i den fjärde sången ur Helvetet i *Den gudomliga komedin*, där hans alter ego med samma namn i en berömd scen upptas i den skara av snillen som samman-

träder för evigt i den första kretsen ("Limbo"). De övriga fem hette Homeros, Horatius, Ovidius, Lucanus och Vergilius.

Den saken är klar: Dante var inte buskabyg av sig! Men det dröjde alltså några sekler innan han också kom att inta en av de centrala platserna inom vad som på senare tid, inte minst sedan Harold Blooms stora bidrag till ämnet 1994, kommit att kallas "den västerländska kanon". Processen kan troligen följas som tydligast inom den anglosaxiska kulturen, där Dante – inte överraskande – närmast regelmässigt får slå följe med Shakespeare. Redan Carlyle lyfte fram den duon som *primi inter pares* i sin karaktäristik av dem som "poetsins helgon". T S Eliot, en av de bästa moderna Danteläsarna alla kategorier, fyllde på med den ofta citerade satsen att "Dante och Shakespeare delar den moderna världen mellan sig; det finns ingen tredje". Bloom, slutligen, ger karaktäristiskt nog Shakespeare företräde (hans Shakespeare är den västerländska kanon), men låter väl Dante, om jag förstår honom rätt, kvala in på en hedersam andraplats.

Just där återfinner vi den andra orsaken till skälet att granska Dantes aktualitet i nuet. Varje epok läser honom ofrånkomligen på sitt eget sätt. Starka läsare kommer med nytolkningar och bör så göra. Det gäller bara att ta spjärn mot Dantes originalitet och egenart, att inte försöka anpassa honom eller lägga honom till rätta i enlighet med den ena eller andra trenden utan att låta tolkningen ta plats i själva kraftfältet mellan nu och då, auktoritet och genmäle, teologi och poesi, alltså ungefär vad her-

VÅRT BEHOV AV DANTE

Dante Gabriel Rossettis *Beata Beatrix*.

meneutiskt orienterade kritiker i Hans-Georg Gadamer efterföljd brukar kalla en horisontsammansmältning. Ofta nog är det i själva verket nyläsningar snarare än arkeologiska rekonstruktioner som garanterar de gamla författarnas klassikerstatus. Eliot vore ett lysande exempel på den processen. Ett annat vore Jorge Luis Borges, som i sin essäbok om Dante, *Nueve ensayos dantescos* från 1982, lyfter fram *Komedin* som ett alltigenom riskabelt och äventyrligt företag.

Det är episoden från Helvetets tjugosjätte sång som föranleder Borges till ett sådant omdöme. Där möter Dante och hans följeslagare Vergilius den grekiske hjälten Odysseus i gestalt av en talande eldstunga. Den fladdrande lågan får berätta om hur han efter sina irrfärder runt Medelhavet bröt upp från Ithaka på nytt, lämnade hem och familj för en ny seglats, den här gången bortom Herakles stoder – Gibraltar sund, Medelhavets och den kända världens traditionella gränsmärke – som en förlaga till senare tiders atlantfarare i västerled. Borges uppfattar denne Odysseus – Dantes omgestaltning av den homeriske hjälten – som en dödsföraktande självmördare, på håll besläktad med Herman Melvilles kapten Ahab: samma oförfärdade besatthet, samma resa mot det okända, samma slut i vågorna. Men framförallt blir Odysseus i denna essä en dubbelgångare till Dante själv, upphovsmannen till ett lika riskabelt företag, nämligen *Komedin*, ur flera synvinklar en rungande utmaning mot epokens ortodoxa vett och sans.

Svenska namn saknas inte bland nuets oförvågna Danteläsare. Olof Lagercrantz essäbok *Från helvetet till paradiset* från 1964 har översatts till flera utländska språk och kom i en nyutgåva så sent som förra året. Här är inlevelsen, dagsaktualiteten, igenkänningen själva huvudsaken: *Komedin* "hör till nuet i lika hög grad som regnet som just faller och det kalla kriget som består". En till övermått stark aktualisering av Dante bestods några årtionden senare av Giacomo Oreglia, verksam vid såväl universitetet som Italienska kulturinstitutet i Stockholm. Hans *Dante. Liv, verk & samtid* från 1991 trycktes också för första gången på svenska, i översättning av Ingemar Boström. Visserligen utgår den här mäktiga monografin från Dantes – belagda – franciskanska sympatier och valfrändskaper, som i förening med poetens lidelse för kommunen Florens verkligen kunde borge för en stark politisk, på sitt sätt radikal profil. Men Oreglia blåser upp det här engagemanget till ett slags tidlös anarkism som visar sig fladdra rätt långt bort från *Komedins* hierarkiska universum. Hans Dante blir "den store frihetsångaren" för alla tider, ja, inte bara en föregångare till utan faktiskt också "den främste bland surrealisterna" (!)

Paradoxalt nog faller Oreglia därmed tillbaka på en tämligen marmorerad konvention, nämligen 1800-talsbilden av Dante. Det nittonde seklets liberala företrädare för den nationella saken i Italien kände detta behov att ta den italienska kulturens berömda namn från det förgångna på heroisk entreprenad. Skulpturerna av Giordano Bruno på det torg där han brändes på bål, Campo dei Fiori i Rom, och av Dante utanför basilikan Santa Croce i Florens bär syn för saken. Den romantiska Dantebilden har visat sig överraskande slitstark. På sitt sätt färgar den också av sig på Ezra Pounds och T S Eliots poetiska anspelningar på och bearbetningar av *Komedins* värld. Visserligen betonar bägge gärna hantverkaren Dante, ordsmeden, som välgörande kontrast till de viktorianska poeternas luftiga drömmier i det blå. Därav Eliots tillägnan av *Det öde landet* (1922) till *il miglior fabbro* Ezra Pound, "den bättre smeden". Orden är hämtade från Skärseldens tjugosjätte sång i *Komedin*, där Dante och Vergilius möter ett antal framstående poeter, bland dem den provenalske Arnaut Daniel som "förstod att bättre smida modersmålet".

Samme Daniel får strax användning för just sitt modersmål i mötet med Dante, varefter han återvänder till "den eld som renar". Det

är ord som återklingar i de smått kaotiska slutraderna av *Det öde landet*. *Poi s'ascese nel foco che gli affina* (Eliot bibehåller originalets italienska). Därmed börjar också Dantes verkliga betydelse för den banbrytande 1900-talspoeten avteckna sig. Eliot tolkar sin samtid efter *Komedins* matris. Den efterkrigstid och den värdekris han vill gestalta i sin tio- och tjugotalspoesi har viktiga utgångspunkter i Dantes Helvete. Medan den dröm om rening och återfödelse som besjälar *Det öde landet* – liksom den senare *Askonsdag* (1930), ännu ett stycke i Dantes tecken – tar stöd i ekon och återsken från Skärselden. Paradiset förblir däremot på det hela taget frånvarande bland de dubbelexponeringar av samtidens och *Komedins* världar som glimmar genom hela Eliots författarskap.

Genom Pounds och Eliots försorg blev Dante på det viset ett av modernismens stora namn bland klassikerna. Det är mot den bakgrunden som Erik Lindegren kom att kalla en tidig och koncentrerad version av sin genombrottssamling *mannen utan väg*, tryckt i tidskriften *Horisont* 1941, för Limbo. Titeln kan i förstona synas märklig. Vad har Dantes första helveteskrets, där mötet med de klassiska poeterna och filosoferna står i centrum, att göra med dessa sprängda sonettens upprivna scenerier? Sannolikt misstog sig Lindegren på innebörden av Limbo: han kan ha förväxlat den fjärde sångens lätt klassicerande gestaltning av de antika mästarnas *bella scola* med den tredje sångens skildring av Infernos förgård. Där talar Dante om de avlidna själar som aldrig tog ställning i livet och därmed hindras vid överfarten över Styx för att tvingas cirkulera i ett grått ingenmansland mellan liv och död. I denna *canto* kunde Lindegren mycket väl ha identifierat vad man i just Eliots efterföljd frestas kalla "ett objektivt korrelat" – en framställning i bild – för tillståndet i det neutrala Sverige 1941. I själva verket förefaller Ingvar Björkesons svenska tolkning från 1983 betona just det tolkningsmönstret. Där Dante påpekar att den här sortens själar, närmare bestämt de änglar som varken gjorde uppror mot Gud eller var Honom trogna, "höll sig för sig själva", *perséforo*, översätter Björkeson med att de var "neutrala".

Den här modernistiska Dantebilden bygger i hög grad på *Komedin*, och den är i hög grad tematisk. Dantes övriga verk har fått stå tillbaka, däribland den lilla ungdomsskriften *Vita nuova* som de engelska preraphaeliterna hade tagit till sitt hjärta vid mitten av förrförra seklet. Flera av dem var målare. Dante Gabriel Rossetti omsatte sin äldre nannes febrigt känsliga äterskapelse (eller, om man så vill, konstruktion) av sin ungdoms dyrkade donna Beatrice till egna projektioner i olja och tempera av sin själs älskade. Hans mest kända insats i genren är förmodligen den *Beata Beatrix* från 1863 som numera finns att beskåda på Tate Gallery i London. Bilden återspeglar tvivelsutan Rossettis sorg efter sin hustru, konstnärinnan Elisabeth Siddal, död året dessförinnan. Den är ett mycket starkt exempel på hur moderna målare, för att inte tala om nuets datorspelskonstruktörer, gärna lämnar Dantes katolska symbolvärd åt sitt öde för att transformera den i subjektivistisk eller vad man kunde kalla gotisk riktning. Kvinnan på Rossettis tavla framträder som en närmast förändligad madonna i 1800-talets smak snarare än den symboliskt kodade "nia" hon är i florentinarens ungdomsverk.

Bildframställningarna av *Komedin* vore naturligtvis ett kapitel för sig, från Botticelli över Blake, Delacroix och Doré fram till Dalí, men i det här sammanhanget kan de helt enkelt läggas samman till ett kraftigt belägg för den visuella skärpa och suggestion som kännetecknar framför allt Dantes huvudverk och som var av så fundamental betydelse för en poet som Eliot. Emellertid kan det finnas skäl till att också i ett sammanhang som detta påminna om rytmen, ordmusiken, det auditiva hos Dante. Jag råkar känna en av hans svenska uttolkare, professor emerita Christina Heldner vid Göteborgs universitet,

VÅRT BEHOV AV DANTE

som enligt utsago gärna promenerar i skogen tillsammans med sin man litteraturvetaren Torsten Rönnerstrand till rytmen från *Komedin* i hörlurarna. Därmed aktualiserar de i själva verket några skarpa iakttagelser av ytterligare ett stort namn bland 1900-talets Danteläsare, den ryske poeten Osip Mandelstam, död i Stalins fångläger 1938, som kallade Skärselden "en lovsång till den mänskliga gången, till stegets mått och rytm, foten och dess form. För Dante är prosodins första etapp ett steg som har samma rytm som andetaget och är mättat av tankar."

Därmed lanserar Mandelstam vad man kunde kalla ett fenomenologiskt och möjligen också performativt förhållningssätt till *Komedins* medeltida text, som har sitt avgjorda intresse, ett påtagligt avsteg från den mimetiskt-tematiska tradition som genomsyrat den modernistiska Dantereceptionen och även dominerar hos en annars självständig och egenartad Danteläsare: Samuel Beckett. Kanske är det därför, eller bland annat därför, som Mandelstam – nästan inom en och samma mening – både lokaliserar Dante till nuet och vill fjärma honom från modernismen: "Det är inte möjligt att läsa Dantes sånger utan att koppla samman dem med vår egen tid. De är som gjorda för det, är projektiler avlossade för att träffa framtiden, och de fordrar en kommentar i futurum... Dante är antimodernist. Hans aktualitet är outtömlig, oberäknelig, outsläktlig!"

En av de riktigt lödiga konstnärliga travestierna av *Komedin* bryter också mot det modernistiska böjningsmönstret genom sin uppmärksamhet på Paradiset. Därmed avviker den från de sonderingar av Infernomörkret som kännetecknar Dantetolkningarna i text och bild alltifrån det tidiga 1800-talet och som blivit rent utslagsgivande i ett datorspel som *Dante's Inferno*, där deltagarna får bege sig ned genom Helvetets nio kretsar i akt och mening att rädda Beatrice – en ren inversion, följaktligen, av problematiken i *Komedin* där det är hon som måste gripa in för att frälsa den vilsekomne vandraren i skogen! I den världen finns inget Paradis. Men det lyser

med sin oavvisliga närvaro i Niklas Rådströms "En dikt i tre akter" från 2004, kort och gott betitlad *Dantes gudomliga komedi* och uppförd på Göteborgs stadsteater på hösten samma år.

Där möter vi Dante, Beatrice, Vergilius, Francesca, Ugolino med flera kända namn från *Komedin*. Men där hör vi också körer, anonyma röster och inlägg från figurer som "Girig", "Kåt" eller "Rasande". Det rör sig om en påfallande känslig omdiktning av Dantes verk, där man inte bara frapperas av olika nutida associationer utan också till den avståndsverkan som jag tror är nödvändig för att levandegöra *Komedin* i nuet. Just för att Dantes värld i Rådströms version kan eka avlägset, klinga på vers och mobilisera gamla allegorier bränner den till med en skarp moralisk kritik, förhoppningsvis kännbar på scenen. Och den mynnar i paradiset. Det verkligen provocerande och utmanande hos Dante, konstaterar Rådström i en efterskrift, är att han "fördömer den pessimism som är en så nära granne med moderniteten. Han säger att verklig kunskap är möjlig, att vad vi än tror så är kärlek den princip som omsluter världen."

Jag hoppas Rådström har överseende med att jag citerar ett litet brevkort han skickade mig sedan han hade läst något som jag hade skrivit om just Paradiset (i själva verket den intressantaste av *Komedins* regioner för den forskning som ägnar sig åt språk- och kunskapskritiken i verket). "I vår dystopiska tid", anmärker författaren i blått, "får ofta paradiset stryka på foten, samtidigt som de paradiser som erbjuds ofta är hopplöst dystopiska." Osip Mandelstam hade kunnat bekräfta de orden med sin plågade kropp i lägret. De förefaller mig göra frågan om Dantes relevans i nuet överflödigt. Rådströms stycke från 2004 lämnar ingen i tvivelsmål om *Komedins* aktualitet, både som suggestivt mörkerseende, som moraliskt korrektiv och som en yttring av vad en filosof för femtio år sedan kallade hoppets princip.

Anders Cullhed är professor i litteraturvetenskap vid Stockholms universitet. Hans senaste bok är *Kreousas skugga. Fiktionsteoretiska nedslag i senantikens latinska litteratur* (2006). Han var också redaktör för *Perspektiv på Dante* (2006).

Horace Engdahl är författare och ledamot i Svenska Akademien. Hans senaste bok är *Cigaretten efteråt* (2011).

O tempora, o mores!

Sveriges främste Dante-kännare Eugène Napoleon Tigerstedt trotsade tidens gång och uppträdde som bildningsaristokrat och polyhistor i det alltmer traditionsfientliga svenska kulturlivet.

Av Horace Engdahl

Genom att konsultera gamla anteckningar, skrivna med en handstil jag knappt längre känner igen som min egen, kan jag konstatera att jag måste ha sett Eugène Napoleon Tigerstedt för första gången kl. 10 den 4 september 1968. Jag var nyligen inskriven som student vid Stockholms universitet och hade bestämt mig för att läsa litteraturhistoria med poetik, som ämnet hette på den tiden. Nybörjare förväntades, utöver seminarieövningar och vissa andra obligatoriska moment, besöka minst två av de föreläsningsserier som några av institutionens lärare höll under terminerna. Utan att ha en aning om vem E.N. Tigerstedt var, beslöt jag mig för att gå på denna professors serie om "Den europeiska klassicismens litterära teori". Det var själva rubriken som lockade mig. Det var ett ämne jag inte visste någonting om. Jag hade varit helmatematiker i gymnasiet och kunde inte ett ord latin eller grekiska, hade visserligen läst Homeros intensivt i översättning i tioårsåldern, men det var ju rätt länge sedan. Ordet "klassicism" sa mig egentligen inte någonting, utom att det fick mig att tänka på Mozart.

Alltså gick jag denna septemberdag, inemot kl. 10, till det tempelliknande huset på Norrtullsgatan, invid Observatoriekullen, dit de humanistiska professorerna ännu kunde förlägga sina föreläsningar, fast huset egentligen hade tagits över av den juridiska fakulteten. Detta var flera år före flytten till Frescati. Universitetet låg på ett underbart vis utspritt i kvarteren runt övre Drottninggatan. Studenterna behärskade helt detta vackra hörn av innerstaden, från vilket de skulle fördrivas fyra år senare.

Tigerstedts fysiska utstrålning, när han steg upp i katedern, var inte egentligen karismatisk. Jag skall inte fördjupa mig alltför mycket i denna aspekt, men han var till det yttre ingalunda någon Herkules. Snarare såg han ut som en äldre revisor i någon firma där man ännu räknade för hand. Han uppträdde i blå kostym, vit skjorta och fluga. Alltid fluga. Det var ett generations-

märke, tror jag. Samma dekoration fann jag några år senare på Olof Lagercrantz, när jag lärde känna honom. Tigerstedt var korpulent och avmått i sina rörelser. Slätkammad med mittbena, tunga ögonlock, kraftig näsa, dubbelhakor. Värdig? Löjlig? Man visste inte riktigt. När han stod i katedern denna septemberdag några månader efter majrevolten, medan den svenska kulturrevolutionen rasade runt omkring, tycktes han som en varelse från en annan planet. Åhörarnas klädsel var mestadels informell och påfallande heterogen: några ängsligt uppklädda borgarflickor, annars jeans, manchesterkavajer, majongklänningar, stickade tröjor och en mängd mera obestämbara plagg. Själv var jag till min olycka skrudad i en mörk kostym med väst, som mina föräldrar hade låtit sy åt mig i tron att det var så man skulle se ut när man besökte universitetet, som i deras ögon var någonting fint. Denna dag innebar min första egentliga konfrontation med studentvärlden, och jag skämdes förfärligt över att vara fel klädd.

När Tigerstedt öppnade munnen var hans accent distinkt finlandssvensk. Han talade med stöd av anteckningar men utan manus, säkert och elegant, så att man hade kunnat trycka varje mening utan ändringar. Han citerade ur minnet på ett halvdussin språk, snart sagt vilka författare som helst, och översatte med ett sardoniskt leende, som om det inte egentligen borde behövas.

I medvetandet hos den 19-årige barbar jag den gången var, i det hav av okunnighet jag bar inom mig, steg det upp en ny, okänd kontinent. Det var den klassiska västerländska civilisationen. Namn som Hesiodos, Anaxagoras och Aristarchos ristas in i min oskyldiga själ. (Platon och Aristoteles hade jag faktiskt redan hört talas om.)

Tigerstedt var inte någon publikfriande föreläsare. Han var inte ett dugg studentikos, och det hade han förmodligen aldrig varit, inte ens som ung. Han var bergfast övertygad om sitt ämnes vikt och led inte av någon akademisk skämsamhet, tryffrade inte sin framställning med anekdoter och vitsar för att ställa sig in hos åhörarna. Däremot yttrade han sig med en underfundig, naturlig kvickhet i

Ett kulturhistoriskt geni: E N Tigerstedt.

FOTO: DN/SCANPIX

formuleringar som man önskar att man som student hade haft vett att skriva ner litet oftare. Men jag kan försäkra att jag, när jag satt i föreläsningssalen på Norrtullsgatan hösten 1968, inte hade den ringaste föreställning om att jag drygt fyrtio år senare skulle stå inför auditorier och försöka återkalla dessa stunder.

Själv anade Tigerstedt förmodligen att någon i salen skulle komma att göra det. Han förnam utan tvivel den enorma, sammanhållande kraften i den kedja av vetande och lärande som löpte från Platon och Aristoteles och fram till honom själv. Tron på ett sådant flertusenårigt sammanhang var kanske det som gjorde allra starkast intryck på mig, i synnerhet som det utgjorde en så bjärt kontrast till

den traditionsfientliga anda som höll på att bemäktiga sig det svenska kulturlivet.

Redan som nybörjarstudent uppfattade jag att Tigern – som alla kallade honom – var mera fruktad än älskad av sina kolleger. De hämnades genom att rutinmässigt beskriva honom som en kvarleva av en svunnen tid. Han betraktades med lika delar respekt och misstro. Han ansågs på något vis vara osolidariskt kunnig. Som fanatiskt bildningstörstande ung man fann jag detta hänförande. Jag var fast redan efter första silen, om man får uttrycka sig så. Allt annat förbleknade i jämförelse med detta.

Tigern valde som utgångspunkt för sina föreläsningar konflikten »

mellan två ideal: diktaren som gudomligt inspirerad och diktaren som skolad i den poetiska konsten, naturgeniet versus *poeta doctus*, som han sa utan att översätta. Hans föreläsningar var en invigning i den poetiska konsten, *ars poetica*, till skillnad från diktskrivande i största allmänhet, som ju sedan romantiken och i synnerhet i vår tid kan betyda litet vad som helst. Tigern ville få oss att förstå vad litteraturen innebar före den romantiska revolutionen i slutet av 1700-talet, då det mesta ställdes på ända.

En viktig utgångspunkt var det grekiska begreppet om genre. En annan var Platons kritik av poesin. Tigern satte genast igång att utreda begrepp som *πρώτος εὐρητής* och *εἰκασία*, obekymrad om att han talade till ett auditorium där förmodligen högst en tiondedel hade läst grekiska i gymnasiet och där några, som jag, var realare utan ett uns klassisk bildning. (*πρώτος εὐρητής*, förste upptäckare, kallade antikens greker en diktare som skapar en ny genre, det vill säga denne ansågs inte uppfinna genren utan finna den, upptäcka något som var nedlagt i naturen; *εἰκασία* betyder ungefär "en bild som liknar något" och är ett av de ord med vilka Platon diskuterar vår oförmåga att skilja mellan bild och sak, illusion och verklighet, den virtuella spegelbilden och föremålet den speglar.)

Tigern var KB:s största boklånare. Jag tror att en tjänsteman fyllde större delen av sin tjänst med att hämta fram böcker åt honom och köra tillbaka dem.

Tigern började sin berättelse 676 f.Kr., då den första tävlingen i poesi, som säkert kunnat dateras, hölls i Grekland. Först efter några månader närmade vi oss försiktigt medeltiden. Han ville ge en föreställning om värderingar och åskådningssätt som varit förhärskande i den västerländska kulturen i mer än tusen år men som fullständigt försvunnit från det moderna medvetandet.

Många voro de som inte återvände efter de första gångerna. I början av september var det trångt och kvavt i den gamla föreläsningssalen, men redan efter några veckor fanns det gott om plats. Ändå skulle den som varit uppmärksam nog ha kunnat peka på intressanta överensstämmelser mellan den antik som Tigern berättade om och den verklighet vi studenter hade omkring oss. Att poesin skulle underordna sig politiken, som Platon önskade, krävdes högljutt på massmöten i vår omedelbara närhet, dock utan hänvisning till den grekiske filosofen. Utanför föreläsningssalen levde vi i efterdyningarna av studentrevolten. Tjeckoslovakien hade invaderats av Warszawapaktens förband några veckor tidigare, så den socialistiska utopin var redan naggad i kanten. Tigern lät sig knappast bekomma av detta skeende och kommenterade det aldrig. Men faktum var att han mötte en oväntad respekt från revolutionärerna. Jag minns ett samtal på kafé med en äldre kamrat, en glödande marxist, som högtade Tigern därför att han i honom såg en högerhegelian, något han som posthegelian kunde hysa förståelse för, medan han däremot bara hade förakt till övers för liberaler och empirister.

Nästa fas i min bekantskap med Tigern anträdde i seminarierummet på Odengatan 59, där institutionen då var inrymd, i ett av de hus som idag hotas av Stadsbibliotekets utbyggnadsplaner. Det var följande höst, 1969. Jag hade bestämt mig för att gå vidare och ta tre betyg i litteraturhistoria och måste då registrera mig vid ett av uppsatsseminarierna. Valet var för mig självklart. Det måste bli Tigerstedts. Men skulle han acceptera mig som student? Jag hade hört att han kunde vara kärv och avvisande när han ville. På darrande ben begav jag mig till höstterminens första trebetygsseminarium. Det var en onsdag. Tigerns seminarier ägde alltid rum på onsdagar kl. 10-12. Det var det enda tillfälle då han överhuvudtaget vi-

sade sig på universitetet. Varannan onsdag höll han seminarium för trebetygsstudenterna och varannan onsdag ett högre seminarium för licentiander.

Nu föll det sig så olyckligt att jag hade tagit fel på vecka. Jag blev litet fundersam redan när jag steg in i rummet. Jag hade kommit ett par minuter för sent. Alla satt redan på plats, och Tigern hade börjat. Med häpnad såg jag att de andra studenterna var märkbart äldre än jag själv. Jag kände inte igen ett enda ansikte. Jag deltog efter bästa förmåga i diskussionen, fast den tycktes mig väl avancerad för ett trebetygsseminarium. Efter en stund insåg jag vad jag gjort för misstag. Jag reste mig, ursäktade mig och sa som det var, att jag hade läst fel i schemat, att jag var nybörjare för tre betyg och skulle komma nästa vecka i stället. Tigern mönstrade mig, log och sa: "För all del, sitt kvar! Ni tar inte skada." Jag tog det som en tillåtelse att återkomma, och kom på det viset att följa båda hans seminarier och att få del av hans licentiandundervisning redan innan jag hade påbörjat min trebetygsuppsats.

Jag skulle bli kvar på detta seminarium ända till den dag Tigern tackade för sig och reste till Grekland 1973. Inspirerad av hans undervisning beslöt jag mig för att bli asocial, att strunta i ordnad studiegång, kurspoäng och nivåer, att inte läsa flera ämnen utan att bita mig fast vid denna lärdomens källa, kosta vad det kosta ville.

Även på Tigerns licentiandseminarium var folkmängden störst i början. De uppgifter han delade ut bland eleverna, oftast utan någon som helst relation till deras avhandlingsämnen, uppgifter som kunde kräva veckors arbete för att lösas på ett godtagbart sätt, skrämdde efterhand bort de flesta. Efter något år var vi bara två elever kvar, plus några ströbesökare vid enstaka tillfällen. Det sista året tillkom ytterligare en, som då återvände från en tid som lektor i Bordeaux i avsikt att fullborda sin avhandling. Dessa förhållanden påverkade inte Tigerns arbetssätt och minskade inte hans entusiasm för seminarierna. Månad efter månad, år efter år förde han sin lilla skara längs den europeiska andens hemliga stigar från antiken till den moderna kulturen. Vid några tillfällen, då min seminariekamrat var sjuk, satt jag som ensam mottagare av detta unika vetande. Tigern ställde aldrig in. En gång berättade han som en lustighet om Schopenhauers föreläsningar på Berlinuniversitetet, att filosofen ibland bara hade två tre åhörare eftersom han envisades med att föreläsa på exakt samma tider som Hegel. Var mina generationskamrater höll hus och varför de inte kom till källan, visste jag inte och frågade jag inte heller efter.

På det andra seminariet, som var avsett för framläggande av trebetygsarbeten, var åhörarskaran något större. Jag fick ett uppsatsämne av Tigern, som jag lydigt grep mig an, efter att med hans hjälp ha lånat in en del av källmaterialet från Göttingen och Wien. Det handlade om Leopold von Andrian, en bortglömd ungdomsvän till Hugo von Hofmannsthal, som på 1890-talet hade varit en lovande diktare och publicerat bidrag i Stefan Georges tidskrift *Blätter für die Kunst*. Studien förde mig in på det wienska kafélivet och på sekelskiftets extrema esteticism, och Tigern var mycket road. Det fanns en dandy begravd i honom, en otillfredsställd önskan att leva gentlemannaliv. Han berättade om sitt ideal, de gamla Oxfordprofessorerna, som inte hade någon som helst tjänstgöringsskyldighet utan skrev eller undervisade eller bara rökte pipa som det föll dem in.

Tigern spelade med visst välbehag sin roll som institutionens monster. Det uppstod en ganska livlig legendflora runt honom. Den förefaller mig i stora stycken opålitlig, och jag tvekar att citera alltför mycket ur den. Kan det till exempel vara sant att han avslutade behandlingen av Eva Mobergs licavhandling om Colette med orden: "Ja, ja, fröken Molund, det är roligt med fruntimmer, men nu ska jag ta bussen." Och jag har aldrig i hans litteraturhistoriska skrifter lyckas hitta den legendariska formuleringen "Kättarbålet gav honom en oförtjänt berömmelse".

Vår respekt för Tigern var så stor att vi ibland hade svårt att förstå

hans mänskliga och humoristiska sida: att han faktiskt kunde skämta med oss. När Håkan Kjellin lade fram ett utkast till sin avhandling om Thomas Love Peacocks samtalsromaner för behandling på seminariet sa Tigern när Håkan avslutat sin presentation: "Men herr Kjellin, märker ni inte att det är någonting egendomligt med den här romanen?" Jag såg att Håkan blev kallsvettig. Vad var det för avgörande iakttagelse han hade missat i sin analys av Peacocks text? Han mumlade ett "Njaej", och Tigern replikerade glatt: "De dricker ju madeira till färsteken!"

Tigern var ingen vän av du-reformen – det kan jag bekräfta. Manliga studenter tilltalades med "kandidaten", kvinnliga med "fröken". Hur långt hans misogyni gick är en omtvistad fråga. Hans omdömen om kvinnliga författare i Svensk litteraturhistoria är egendomligt snäva. Men beryktade repliker som "Om damerna ursäktar skall herrarna och jag exekvera ett citat på latin" har jag aldrig hört i verkligheten. Han förblev ogift och var nog ganska blyg för kvinnor, kanske rentav litet bitter. Han skall ha haft en fästmö i Helsingfors på 40-talet, om vilken jag har hört Willy Kyrklund berätta. Hon var tydligen vacker, och Willy lyckades bjuda ut henne men kom ingen vart på grund av hennes trohet mot Eugène Napoleon. Willy föreföll ännu efter ett halvt sekel en smula stukad av detta. Varför det sedan inte blev någonting av för Eugène Napoleon, vet jag inte. Att Tigern, som det ibland har påståtts, skulle ha varit homosexuell är inte med sanningen överensstämmande, vilket Bengt Holmqvist, som kände honom väl, noga poängterade för mig.

Normalt tillbragte Tigern sina dagar i en cell i Kungliga bibliotekets källare, ett av de minimala forskarrum under läsesalarna som röjts bort vid senare ombyggnader. Han var KB:s största boklånare. Jag tror att en tjänsteman fyllde större delen av sin tjänst med att hämta fram böcker åt honom och köra tillbaka dem.

Jag tenderade för tre betyg i litteraturhistoria med poetik i denna cell för mer än fyrtio år sedan, ett kyffe där man endast med möda kunde sitta två personer. När Tigern efter avslutad tentamen frågade vad jag nu tänkte göra, och jag svarade att jag ville gå vidare i ämnet, såg han bekymrat på mig och sa: "Säg, får jag fråga en sak: Har kandidaten privatförmögenhet?"

Vad var då hans egentliga ämne under dessa högst irreguljära och ideligen förlängda seminarieserier? Det som intresserade honom var framför allt de inneboende motsägelserna och inre spänningarna i den klassiska civilisationen. Han såg den västerländska kulturen som en paradoxal enhet av oförenliga element. Det var något av samma tanke som Camilla Paglia med andra förtecken skulle utveckla i sitt berömda arbete *Sexual Personae: Art and Decadence from Nefertiti to Emily Dickinson* (1990), där hon övertygande argumenterar för att Europa är en kristen kultur med en i grund och botten hednisk litteratur.

Tigern återkom till det han kallade den viktigaste icke-händelsen i Europas historia, nämligen att de kristna inte satte upp egna skolor utan att de övertog det hedniska litteraturarvet. Konsekvensen av detta var, menade han, mycket vittgående.

Men han fann egendomliga asymmetrier redan i den förkristna antiken. Han betonade att den grekiska litteraturen knappast var en avspiegling av sitt samhälle utan styrdes av traditionen. Det demokratiska Aten hade till exempel som sin högsta genre en litteraturform – tragedin – där i princip endast kungar och aristokrater fick uppträda. Aktning för allting gammalt hade en kraft som vi i vår tid svårigen kan föreställa oss.

Han ägnade stort utrymme åt konflikten mellan snille och smak, eller mera precist mellan medfödd eller gudaingiven genialitet och förnuftsledd konstfullhet i uppfattningen av diktandet. De sidor Platon har skrivit om den poetiska inspirationen var för honom ett av de centrala idéhistoriska dokumenten i den västerländska estetik. Tigern skärskådade också med utomordentlig sakkunskap Aristoteles poetik, vars egendomligheter försåg honom med viktiga nycklar till förståelsen av den grekiska litteraturen. "Hos Aristoteles

ligger den grekiska tragedins döda kropp framför oss på ett dissektionsbord, där Aristoteles skär upp den och demonstrerar dess organ." (Så står det i min anteckning från hösten -68, och det är säkert ordagrant citerat.) Han visade hur hänsynen till Homeros ställning som den störste diktaren, fastän tragedin samtidigt var den högsta genren, tvingar Aristoteles till en balansgång. Homeros på sätt och vis orubbliga ställning framtvingade under senare århundraden en läpparnas beaktelse till denne diktare hos bildade människor som egentligen såg honom som barbarisk. Motsvarande problem uppstod senare när det gällde bibelns språk. Tigern kom så småningom till slutsatsen att vi för att förstå klassicismen helt och fullt måste fördjupa oss i renässansens kritik av bibelstilen. Han lade grunden med en inledande terminslång seminarieserie där vi enbart sysslade med läran om de tre stilarna, *gravis*, *mediocris* och *humilis*. Vi följde spåret från Ciceros *Orator* över Theophrastos, Demetrios från Faleron, Augustinus *De doctrina christiana*, bok 4, Johannes de Garlandia, sedan tillbaka igen till grekerna och deras begrepp το *πρέπον*, sedan fram till 1600- och 1700-talens diskussion om *decorum*, *la bienséance*. Eduard Nordens *Die antike Kunstprosa vom VI. Jahrhundert v. Chr. bis in die Zeit der Renaissance* blev vårt dagliga bröd.

Följande sommar for Tigern ner till Rom och kopierade manuskript i Vatikanbiblioteket, som belyste ansträngningen att omforma den latinska bibeln för att få den att överensstämma med det bildade latinet. Inledningsvis behandlade vi Hieronymus försök att mildra vulgatalatinets vulgaritet – jag minns ännu några av exemplen. Vid det följande seminariet överräckte Tigern till mig en bunt fotostatkopior av den nyöversättning som påven Nikolaus V på 1400-talet beställde av humanisten Giannozzo Manetti. Jag skulle redovisa vid nästnasta tillfälle fyra veckor senare. Vad jag inte hade vågat berätta för Tigern var att jag inte kunde latin. Skulle jag lägga mig sjuk? Nej, jag insåg att jag blev tvungen att lära mig latin, och det illa kvickt! Jag gick ut och köpte ett lexikon, en grammatik och en lärobok, drog ur telefonjacket och satte igång. Jag hade någon fördel av att det var fråga om en text av vilken det finns flera goda översättningar. Efter några veckor började jag förstå hur språket fungerade och kunde presentera en första bedömning av manuskriptet på det utsatta seminariet. Jag trodde att jag hade räddat mig. Men Tigern blev entusiastisk och släppte ner en ny bunt fotostatkopior framför mig. Denna gång hade jag bara två veckor på mig, och latinet var svårare. Slutligen, i en tredje vända, fick jag till uppgift att analysera början av Första Mosebok i den mest utrerat ciceronianska översättningen, utförd av en fransk humanist vid namn Castellion en bit in på 1500-talet. Vid det laget hade jag faktiskt börjat förstå latin någorlunda hyggligt. När jag föredrog min analys blev Tigern eld och lågor och utbrast: "Men här har ju herr Engdahl ett logiskt avhandlingsämne." Jag hade emellertid sinnesnärvaro att avböja. Det enda bevarade resultatet av dessa ansträngningar är en stencilerad uppsats där jag sammanfattade mina iakttagelser – ett patetiskt försök att skriva lärdomsprosa i Tigerstedtstil. Till min lättnad kunde jag många år senare konstatera att den aldrig hade arkiverats på institutionen. Den torde nu vara helt försvunnen med undantag för det exemplar jag har inlåst och som torde brännas efter min död.

Med stora ansträngningar letade sig seminariet så småningom fram till grannskapet av 1750, en punkt i tiden som Tigern ogärna passerade. Han gav mig ett nytt och mera lockande avhandlingsämne, nämligen att undersöka den engelske essäisten Joseph Addisons betydelse för den estetiska primitivismen – ett ämne med vilket jag efter Tigerns avfärd från Sverige kämpade i fyra år utan att frambringa något fullbordat specimen. Jag gick till väga med just den grundlighet som jag spårade i allt som Tigern lämnade ifrån sig, men jag måktade inte att hålla samman ett så omfattande vetande. Materialsamlingen fyller ännu ett helt skåp i min arbetslya och vittnar där i tyshet om min oförmåga att gå i min vördade lärares fotspår. Den som i stället förde hans arv vidare som språglärd, idéorienterad litteraturforskare var hans efterträdare på lärostolen, Inge Jonsson. >>

När pensionsdagen kom hade Tigern redan bestämt sig för att lämna Sverige, ett land där han inte längre kände sig hemma. Hans lilla hop av studenter tog ett varmt farväl av honom. Året innan hade han som tack för vår uthållighet inviterat oss till sin "klubb", Stora sällskapet. Vi åt middag med honom en försommarskväll i den vackra matsalen i karljohansstil. När han höjde glaset för att hälsa oss välkomna, använde han en fras som vi först inte förstod. Han sa: "Till-låt mig som äldre student..." Mening var att han önskade lägga bort titlarna med oss. När det gick upp för oss, blev vi alldeles rådvilla. Inte kunde vi väl säga du till honom? Det var kanske inte heller meningen. Tanken var nog att vi härnäst skulle tilltala honom i tredje person med hans personliga smeknamn, Nenne, men det kände vi inte till. Hur vi egentligen titulerade honom sista året, när vi inte längre kunde säga "professorn", minns jag inte.

Nu, ett år senare, efter det allra sista seminariet, skramlade vi, de tre trogna, ihop våra fattiga slantar och bjöd honom på middag på Cattelin. Tigern var på ypperligt humör och lät lärdomen och kvickheten flöda. Han hade förberett en eftersitt i sin lilla lägenhet högst upp i Brännkyrkagatan 61. Det var första gången i mitt liv som jag drack ren maltwhisky. Långt innan denna blev mode lät Tigern personligen importera sådan från Skottland via Systembolaget (vilket man kunde göra på den tiden). När visent på natten skulle till att gå gav han oss var sitt paket med snöre om. Det visade sig innehålla hans samlade särtryck och småskrifter genom åren, påskrivna med den korta dedikationen "från förf." – idag dyrgripas i min boksamling, ja, relikier. Hans sista ord till oss när vi rejält beskänkta vacklade eller snarare föll ner för den branta trappan var långt mindre omi-

nösa än de slutord som Anders Olsson har rapporterat från Tigerns sista trebetygsseminarium en vecka tidigare, då han enligt Anders förklarade att han reste till Grekland för att dö. Där i trappan bjöd han oss välkomna att besöka honom och hoppades att han snart skulle få se oss på Samos.

Så blev det inte. En av de saker i livet som jag djupt beklagar är att jag inte hörsammade denna inbjudan, fastän jag kom att resa i den grekiska övärlden några år senare. Av det skälet kan jag ingenting lägga till den ganska sorgliga bild av Tigerns sista tid som Kjell Espmark tecknar i sitt försök till rekonstruktion i essäsamlingen *Albatrossen på däck*. Något hörde jag under de mellanliggande åren från Inge Jonsson, med vilken Tigern brevväxlade. Han sa sig sitta på tavernan och läsa om Horatius, "för det moderna vill inte längre smaka mig". Sex år fick han njuta sitt otium, om *cum dignitate* eller ej. Enligt uppgift från finska pastorsämbetet avled han den 27 juni 1979 vid en ålder av 72 år.

Hade han någonsin varit ung? Ett rykte förmäler att han skulle ha haft en unglitterär period då han engagerade sig i motståndet mot Quosego-modernismen och propagerade för en klassicism med Vilhelm Ekelund som ledstjärna. Klart var att han tillbragte en tid i Paris strax före andra världskriget i samband med sina Valérystudier. Det berättade han gärna om. Hans franska var god nog för att han skulle uppskatta Georges Brassens.

Det var känt bland oss studenter att Tigern var född i Warszawa. Hans far var officer i ryska armén och (i likhet med Mannerheim) stationerad i Polen. Tigerstedt är en gammal finländsk officers-

släkt. Namnet förekommer i *Fänrik Ståls sägner*. "Fänrikens marknadsminne" skrevs av Runeberg som en hälsning till Gregori Tigerstedt på 50-årsdagen av slaget vid Revolax. Slakten har ett gravkapell i Åbo domkyrka.

Eugène Napoleon var född 1907 och blev student vid Helsingfors universitet 1925. Som sin lärare nämner han framför allt Gunnar Castrén. Han disputerade pro gradu 1939, en något trevande start med den katalogartade avhandlingen *Det religiösa problemet i modern finlandssvensk litteratur*, säkert nyttig som referensverk men solitt oläsbar som bok. Han blev docent i litteraturhistoria först 1942, efter ytterligare en bok, och utnämndes 1948 till professor i svensk litteraturhistoria i Helsingfors – bland hans mindre framgångsrika medtävlare var den gången Hans Ruin. Men han tog avsked samma år och flyttade över till Sverige. Varför? Av politiska skäl? Det fick vi aldrig höra något om. Det finns i Finlands svenska litteraturhistoria ett fotografi föreställande Tigern som censor under kriget. En fullt legitim syssla i en situation då en nation måste vara försiktig med nyhetsförmedlingen, men vem visste hur långt uppgörelsen med dem som vågat föra krig mot Sovjetunionen skulle gå? 1948 var en osäker tid i Finland och Europa.

Väl överflyttad till Stockholm fick han anställning som litterär rådgivare på Natur och Kultur. Till hans utgivarverksamhet hörde den oväntade satsningen på science fiction i serien Morgondagens äventyr. Tigerstedt lär räknas som en pionjär av sf-folket, eftersom han introducerat Ray Bradbury, Theodore Sturgeon, A.E. Van Vogt med flera.

1956 återvände han till universitetsvärlden, då han blev den förste innehavaren av den nyinrättade professuren i allmän och jämförande litteraturhistoria vid Stockholms universitet. Han blev en central gestalt i svensk litteraturhistorieskrivning, först genom att författa sin svenska litteraturhistoria i ett band, väl partisk i vissa stycken men glänsande i sin stilkonst, sedan genom att vara huvudredaktör för *Bonniers allmänna litteraturhistoria* och skriva stora partier av delarna 3 (Renässans, Barock och Klassicism) och 4 (Romaniken). Han utgav vol. 5 av antologin *Sveriges litteratur*, som länge var grundläggande kursbok.

Alltså var det på det hela taget en lyckosam karriär, om än med vissa hack i kurvan. Jag vill säga, efter att ha lärt känna branschen, att de spetsigheter som Tigern yttrade om kolleger aldrig kändes som en produkt av det slags fejdalstrande illvilja som uppkommer i den akademiska miljön, utan mera som ett utslag av kvardröjande pojkaktighet.

Till de saker han berättade om sin studietid i Helsingfors hörde att han egentligen hade tänkt bli arabist. Men professorn i orientalska språk i Helsingfors höll sina föreläsningar kl. 8 på morgonen, och som Tigern sa: "Det passade inte min dåvarande livsföring." Fastän han således aldrig lärde sig arabiska, måste man säga att han förfogade över stora språkkunskaper, både i klassiska och moderna språk. Tigern lär ha yttrat att "studenterna på tvåbetygsnivå borde kunna åtminstone några verser på portugisiska". Att de skulle läsa franska, tyska, engelska, helst också spanska och italienska samt förstås latin och grekiska, tyckte han inte särskilt behövde framhållas. Han över-satte V. Tarkiaainen, *Finsk litteraturhistoria*, 1950, så han måtte också ha kunnat finska ordentligt. Men uttalet beflitade man sig inte särskilt om på den tiden. Elaka tungor sa om Tigern som min lärare på tolkskolan brukade säga om ryssen, att det första problemet när han talar ett främmande språk är att avgöra vilket. Petter Bergman berättade för mig att han en gång hörde Tigerstedt föreläsa på engelska inför ett internationellt auditorium på universitetet. Bredvid sig hade han en engelsman. Så snart Tigern började tala, började denne att skruva på sig oroligt och viska: "What's he saying? What's he saying?" Då för fan i Petter, och han lyckades inbilla engelsmannen att Tigern talade plattyska. "Oh, I see, it's low German!"

Studier i Paul Valéry's tankevärld, 1941, är avsedd att vara en studie av tänkaren Valéry, inte diktaren: hans logik, kunskapsteori och

När han stod i katedern denna septemberdag några månader efter majrevolten, medan den svenska kulturrevolutionen rasade runt omkring, tycktes han som en varelse från en annan planet.

metafysik, hans fråga om den rena poesins möjlighet. Den auktoritet och ironiska jämvikt som man är van att finna i Tigerns mogna skrifter saknas på ett nästan häpnadsväckande sätt i denna bok. Den är skriven för en i inskränkt bemärkelse akademisk publik, och det passade honom inte riktigt. Han förlyster sig på uppgiften att vara en idéanalytiker av den högre, filosofiska sorten eller snarare en estetisk intellektuell av det slag som gått École Normale Supérieure och sitter på kafé.

Betydligt roligare är det att läsa hans nästa bok, *Sainte-Beuve*, 1944, skriven till hundraårsminnet av sagde kritikers död och dedicerad till professorn i franska Olaf Homén, som Tigern tydligen hade studerat hos. Avsikten har varit att skriva en bok för den bildade allmänheten som ändå skulle vara tillräckligt initierad för att vinna respekt hos specialisterna. Just det uttrycksläget passade Tigern bäst och återkommer i litteraturhistorierna och allra mest magnifikt i hans stora verk om Dante 1967.

I och med att Tigern anammade detta friare tilltal, kommer hans språk till liv. Man känner plötsligt igen hans föreläsartalang och hans spiritualitet, inte utan en böjelse för pikanterier. Här finner han sig tillrätta i ett slags lärd urbanitet, som skulle bli hans modus vivendi ut. I en senare bok talar han på ett ställe om Alexander Popes Homerosöversättning, så olik det grekiska originalet men så eminent läsbar för sin tids engelsman, och citerar då gillande Dr. Johnsons anmärkning: "the purpose of a writer is to be read". Det kunde vara hans egen devis.

Bättre än i *Sainte-Beuve* skriver Tigern aldrig i fortsättningen, men inte heller särskilt ofta sämre. En syrlig kvickhet smaksätter många av hans formuleringar, en litet lekfull cynism, och han citerar även i denna anda. Som när han med illa dold förtjusning anför följande hårdsmältat yttrande av Thomas Gaisford (1799-1855), Dean of Christchurch College och Professor Regius i grekiska i Oxford: "En klassisk bildning har en dubbel fördel – den sätter oss i stånd att med förakt se ned på dem som sakna den, och den gör oss värda belöningar ej blott i denna värld utan även i den kommande."

I den svenska litteraturhistorien tillkommer de epigrammatiska formuleringarna – innehållsrika genom inskjutna reservationer och medgivanden – komprimerade och slutgiltiga. En egenhet i hans skrivsätt, som man noterar, är hans sega försvar för verbens pluralformer. De äro kvar ännu i *Dante. Tiden Mannen Verket* (1967).

Tigerstedts ställning i den lärda världen var stark, både i Sverige och internationellt. Det räcker med att peka på det faktum att René Wellek valde honom till sin vikarie på Yale när han skulle ta ledigt ett par terminer.

Tigern utvecklade en rik verksamhet som recensent i internationella lärda tidskrifter och var som sådan inte av den dumsnälla sorten. Berömd är hans recension i *Studia Neophilologica* nr 1, 1969 av Gunnar Qvarnströms *The Enchanted Palace. Some Structural Aspects of Paradise Lost*, 1967. Vältaligt demolerar han Qvarnströms tes att *Paradise Lost* skulle vara komponerad med användande av sinnrika numerologiska koder, i vilka Miltons verkliga, dolda budskap skulle dölja sig. Men han nöjer sig inte med det. I recensionens sista paragraf bevisar han så när att bokens författare är Djävulen själv: "The Swedish text of *Dikten och den nya vetenskapen* consists of 274 pages. If I, following the usual method of Number Mysticism, add up the single numbers, then I get: $2 + 7 + 4 = 13$. Even a non-numerologist

knows the awful and appalling power inherent in this number. Nor can Dr. Qvarnström object that this numerical pattern is due to mere chance, for his own name testifies against him. If, following the rules of Gematria, I assign a number to each letter, according to its place in the Swedish alphabet, Gunnar Qvarnström = 225. But $2 + 2 + 5 = 9$. And this number is even more dreadful than 13, for it directly refers to the Evil One. According to Dr. Qvarnström himself, the number 9 is connected with Hell and Satan (pp. 159 and 178). Could this be a mere coincidence?"

Precis som Michel Foucault under sina senare år, då jag hörde honom föreläsa på Collège de France om begreppet *παρ' οσία* hos Euripides och Platon, blev Tigern mot slutet av sin bana mer och mer "grekisk". Det började med hans studier i nyhumanismen, hans sysslande med den tvåtusenåriga debatten om Homeros, i vilken han såg den tydligaste mätaren på det estetiska klimatets skiftningar i Europa. Det fortsatte med hans bottenlärd studie av Spartamyten i antiken.

Det finns två Tigerstedt, litteraturhistorikern och utforskaren av Platontraditionen. Det är den senare som ännu lever i den vetenskapliga diskussionen.

Han publicerade först i Finländska vetenskapsakademiens serie *Commentationes Humanarum Litterarum* skriften *Plato's Idea of Poetical Inspiration* (1969) och som uppföljare en artikel i *Journal of the History of Ideas* 1970 med titeln "Furor Poeticus. Poetic Inspiration in Greek Literature Before Democritus and Plato". Sina rön om Platon sammanfattade han i två skrifter, publicerade efter avfärden från Sverige: *The Decline and Fall of the Neoplatonic Interpretation of Plato* (utgiven i serien *Commentationes Humanarum Litterarum* 1974) och *Interpreting Plato* (utgiven i Stockholms universitets actaserie *Stockholm Studies in History of Literature* 1977). Två hundraåriga skrifter som påverkat den internationella forskningen mera än de flesta svenska humanisters insatser. Tillsammans med Spartaböckerna, *The Legend of Sparta* 1-3, 1965-1978, utgör de hans vetenskapliga testamente, som på det viset är en helt grekisk affär.

Man skulle göra sig skyldig till en orättfärdig karikatyr om man stiliserade Tigern till ett lärt original, en akademisk kuf. På ett för-synt sätt talade han med förnufts stämman. Han motstod den hermeneutiska anarkismen men förblev anhängare av öppenhet i tolkning. Hans lätt synliga värderingar begränsar inte värdet av hans utblickar. Hans förmåga att identifiera problem som var osynliga för andra väger tyngre än hans förkrossande lärdom. Han visste att det redan för hans generation var för sent på jorden för att en enskild forskare skulle kunna omfatta allt väsentligt vetande om den klassiska civilisationen, men på något sätt bortsåg han aktivt ifrån det och uppträdde som en polyhistor, återuppväckt från lammullsperukernas tid. Med ett förlåtligt koketteri kunde han välja föredragsämnen som "Aristoteles i Portugal". Några gånger lät han undslippa sig utropet "O tempora, o mores!" när omvärldens okunnighet gick för långt. Men han var egentligen inte det minsta docerande. Han kunde lyssna, förvånas, komma på andra tankar och tyckte om att bli motsagd, även om han ibland skrattade åt förutsägbarheten i studenternas invändningar. Om det inte hade varit för denna prestigefrihet, hade jag som tjugoförårig barbar aldrig kunnat bli accepterad som hans elev. Jag beundrade honom måttlöst. För mig var han mer än en betydande litteraturhistoriker, han var ett kulturhistoriskt geni.

Han var en av de tre fyra personer utanför min familjekrets som hade störst inflytande på min utveckling, jag skulle säga bredvid min konfirmationspräst Olof Ulfvebrand, min svensklärare i gymnasiet Rune Karlsson och min rysklärare på Försvarets folkskola Sigvard Lindqvist.

Om Tigerns inverkan var till välsignelse eller till förbannelse är en fråga jag bara kan besvara genom att försöka föreställa mig ett annat liv, där han inte skulle ha funnits. Jag tror att ett sådant liv hade varit oändligt mycket fattigare, och därför känner jag inför hans minne oändlig tacksamhet.

Månad efter månad,
år efter år
förde han sin lilla
skara längs den
europeiska andens
hemliga stigar från
antiken till den moderna kulturen.

Sporten som blivit litterär

63 Anders Rönmark ser bordtennisen inta skönlitteraturen

Hopp för mänskligheten

64 Lisbeth Lindeborg berättar om fallskärmens uppfinnare, Štefan Banič

Svensk kung på finsk scen

65 Ingvar von Malmberg vill se den finska operan om Erik XIV på svensk scen

Den sjuke Hill var inte fri

66 Gunnar Larsson om Carl Fredrik Hills konst

Krönika

68 Tanja Bergkvist om hemmafru-trenden

Notiser

69 Picasso-sågning, brevskrivande och grottmålningar

KONST

Ovärdigt spel

Varför väljer Moderna museet att visa Cy Twombly tillsammans med Turner och Monet? **Joakim Grönesjö** har granskat spelet bakom kulisserna på höstens stora utställning.

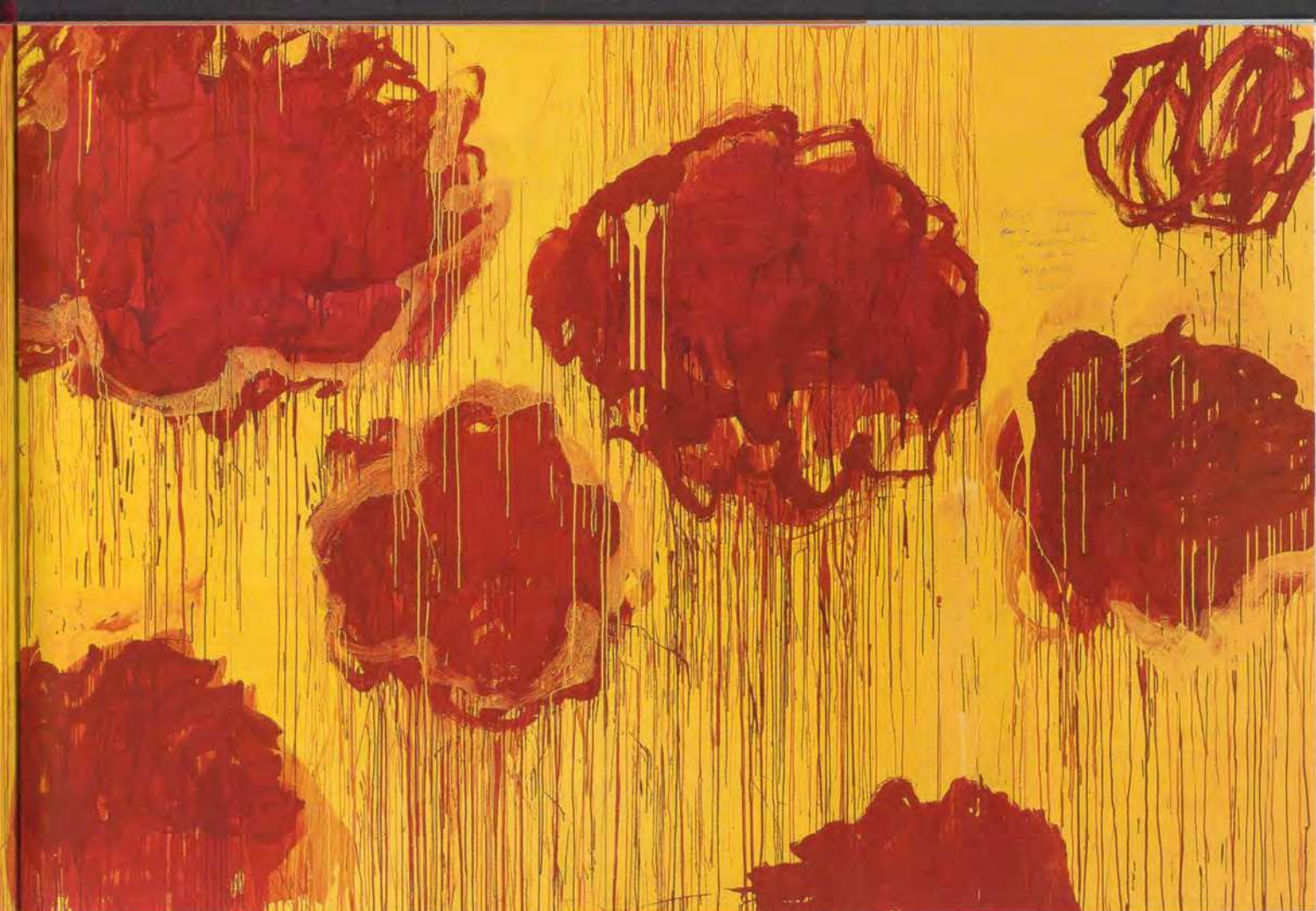
MEDAN JEREMY Lewison, på uppdrag av Moderna museet, reste runt i somras för att få målningar utlånade till sin utställning *Turner, Monet, Twombly: Sent måleri* dog Cy Twombly. Visst kan det i återblickande kännas aningen ödesmättat med en konstnär som är på väg att ställas ut i sällskap med två av vår västerländska konsts portalfigurer, Monet och Turner, dör just då. För Twombly, hävdades det, var ju en konstnär som låg i paritet med de främsta i konsthistorien, och så gick han bort under själva kanoniseringen! Var det inte det lite som att missa sin egen kröning?

Dulwich Picture Gallery i London var en vecka in i firandet av sitt tvåhundraårsjubileum när de möttes av beskedet om Twomblys bortgång. De visade då en påkos-

tad utställning av två konstnärer så väsensskilda att många besökare måste tagit sig för pannan innan de brast ut i ett bittert skrott: *Twombly and Poussin: Arcadian Painters* betitlades utställningen som påstods banbrytande – och därmed legitimerad – i bemärkelsen att den "var den första som ställde dessa konstnärer sida vid sida".

Men inte ens Twomblys främste förfäktare i den brittiska kritikerkåren, Jonathan Jones, kunde riktigt förstå varför Twombly och Poussin fått en gemensam utställning. "Om du älskar Poussin", skrev han i *Guardian* i juni, "kan Twomblys målningar se ut som skrattretande kludd."

Det fanns alltså två Twombly-utställningar i år. Den svenska, där han jämfördes med en brittisk romantiker och en fransk

Cy Twombly, *Untitled*, 2007.

FOTO: CY TWOMBLY FOUNDATION, CORTESY GAGOSIAN GALLERY

för gallerierna

impressionist, och den brittiska, där han jämfördes med den främste klassicisten från sextonhundralets första hälft. Inte illa.

I LONDON VAR parningen med Poussin föranledd av ett citat från Twombly. "Jag skulle vilja ha varit Poussin, om jag stod inför valet, i en annan epok", lär han ha sagt vid ett tillfälle. Klart att en utställning därmed ska smällas upp. Men hur kan Twombly både ha beröringspunkter med Poussin samt Monet och Turner? Det förefaller ju besvärligt rent konsthistoriskt. När *Dagens Nyheter* frågade Jeremy Lewison vad Twombly ansåg om Monet och Turner hade det enligt Lewison varit svårt att få ur Twombly ett klart svar, men i sin brevsamling hade han tydligen haft var sitt brev av såväl Turner som Monet, "så visst betydde de något för honom". På denna grundval snickrades en dyr utställning ihop.

Kritiker har förlöjligat dessa krystade

försök att smyga in Twombly bland den västerländska civilisationens främsta konstnärer. Detta vore dock att skymma de logiska förklaringar som faktiskt finns till utställningen i Stockholm.

FÖR LEWISON är mycket mer än en inhyrd frilansande curator. Han driver Jeremy Lewison Ltd, vars affärsidé går ut på att investera i konst åt rika samlare, samt att skapa en prisökning på de verk som redan ingår i deras samlingar. Som brittisk expert på sen nittonhundratalets konst är det otänkbart att han inte har enorma vinstintressen i att höja anseendet på, exempelvis, Twomblys måleri. Enligt obekräftad uppgift har han dessutom tidigare förmedlat verk av Twombly. Med sin senaste utställning, som efter Stockholm kommer att turnera vidare genom Europa, lär han också cementera sig som en självklar förmedlare för rika samlare som vill investera i konstnären.

Så här fungerar det ofta nu för tiden. Själv har jag tidigare kritiserat naiviteten hos

statliga museer i Frankrike och Sverige, som trots att det inte passar deras inriktning, och utan att lyfta in ett enda kritiskt perspektiv, öppnar sina lokaler för utställningar som syftar till att höja de olika modehusens status. Att få en utställning på ett museum innebär nämligen chansen skapa sig ett rykte, att befästa sin plats i design- eller konsthistorien, och på så sätt tjäna pengar genom ett starkt varumärke.

FÖRETEELSEN STRÄCKER sig lika mycket till konsten. När Twombly ställs sida vid sida med Turner, Poussin eller Monet på museum sänder det ut tydliga signaler till marknaden, vare sig det görs medvetet eller omedvetet. En idé, hur konsthistoriskt befängd den än förefaller, frammanas hos besökarna. Många skyller denna avsiktliga förvridning av konsthistorien – som den visas på museum – på förändringar i konstvärlden, vilken i takt med att konstmarknaden blivit blott en bland många investeringsmöjligheter, försöker manipulera »

Nicolas Poussin: *Sauls seger över amalekiterna*, 1624.

vad muséerna ställer ut. Effekten blir mer djupgående än de flesta skulle våga erkänna. För att snabbt illustrera vad det innebär i fallet Twombly, även för kritikerkårens ojäviga bedömare, hänvisas till alla de artiklar som i svensk press nyligen skrivits om de "tre mästarna", eller som med liknande epitet belyst vilket gränslöst förtroende kritiken visar konst som i en kanoniserande kontext bereds plats på statliga institutioner.

LÅT OSS DÅ med kritisk blick granska den utställning som, med början i Stockholm, kommer att turnera genom Europa. Larry Gagosian är världens mest inflytelserika gallerist. Tidskriften *ArtReview* utnämnde honom förra året till mäktigast i hela konstbranschen. Vad han ställer ut på sitt Gagosian Gallery, med filialer från Rom till Hongkong, blir morgondagens samlarföremål för miljonärer. Han har visat sig extremt skicklig i att haussa mindre kända konstnärer, inte bara på de egna gallerierna, utan även genom att övertala branschen att just dessa konstnärer är så viktiga att de borde ställas ut på museum. Kort sagt att bereda ett konstnärskap plats på ett sätt som gör att det förefaller betydelsefullt – vilket i sin tur lockar samlare och enorma summor pengar.

Som Twomblys gallerist har Gagosian haft incitament att höja värdet på hans konstnärskap. Men ställer då verkligen Moderna museet ut konstverk rakt ur Larry Gagosian samling? Ja, faktiskt – men under täckmanteln Cy Twombly Foundation. Vid en närmare granskning visar det sig att flera verk som enligt katalogen tillhör denna New York-baserade stiftelse redan varit till försäljning och fortfarande är det. Det som slog mig vid utställningen i Stockholm var att redan pressutsicknen pryddes av en gigantisk akrylmålning i rött och gult, *Untit-*

led, 2007, som gick att beskåda när Gagosian Gallery slog upp sina portar i Paris. Nu tillhör målningen, bara ett år senare, plötsligt Cy Twombly Foundation – vilket skulle förefalla besynnerligt om det inte vore för det belysande faktum att Museum of Modern Art i New York av stiftelsen nyligen förvärvade verk av konstnären för ett uppskattat pris av en halv miljard kronor. "Larry Gagosian, Mr. Twombly's dealer, brokered the transaction", enligt New York Times i mars i år.

CY TWOMBLY FOUNDATION är således inte mycket mer än ett sofistikerat sätt för Gagosian att bedriva legitim galleriverksamhet. Av mina samtal med Moderna museet att döma har det inte varit någon som haft någon djupare inblick i vad den nystartade stiftelsen egentligen är, mer än att namnet låter förtroendeingivande. Men curator Jeremy Lewison visste det utan tvekan. Det är så det fungerar: byt etikett och inget museum ställer några frågor.

I *Art of the Deal. Contemporary Art in a Global Financial Market* skriver författaren Noah Horowitz om konstkonstnärernas inflytande. Det är en grupp som har växt explosionsartat de senaste tio åren, och Horowitz understryker att "deras antal har ökat i jämn takt med de frilansande curatorerna". Underförstått är att många konstkonstnärer även arbetar som curator och att det ingår i deras yrke. Jeremy Lewison Ltd är just en sådan symbios av rådgivning, konstinvestering, och curatorsarbete.

Framtiden får utvisa i vilken grad Lewison hade pekuniära intressen i att ställa ut Twombly. Det stora problemet är att det, även om det aldrig uppmärksammades, redan har skett och knappast kan ha varit okänt för Moderna museet. Lewison

har nämligen även tidigare använt museet som plattform för sitt egenföretagande. Den amerikanska konstnären Alice Neel tillägnades 2008 en utställning på Moderna. Inhyrd curator då, som nu, var Lewison. Varför valde Lewison att ställa ut just Alice Neel? Var det, som sig bör, enbart av konsthistoriska eller estetiska preferenser? Knappast. Den som undersöker saken upptäcker snart att en av Lewisons främsta kunder är dödsboet efter Alice Neel. På hans hemsida går det att läsa att en av hans första kunder var arvingarna till Alice Neels kvarlåtenskap: "På den tiden [2003] var Alice Neel föga känd utanför den amerikanska östkusten. Jeremy implementerade en strategi att höja Neels profil, först genom att bli representerad på Victoria Miro Gallery i London (...) Han organiserade också en museiutställning på Moderna Museet ..." Vidare förklaras att hans primära uppdrag är att höja värdet av Alice Neels konst. Det är således därför han anlätades.

Detta hade varit skäl nog för Moderna att avböja hans kuratorskap. Lars Nittve kan omöjligt ha varit ovetande. Det mest häpnadsväckande är dock det som komma skulle: Förra hösten offentliggjordes nämligen Moderna museets inköp. Det visade sig att ett verk av Alice Neel hade förvärvats. Detta efter att Birgit Rausing hade övertalats till att göra en stor donation för att, som det hävdades, få in fler kvinnor i museets samling. Aftonbladets konstkritiker Frans Josef Petersson uppmärksammade i juli förra året det märkliga i att förvärva ett verk av Alice Neel, och tillade bistert att nylanseringar av konstnärskap ofta orkestreras av internationella gallerier. "Alice Neel hårdlanseras av bland andra Victoria Miro. Man kan tänka sig ungefär hur det fungerar: Moderna och andra institutioner bidrar med symboliskt kapital i form av separatutställningar som höjer värdet på konstnärskapet i dess helhet."

Vad Pettersson i sin viktiga kritik emellertid missade var att ingen annan än curator Lewison hade övertalat galleristen Victoria Miro att ställa ut Neel. Eller ännu värre, att han var rådgivare till ägarna av Alice Neels dödsbo och att just det verk som Moderna förvärvade för höga summor efter hans curaterade utställning 2008 kom rakt ur den samling vars värde Lewison hade som jobb att höja.

Nu är det här historia. Problemet är att Moderna museet inte verkar ha dragit någon som helst lärdom av sin oförmåga att skydda en statlig institution från privata vinstintressen. Och nu, ett par år senare, göra vi vårt bästa för att försöka förstå vad Twombly har gemensamt med konsthistoriens stora mästare. Men hos någon ekar väl ändå Roland Barthes ord om Twomblys konst likt ett ömmande samvete? "Man måste våga säga att den är banal." ✱

Bollen som kom in från kylan

Bland idrotter som skildrats i litteraturen har bordtennisen länge varit satt på undantag. **Anders Rönmark** anar dock en stundande revansch för sporten som förenar fitness och folklighet.

SJÄLVFÖRSVARETS ÄDLA konst, det gröna fältets schack, drömmilar och "America's favorite pastime"; den som söker skönlitterära skildringar där idrotten har en central roll behöver inte leta länge. Men medan det är lätt att finna kulturskribenter med åsikter om den våldsamma kamp som markisen av Queensberry drog upp reglerna för, och då författare slåss om att få komma till en tv-studio för att analysera Zlatan Ibrahimovics senaste klackspark, tycks vissa idrotter inte lämpa sig för prosa och lyrik. Valet av vilka lekar med bollar, klubbor och racketar som skildras är så klart ofta nationsbundet, men vissa idrotter har verkligen lyst med sin frånvaro i romaner och dikt.

Nu tycks dock en sport som alla svenskar någon gång provat på, men som betydligt färre verkligen utövat, vara på väg att ta klivet från källarlokal och uppehållsrum in i de litterära salongerna. Bordtennis, pingis, pingpong – kärt barn har många namn. Oavsett benämning är sporten en fascinerande duell som för vissa blir något större än bara en lek med en celluloidboll.

Idrott blir sällan konst. Idrott blir sällan mer än spännande ögonblicksunderhållning. Idrotten har kvaliteter som konsten inte äger. Någon gång möter man emellertid inom idrotten en nyskapelse, där vissa villkor för ens människoförståelse i någon mening verkligen sätts på spel. Detta är en omöjlighet i de flesta sporter. I några få finns potentialen. Bara i bollsporter. I bordtennis ibland. Hos Jan-Ove Waldner, Sveriges tveklöst främste idrottsman genom tiderna, har den förverkligats fler gånger än hos någon annan jag känner till.

Orden är Niklas Schiölers, litteraturdocent från Lund och Tranströmerexpert.

J-O Waldner i högform.

FOTO: JACK MINNUT/SCANNIX

Men Schiöler är också fyrfaldig Europamästare i bordtennis för juniorer och har skrivit essän *Konstellation* (2001), där han jämför tre stora konstnärers väsen, synsätt och arbetsmetoder. De tre är Tranströmer, Ludwig van Beethoven och den svenske bordtennisspelaren Jan-Ove Waldner.

I DEN AMERIKANSKA antologin *Everything You Know Is Pong* (2010) är dock inte Waldner någon Beethoven – där är han "bordtennisens Mozart". Författare och skribenter som Nick Hornby, Jonathan Safran Foer, Howard Jacobson och Harold Evans samlas i antologin för att sjunga bordtennisens lov. Det är välbekanta namn för den som gillar sporten; Bookerprisvinnaren Jacobson lät exempelvis bordtennis spela en central roll redan i *The Mighty Walzer* och Jonathan Safran Foer lär nog snart göra sin egen bordtennisvariant av storebrodern Franklin Foers hyllade *How Soccer Explains the World*. Den yngre Foer har mer än en gång berättat att ett av de största ögonblicken i hans liv var då han fick spela några bollar mot den österrikiske världsmästaren Werner Schlager.

Det är dock inte så förvånande att bordtennisen tar mer och mer plats i litteraturens värld. Den har redan erövat populär-

kulturen. Hollywood-skådespelare som Tom Hanks (som gestaltade den bordtennisspelande Forrest Gump i filmen med samma namn) och Edward Norton syns ofta med en racket i handen, och när Oscarsbelönade Susan Sarandon bjöds in till Stockholms filmfestival 2009 bad hon bara om en sak – att få träffa redan nämnde Waldner.

Även inom politiken har sporten, om uttrycket ursäktas, sin självklara plats vid bordet. Pingpongdiplomatin – då relationerna mellan Ki-

na och USA tinades upp tack vare ett utbyte av bordtennisspelare – är välkänd för de flesta, men fler politiker än Mao och Nixon har omfamnat sporten. Bill Clinton, Tony Blair, Nicolas Sarkozy, Vladimir Putin, Yassir Arafat – ja, till och med Fidel Castro – har alla fastnat på bild utövandes det raffinerade spelet. Att Barack Obama och David Cameron tog en match under den förstnämndes statsbesök i våras höjde ingen på ögonbrynen åt.

Och nu är alltså den sista bastionen – litteraturens värld – på väg att erövas. Det är egentligen förvånande att det inte skett tidigare, då bordtennisen varken fått stämpeln arbetarsport eller överklassnöje, passar gammal som ung, har attraherat både medelklassen i USA och den kommunistiska regimen i Kina och kan spelas både i gillestugor och på stora arenor. Den är elit och bredd på samma gång, konstnärlig fitness och folklighet sammanfogad.

Det känns också passande med tanke på att den moderna bordtennisen – enligt vissa idrottshistoriker och alla brittiska adelsmän – kan söka sina rötter i den engelska 1800-talsaristokratis sällskapslekar, då en boll slogs fram och tillbaka på ett avdukat middagsbord med "nät" och "racketar" som ofta utgjordes av böcker. ♣

HISTORIA

Hopp för mänskligheten

Fallskärmens uppfinnare, Štefan Banič, fick inget större erkännande under sin livstid, trots att tusentals människoliv räddades tack vare honom. I år är det 70 år sedan han dog.

Lisbeth Lindeborg har besökt hans hemstad Smolenice i Slovakien.

MUZEUM STÅR DET på den oansenliga trädörren till den gula, låga byggnaden mitt i Smolenice. Men trots att det är sommar och turistsäsong är dörren stängd och fönsterluckorna nedfällda. Mina allt mer uppförande knackningar på dörren ekar i sommarhettan, men ger inget resultat. Utöver en sömnig katt mitt på bygatan och en smattrande moped i fjärran tycks Smolenice vara öde; av dess 3 300 invånare syns inga spår.

I en broschyr om Smolenice, för första gången omnämnd 1256 och beläget vid foten av de lägre Karpaterna, åttio kilometer norr om Bratislava, har jag läst om museet som en av Smolenices tre turistattraktioner. Den andra är sago-slottet med tinnar och runda torn på höjden ovanför museet, ägt av slovakiska vetenskapsakademien och använt vid internationella konferenser. Driny, en grotta med egenartade droppformationer, är den tredje attraktionen.

Dagen efter upprepar jag försöket med knackningar på museets dörr, åter utan resultat. Men på förmiddagen den tredje dagen står en vänlig dam i dörren till museet då jag kommer dit.

Hon kan bara slovakiska men talar ivrigt och utan uppehåll samtidigt som hon pekar ut föremålen i de små rummen: lantliga interiörer från 1800-talet, uppstoppade djur med ilsken blick och vassa Dracula-

tänder, fragment av krukor och stenar från den keltiska bopplatsen Molpir på ett berg i närheten.

KVINNANS RÖST ÄNDRAS när vi kommer in i ett rum med svartvita fotografier på väggarna och gulnade dokument utbredda på vinröda sidendukar i glasmontrar. Hennes stolthet går inte att ta miste på. Mellan

Štefan Banič.

dokumenterna ligger bleknade buketter av konstgjorda blommor. I ett hörn står en skyltdocka i amerikansk flyguniform från första världskriget. Bredvid sig har den en stor svart fallskärm. På en byst av en allvarlig man läser jag: Štefan Banič 1870–1941.

”Štefan Banič” står det också på alla dokument, på medaljer, på utmärkelser från amerikanska Air Force och Airborne Division, på brev med officiella insignier och sigill från senaten i Pennsylvania och på tidningsartiklar från staden Greenville i Pennsylvania.

På hedersplats i den största montern, i en

utsirad ram och med ett stort rött sigill, ligger ett vackert dokument daterat den 25 augusti 1914. Det är ett patentbevis utfärdat av amerikanska patentverket, utställt på Štephan Banič bosatt i Greenville, Pennsylvania, uppfinnare av en *parachute* – en fallskärm.

Visst hade det gjorts tidigare försök att konstruera en fallskärm, men det dröjde till Štefan Banič och 1914 innan konstruktionen var så perfekt att den kunde komma till bruk inom flygvapnet. Under första världskriget räddades tusentals amerikanska piloter av Baničs fallskärm. Men trots att han är en internationell uppfinnare av rang söker man förgäves efter hans namn i *Encyclopedia Britannica* eller i den tyska motsvarigheten *Brockhaus*.

VAD DEN VETENSKAPLIGA världen försummar tas dock igen av amerikanska *sky divers*. För dem är Banič ett begrepp: världens första *sky diver*. För att demonstrera sin fallskärm hoppade han från en skyskrapa i Washington i juni 1914 – från 41:a våningen. Nere på marken följde tjänstemän från patentverket och flygvapenchefer experimentet med spännt intresse. Kort därefter upprepade Banič sitt demonstrationshopp från ett flygplan. Sedan 1991 hyllas han varje år med en *sky diving*-uppvisning i Greenville –

Štefan Banič Memorial Parachute Boogie.

Hur kom då Štefan Banič från Smolenice till USA och varför? Svaret hittar jag i de gulnade dokumenten på museet. Då Banič växte upp var Slovakien och Smolenice en del av det habsburgska väldet. Som slovak var Banič utsatt för etnisk rasism och istället för att få studera teknik, som han önskade, anvisades han olika arbeten hos den ungerske greven Palffy som regerade regionen. I protest mot Palffys förtryck av sina arbetare sökte Banič mobilisera invånarna i Smolenice att göra motstånd. Då det misslyckades avskedades han av Palffy.

Så blev Štefan Banič en av de ungefär 500 000 slovakerna som i början av 1900-talet utvandrade till USA. 1907 bosatte han sig i Greenville, Pennsylvania, där han arbetade i kolgruvan, som stenhuggare och som stålarbetare för Chicago Bridge and Iron Company. Genom Baničs innovativa idéer kunde de effektivisera sin produktion. På kvällarna gick han en teknisk utbildning och lärde sig engelska.

År 1912 blev Banič vittne till en tragisk flygolycka där flera av offren hade kunnat överleva om de haft något hjälpmedel för att hoppa från planet. Strax därefter började han arbeta på en fallskärmskonstruktion och lämnade in sin första patentansökan 1913. Så snart patentet godkännts donerade han det till amerikanska flygvapnet och blev hedersmedlem av U.S. Air Force. Den enda rättighet som Banič förbehöll sig var att själv få fortsätta att tillverka fallskärmar i ytterligare 17 år.

Štefan Banič trivdes i Greenville men längtade ändå hem. Efter första världskrigets slut och det habsburgska väldets fall återvände han 1921 till Smolenice i det fria Tjeckoslovakien. Där kände man till Baničs insatser, men gav honom ingen större uppmärksamhet. Istället lade Banič sina krafter på att lokalisera och utforska grottan Driny. Som före detta kolgruvearbetare var han van att röra sig i tränga gruvgångar. I dag är Driny den enda grottan i västra Slovakien som är tillgänglig för turister.

Då Štefan Banič avled 71 år gammal för 70 år sedan 1941 var han relativt okänd. De flesta hedersbevis och utmärkelser har tillägnats honom på senare år. 1970 reste man en staty av honom omgiven av en fallskärm på flygplatsen i Bratislava och år 2003 paterterades en djupröd ros med mörkgröna glänsande blad under namnet *Memory of Štefan Banič*.

I Smolenice letar jag förgäves efter Štefan Baničs grav på kyrkogården men hittar den inte. Ett mausoleum ägnat grevarna Palffy däremot tar oförsäktligt stor plats. Då får jag veta att det finns ännu en kyrkogård. Där hittar jag Štefan Baničs grav, med en av världens troligen mest originella och rörande gravstenar – en människa som inte dör utan räddas till livet av en fallskärm. ✨

OPERA

Svensk kung på finsk scen

Den opera om Erik XIV som sätts upp under Åbos år som kulturhuvudstad är en fascinerande gestaltning av Finlands och Sveriges gemensamma historia. Den borde framföras även i Sverige, anser **Ingvar von Malmberg**.

LITE FÖRVÄNANDE ÄR det, för oss svenskar, att Åbo som europeisk kulturhuvudstad gör en opera om Erik XIV. Dessutom är det kulturfestens *grande finale*, huvud-evenemanget.

Kung Erik har ett lite skamfilat rykte i Sverige. Han ärvt sin misstänksamhet från sin pappa – Gustav Vasa, statsbyggaren – och trodde att varje gång någon skrattade i ett hörn gällde det honom. Att anklaga någon för att ha blivit mördad är förstås djupt orättvist, men det finns något beklämmande över en person som blir förgiftad med arsenik av sin bror.

I Finland har man valt ett annat perspektiv. I Mikko Heiniös opera *Eerik XIV* (med libretto av Juha Siltanen) träder en mycket välutbildad kung fram. En renässanspersonlighet som drömde om en ny världsordning och ville modernisera landet. Som talade flera språk, behärskade matematik och astrologi och var en skicklig idrottsutövare. Som komponerade musik, spelade luta och tecknade med lätt hand. En teoretiker som kunde sin militärhistoria men hade svårt att leda en framgångsrik armé och inte förmådde överlåta ansvaret till en skicklig general.

SVERIGES OCH Finlands långa gemensamma historia, 1249–1809, strålar samman i Åbo. Det var rikets andra stad under svensktiden, betydelsefull på många sätt. Temat för kulturhuvudstadsåret är *Östersjösamarbetet* och därför föll valet på Erik XIV. Han avsattes av sin yngre bror, sedermera Johan III, eftersom de två hade olika syn på Sveriges roll i Östersjön. Erik ville Ryssland och Estland. Johan ville Polen och Litauen.

I kriminalromaner är begreppet *chez la femme* centralt. I Eriks liv är kvinnan ifråga lätt att hitta: Karin Månsdotter, en föräldralös bondflicka från Uppland.

Kärlekshistorien mellan dem är osannolik, ett genuint operamaterial. Som

femtonårig kammarjungfru på Stockholms slott blev hon frilla åt kungen. Han var mer än dubbelt så gammal och hade redan ett flertal barn. Trots Karins betydelse för svensk historia finns inte mycket fakta om henne; det är till och med osäkert om stenreliefen i Åbo domkyrka, där hon är begravd, verkligen föreställer Karin.

GENOM KRIG OCH äktenskap skulle svenska riket utvidgas. Det hävdade såväl Eriks franske huvudlärare som hans två bröder, vilka båda gifte sig med utländska prinsessor. Efter att ha friat till en rad europeiska prinsessor – däribland drottning Elisabeth av England, hennes konkurrent Maria Stuart och Anna av Sachsen – gifte han sig i hemlighet med Karin Månsdotter. Visserligen hade Erik rätt att äkta vem han ville, men när Karin kröntes till drottning den 4 juli 1568 blev det droppen. Dagen efter gick Eriks bröder, med stöd av den förörrättade högadeln, till attack. Erik spärrades in och släpptes aldrig ut igen.

Under en stor del av operan befinner sig Erik, Karin och barnen Sigrid, Gustav och nyfödde Henrik "i furstligt förvar" på Åbo slott. Erik översatte böcker från latin och tonsatte; hans teckningar härifrån hör till de tidigaste i svensk konsthistoria. Det året, 1570–71, ska ha varit familjens lyckligaste tid – innan de splittrades.

Kronprins Gustav utvisades till Polen, levde i fattigdom, konverterade till katolicismen och dog som politisk fånge i Ryssland. Sigrid blev hovdam i Stockholm och gifte sig bra två gånger. Medan Karin som exdrottning bodde nästan fyrtio år på Liuksialakungsgård i västra Finland, den enda svenska drottning som vilar i finsk jord.

De olika familjemedlemmarnas fortsatta öden utgör ett suveränt roman- och filmmaterial, med handlingen förlagd till samtliga Östersjöländer.

Det har man förstått i Åbo. Naturligtvis borde operan framföras även i Sverige. ✨

Den sjuke Hill var inte fri

Som konsekvens av den modernistiska tankefiguren om en utveckling från naturstudium till fri expression, har Carl Fredrik Hills sjukdomskonst fått för högt anseende, menar **Gunnar Larsson.**

I ETT KONSTHISTORISKT översiktsverk från 1867 av Carl Gustaf Estlander läser jag att konstens uppgift är att tillfredsställa mänsklighetens "glada behof". Ibland tänker jag med avund på en tid som fortfarande hyste en sådan varm tilltro till konstens vikt och plats i människornas liv.

Inför Carl Fredrik Hills blommande fruktträd överväldigas jag av en bubblande eufori som kittlar i knäna och sjunger i bröstet och hindrar mig från att stå stilla. När jag i efterhand analyserar min reaktion – jag har utvecklat ovanan att lurpassa på upplevelsen – finner jag att mitt upprymda tillstånd bekräftar Estlanders påstående. (Som han gissningsvis funnit hos Schiller.)

Att försöka skapa skönhet är i sig själv en generös handling. Jag hyser tacksamhet – när jag är på det humöret – mot varje människa som försöker. Och alltid mot dem som lyckas. Som Hill. Just här. Just nu. Just för mig!

Men så blir jag, på frossarens vis, medveten om att jag fortfarande vill ha mer. Vad är det för otillfredsställd rest som hindrar mig från att fullt ut mätta min skönhetsunger? Jag inser då att trampandet och tittandet inte bara är kanaliserad glädje, utan också något som på ett olustigt vis påminner om girighet. Jag hoppas emellertid inte att detta "något" enbart är ett simpelt habegär. Jag vill hellre se det som ett slags andligt habegär som inte nödvändigtvis traktar efter föremålet självt – eftersom det är omöjligt – utan också efter att införliva konstverkets uttrycksfullhet i min egen erfarenhet. Genom att försöka erövra och formulera en förståelse av dess verkningsmedel bygger jag en relation till konstverket, som får mig att uppleva att jag äger det en smula. Jag känner ett behov, nästan en moralisk förpliktelse, att svara Hill.

Hur fungerar Hills blommande fruktträd? Hur får han "det vita" att bära så mycket ljus och samtidigt vara så rumsligt

precist? Vilken funktion har den brunröda jorden under trädet? Den tycks bli rödare och rödare vid varje ny version av motivet. (Hillexperten Sten Åke Nilsson har lagt ner stor möda på att lista ut målningarnas kronologiska ordningsföljd.) Färgen på trädets stam, mörkbrun, nästan svart, är min bästa ledtråd. Denna distinkta form, som i vissa delar av konturen sticker av i en engelskt röd färgblandning, frammanar genom sin kontrastverkan ljusintensiteten i blomningen. En, med Hills ord, "banalt naturalistisk målare" skulle aldrig kunna motstå frestelsen att i sanningens namn kleta ned vissa grenar med ljus, och därmed desarmera träd-kronans strålkraft. Grenverket hjälper också till med de rumsliga distinktioner som leder blicken inåt i bilden.

INGEN HAR MÅLAT så lysande himlar som Hill gjorde sommaren 1877! Lysande himlar... Vi är nog alla, utom möjligen de av oss som är alldeles nyfödda, så tillvanda vid himlens närvaro, att vi har svårt att förundras över dess lyster. Varför skulle det vara betydelsefullt? Jag låter Hill svara. Han skriver i ett brev: "Jag har i natursanning gjort enorma framsteg". Begreppet *natursanning* är viktigt för förståelsen av Hill. Sträng natursanning var Hills metod vid denna tid. När Hill, uppfylld av sanningslidelse, målar sina landskap vederlägger verkligheten i varje ögonblick hans påstående. Hills metod är att vederlägga tillbaka, tills motbevisens osanningar och halvsanningar förernas i en övergripande helhetssanning. Det är mycket svårt att måla så, och jag ser framför mig en heroisk kamp, där Hill – rastlöst äregirig och manisk – slåss med en bärsärk; naturens och ljusets oregerlighet. Jag föreställer mig honom när han sitter inför sitt motiv. Han upplever himlen som en enorm och dramatisk ljusrymd som omsluter allt i sitt skeende. Himlen som den verkligen är, inte som en målerisk kuliss, utan som

Carl Fredrik Hill, *Det blommande fruktträdet*

en chockartad ljuskropp som rent faktiskt tycks pressa sig mot jordskorpan och ibland också, vid solnedgången, genomtränga den. Är det därför Hills horisonter nästan alltid årsneda? Himlen dikterar alla Hills måleriska ställningstaganden under denna period. Man kan bli galen för mindre...

OM DET VAR generna, bärsärken, absinten eller möjligen syfilisen som besegrade Hill vet jag inte, men mot slutet av hans mästarskaps viktigaste alstringsår: 1877, förlorar han plötsligt sin sensibilitet. Det är rusligt att se hur himlarna med ens förlorar sin lyskraft. Trots att Hill vrider upp kontrastreglaget ytterligare ett par snäpp, återstår av himlarnas rymd bara stickig oljefärg. Färgen blir litterärt beskrivande. Motiven blir trögt uttänkta. Jag mår nästan fysiskt illa när jag lämnar 1876 och 1877 års sal och beträder

FOTO: WALDEMARSJÖDE

utställningens tre sista salar. Det är mycket tragiskt att se hur en av världskonstens friskaste iakttagelseförmågor slocknar.

FÖR MIG ÄR HILL två olika konstnärer, den friske och den djupt psykotiske. Jag kan inte se att dessa har ett dugg med varandra att göra. Det finns vissa motiviska likheter, men i dessa, som inbjuder till jämförelser, blir det språkligt särskiljande på ett kusligt sätt än mer uppenbart. De två formuleringssätten är så väsensskilda att om dessa två Hill verkligen vore två individer, skulle de antagligen vara dödsfiender. Jag har mycket lätt att komma i bråk med konstnärskolleger i denna fråga, eftersom de ofta tenderar att lättvindigt tycka att Hills konstnärskap utgör en oproblematisk helhet. Ofta avslutar de sin argumentation med den gamla vanliga trollformeln: "det är egentligen sam-

ma sak". I denna inställning anar man en oreflekterad identifikation av den egna utvecklingsgången med Hills, sammankopplad i den modernistiska tankefigur som tar avstamp i naturstudiumet och sedan går mot en friare expression. Men den sjuke Hill är inte fri. Han regeras av elaka röster och paranoida vanföreställningar. Hans "expressionistiska" figurer är inte släkt med Munchs framvärkta jugenddemoner. De här är den äkta varan, hatfyllda gästar som till all olycka aldrig behöver frambesvärjas. De kommer ändå.

SJUKDOMS-HILL gör ibland mycket gripande och uttrycksfulla teckningar och målningar. Ingen kan låta bli att bli berörd av Hills livsöde. Men att som en del påstå, som till exempel den obegåvade konstnären Baselitz, att Hills sjukdomskonst överglänsar den fris-

ka, är för mig så obegripligt, att jag inte kan låta bli att misstänka att de med flit, av imageskäl, gör sig dummare än de är.

JAG HAR TIDIGARE sett ett antal Hillutställningar. Utan tvekan är denna på Walde-marsudde den starkaste. Den osentimentala kronologiska hängningen visar Hills konstnärskap utan pedagogiska pekpinnar. Det är mycket berikande att följa Hills utveckling längst denna tidsaxel. Ett föredömligt exempel att lära av för pratsjuka och klåfingriga curators! Boken, som är en monografi över Hill, inte en utställningskatalog, låter oss följa Hill så nära som möjligt, utan ogrundade spekulationer och otillbörligt psykologiserande. Sten Åke Nilsson vet allt som går att veta om Hill. Det är en mycket vacker och lärorik bok om Sveriges största målare. ✱

Hemmafru – varför inte?

Tanja Bergkvist är fil dr i matematik.

En nyligen genomförd undersökning av Familjeliv.se visade att nästan varannan mamma som besvarat en enkät på sajten kan tänka sig att vara hemmafru om hon fick möjlighet. I samband med att undersökningens resultat uppmärksammandes uttalade sig Fredrik Reinfeldt i *Aktuellt* och förklarade för tittarna att småbarnsmammorna inte ska tro att de kan leva sitt liv som i de amerikanska glorifierande dokusåpor som går på tv (syftade han på *Svenska Hollywoodfruar*?). "Den här glamorösa bilden stämmer inte med den tillvaron", säger han. Givetvis tror de svenska småbarnsmammorna att om de slutar jobba så kommer deras lägenhet att förvandlas till ett lyxigt slott, mannen blir automatiskt en framgångsrik börsmäklare och en betald hushållerska dyker upp så att mamman kan tjattra med sina kompisar och gå på rikemansfester. Detta illustrerar tydligt vilken uppfattning Reinfeldt har om oss väljare, vår vardag och vår verklighetsuppfattning.

Vi mammor ska heller inte tro att vi kan utvecklas inom hemmet, det kan man tydligen bara göra på en arbetsplats. Dessutom har samhället inte heller råd med hemmafruar enligt Reinfeldt: "Vi har stora krav på att sjukvård och skola ska ha bättre kvalitet." Vilket ju skulle kunna vara ett argument för hemmafruarna – med avstressade harmoniska mammor som har tid för barnen minskar vi vårdbehovet hos både unga och gamla, och med mammor hemma får vi också upp skolresultaten, något flera undersökningar visat (för svenska förhållanden bland annat genom en avhandling i nationalekonomi från Umeå universitet 2007, som visade att barn till föräldrar som går ner i arbetstid får bättre betyg i skolan, med större utslag när mamman är hemma). Det politikerna konstant misslyckas med fixar vi uppenbarligen själva, vilket betyder att åtskilliga skolutredningsmiljöer som fokuserar på försämrade resultat skulle kunna användas till att finansiera att föräldrar istället går ner i arbetstid. Som vanligt är pengar det enda av värde i Reinfeldts värld, men om man räknade på det så skulle det samhällsekonomiskt på sikt antagligen löna sig om en förälder valde att jobba deltid eller vara hemma med barnen. Men detta strider i valfrihetens namn mot genusideologin.

Reinfeldts uttalande om krav på sjukvård och skola som argument mot hemmafrutrenden avslöjar dock en del om hans (bristande) genusmedvetenhet: kvinnors plats på arbetsmarknaden är inom vård och skola. I beskrivningen av de nya jämställdhetspolitiska mål som klubbades under den gamla regeringen våren 2006 och som vi kan läsa om i proposition 2005/06:155 heter det dock:

Regeringen anser att det nya förslaget till mål tar sikte på att beskriva vilket resultat som skall nås genom att kvinnor har samma rättigheter, möjligheter och skyldigheter som män. Regeringen finner därför, i likhet med flera av remissinstanserna, att förslaget till mål på ett bättre sätt avspeglar vad som utmärker ett jämställt samhälle.

Begrunda detta: det viktiga är det resultat som nås genom att kvinnor och män har samma rättigheter, möjligheter och skyldigheter.

Detta måste praktiskt tolkas som att man (eller kvinna) i egenkap av sitt kön har en skyldighet att utnyttja sin rättighet och möjlighet på ett visst sätt – nämligen så att utfallet blir 50/50. Något som kan tyckas inte lämnar så stort utrymme åt fria val. ✨

I korthet

Ja, det är lite komplicerat..." erkände författaren till

Plattform. "Men jag tror inte att du är porträttmålare egentligen. På vilket sätt skulle Picassos porträtt av Dora Maar angå oss? Hur som helst är Picassos målningar fula, han målar en värld som är deformationerad på ett vedervärdigt sätt därför att hans själ är vedervärdig, det är allt man kan säga om Picasso, det finns ingen orsak att ställa ut hans dukar, han har ingenting att tillföra, hos honom finns inget ljus och ingen förnyelse vare sig färg eller formmässigt, hos Picasso finns överhuvudtaget ingenting som förtjänar uppmärksamhet, enbart extrem enfald; hans obscena klotter kan möjligen vara lockande för en viss typ av sextioåringar med fett bankkonto. Van Dycks porträtt av Ducon är något helt annat, Ducon var medlem i ett handelsmanagille och det som intresserar van Dyck är inte Ducon utan gillet. Det är i alla fall så jag ser på dina målningar, men jag kanske misstar mig totalt och om du inte gillar min text kan du ju alltid slänga den i papperskorgen. Ursäkta om jag blir aggressiv, det är svampinfektionen."

Michel Houellebecq i romanen *Kartan* och landskapet, (övers. Cecilia Franklin)

Har det blivit för lätt att skriva brev?

Håller brevkonsten på att dö ut? Frågan kan synas obefogad. Vem bryr sig? Annat än fackhistoriker och litteraturforskare. Men inte heller de skulle vara bekymrade. Bevarade brevsamlingar utgör oftast selektiva minnesbankar. De flesta har gallrats. Sparade brev har brunnit (ibland bränts upp) eller förkommit. Betydande personer har inte alls funnit det mödan värt att skriva brev. Pratkvarnen har annat att göra.

Håller den då faktiskt på att dö ut? Jag tror inte det. Visserligen rasslar det inte så bullrigt i brevlådan som förr i världen, i gengäld finns det andra vägar för den som vill kommunicera textade eller skrivna budskap idag. I medeltidens Novgorod skrevs kärleksbrev på näver; digital teknik är inte nödvändigtvis mindre livskraftig än bark, för den som månar om eftervärlden.

Å andra sidan: risken är kanske att det är för lätt att kommunicera, att skrivakten kommer att sakna ett motstånd som är gynnsamt för att en tanke ska hinna mejslas ut. Man skriver sådant som gärna kunde ha varit osagt. Eller skriver i onödan, utan budskap, för att tala om att man finns – om det nu är så alldeles onödigt.

Med brev menar jag nu inte alla underrättelser vi nås av, utan just sådana meddelanden där avsändaren har tänkt sig en alldeles

bestämd mottagare. En sådan mottagare kan jag mycket väl tänka mig i pluralis. På 1700-talet utgick den som sände ett brev till någon att detta skulle läsas av flera – reciteras i en salong, cirkulera i en vidare krets. Brevromanen visar hur naturligt det kommunikationssättet var för hyfsat bildade människor.

Men att det har blivit för? – lätt att kommunicera med skrivna ord kan ha det goda med sig att vi skriver mer och därmed uppodlar vår stil, vår konstnärlighet.

Själv underhåller jag ett flertal täta korrespondenser. Det har roat mig att ta reda på hur många avsända meddelanden som är registrerade på min privata e-postadress: i snitt femtio per dag. Av dem är flertalet visserligen av teknisk-administrativ art, men där finns också genuina privatbrev, varav någon brevväxling är så pass frekvent att den underhålls minst en gång om dygnet, ibland i bägge riktningar, och då handlar det om substantiella ting. E-post-systemet gör det möjligt

att rikta sig till ett stort antal människor samtidigt och vid varje sådant tillfälle överväga

exakt vilka som bör nås av detta speciella budskap. Jag har under några år arbetat med oregelbundet utkommande masscirkulär, där mottagarna uppgår till mellan 350 och 500, utgivna som e-post.

Det är inga nyhetsbrev, det är privatbrev. Det finns ingen önskan om respons, men visst hör folk av sig. Ingen har under åren sagt upp sig.

Kanske är det upplysningstiden upplästa brev anpassat till det jäktade, teknifierade nutidssamhället?

Så brevkonsten är nog inte på avveckling. Min egen korrespondens har inte tagit skada av digitaliseringen. Och när jag nu skriver om saken, och läsarna läser vad jag har skrivit, kommer några som annars inte skulle ha gjort det att sätta sig ned och formulera sina tankar i brevform. Det är så vi adapterande varelser fungerar.

Anders Björnsson

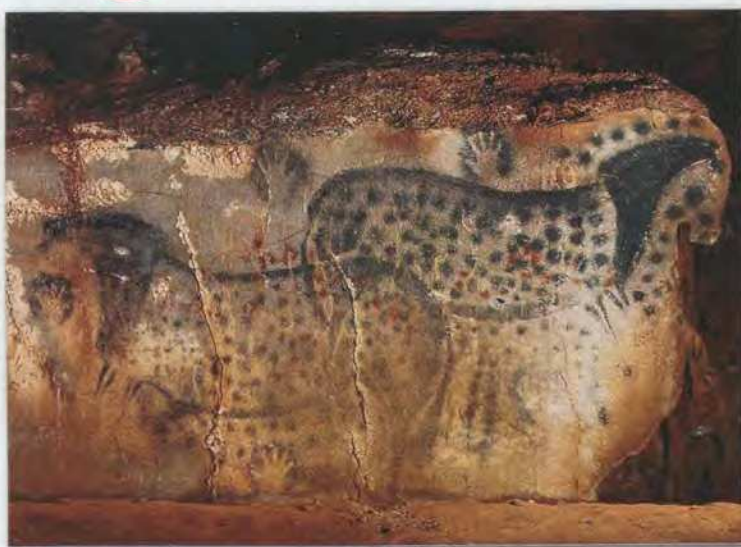

De prickiga hästarnas gåta

Pech Merle-grottan i sydvästra Frankrike är känd för sina grottmålningar. Väggarna är täckta av hästar och mammutar, tillkomna för ungefär 25 000 år sedan. Kompositionen utnyttjar ojämnheter i grottväggarna för att skapa volym, vilket ger ett reliefartat intryck. En av hästarna – vit, med svarta prickar – har målats på en bit av väggen där klippformationen ser ut som en hästmule. Kompositionerna tycks minst sagt genomtänkta.

Forskarvärlden har länge varit splittrad inför hur målningarna ska tolkas: som symboliska djur, målade av en schaman för att frambesvärja god jaktlycka, och i själva verket bilder av djurens andar? Eller var målningarnas syfte naturalistiskt avbildande?

Det senare har hittills kunnat avfärdas med att vissa av hästarna är just prickiga, vilket har antagits vara ett utslag av upphovsmännens

fantasi. Men nu har man genom DNA-teknik kunnat belägga att det faktiskt fanns vita hästar med svarta prickar i södra Frankrike vid den här tiden, skriver *New York Times*. Vilket alltså stödjer teorin om att målningarna

representerar verkliga hästar.

"Människor ritade prickiga hästar för att de såg prickiga hästar", säger Terry O'Connor som är arkeolog vid University of York och en av personerna bakom DNA-undersökningen.

Men något är otillfredsställande med den förklaringen också.

Konst är något mer än enbart representation. För att en teckning av ett djur ska bli så levande som hästarna i Pech Merle måste det till ett slags kännedom om djurens väsen och vad som definierar det. Hästens ande, om man så vill.

Så kanske ligger svaret på frågan om de prickiga hästarna någonstans mitt emellan arkeologernas teorier. Och kanske är konst ett av de områden där vetenskapen inte räcker riktigt hela vägen.

Therese Bohman

Axess Julquiz

Läsekretsen erbjuds ett alternativ till helgens excesser med en tentamen på det år som gått i Axess. Vi hoppas att vår frågesport blir ett stimulerande huvudbry och test på kunskap och bildning. Upplägget är bedrägligt enkelt: 12 frågor från 2011 års nummer av Axess magasin. Domaren är enväldig och vinnaren presenteras i 2012 års första nummer av Axess. En flaska Moët & Chandon står på spel!

God Jul och Gott Nytt År!
Axess redaktion

1 Vilket grundämne som ingår som ingrediens i konstgödsel riskerar att ta slut, vilket skulle få katastrofala konsekvenser för världens matförsörjning?

- 1. Kalium
- x. Guld
- 2. Fosfor

2 Till skillnad från Edward Said menar Russell Jacoby att hat och våld mellan människor inte utlöses av fruktan för "den andre", utan av...

- 1. Människor som talar för högt i mobiltelefon i kollektivtrafiken
- x. Videovåld
- 2. Människor som liknar oss själva

3 Antonio Gramscis kodnamn för marxismen i sina fängelseanteckningar var:

- 1. "Praktikens filosofi"
- x. "Våldets teorem"
- 2. "Den högsta sanningen"

4 Johan Hakelius berättar i en av sina krönikor att det senaste beskedet från EU är att Öland inte är ...

- 1. En ö
- x. En popgrupp
- 2. En straffkoloni

5 Hur löd inskriptionen på Arne Häggqvists hemliga visselpipa?

- 1. "In vino veritas"
- x. "If you want me, whistle"
- 2. "Kan du vissla Johanna?"

6 Vem sade: "De flesta svenskar skulle föredra att fortsätta en verksamhet med inkompetent personal framför

att utsätta sig för obehaget att tala allvar med någon"?

- 1. Margaret Thatcher
- x. Maria Abrahamsson
- 2. Susan Sontag

7 Förutom romanskrivande brukade Leo Perutz ägna sin fritid åt:

- 1. Pianospelande och modellfartygsbyggande
- x. Kortspel och dueller
- 2. Sanskritstudier och matlagning

8 Vilken av följande byggnader har förekommit på bild i Axess under hösten?

- 1. Mausoleum
- x. Sjöbod
- 2. Utedass

9 Vilken porrstjärna vilade på en tron av plastormar vid den senaste Venedigbiennalen?

- 1. Vittoria Risi
- x. Ciciolina
- 2. Victoria Milan

10 Vems spaltkorrektur fanns uppspikat i en handelsbod på den grekiska ön Samos?

- 1. Victoria Benedictssons
- x. Eugène Napoleon Tigerstedts
- 2. Henry Kissingers

11 I vilken bok kan man hitta uttrycket "I Paris schangtila salar, värsta buse franska talar"?

- 1. Tre terminer
- x. Pyttans A-B och C-D-lära
- 2. Cigaretten efteråt

12 Vem skrev "Varför förbjuder grekerna lögnaktighet medan de helt uppenbart ljuger i affärer"?

- 1. Eugène Napoleon Tigerstedt
- x. Angela Merkel
- 2. Anacharsis

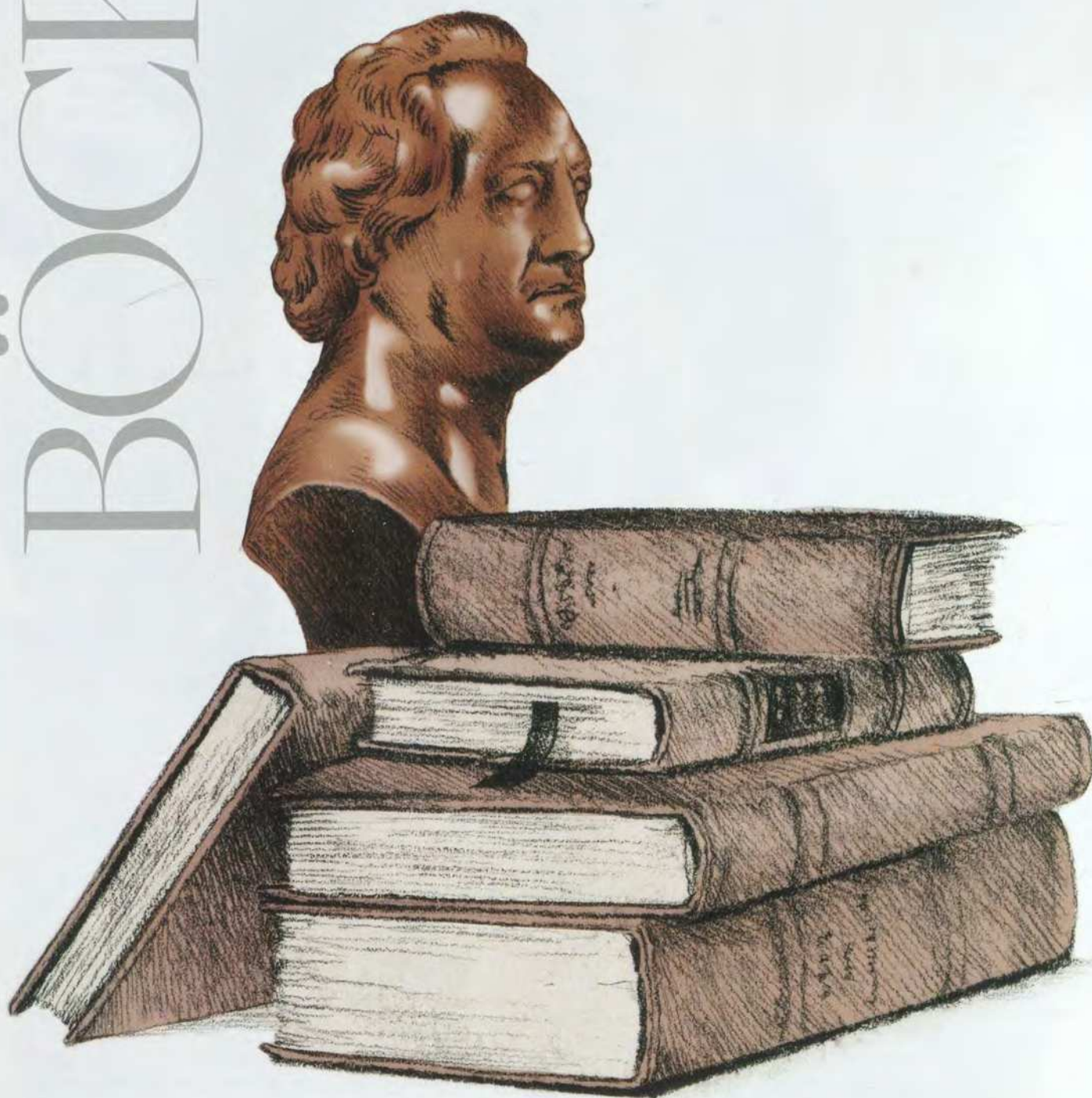

Skicka dina svar
elektroniskt till
red@axess.se
eller med traditionell
post till Axess Magasin,
Jakobsbergsg 2, 5 tr,
111 44 Stockholm.
Svaren ska vara oss
tillhanda senast
fredagen den
6 januari 2012.

BÖCKER

Bland detta nummers recensioner: *Carl Rudbeck försvarar upplysningen, Dick Harrison läser om det mytomspunna opiumkriget, Klas-Göran Karlsson överraskas av sovjetisk kultur, Carl-Johan Gardell ser historien upprepa sig i Afghanistan, Ann-Sofie Dahl analyserar den post-amerikanska världen, Johan Hakelius följer imperiebyggare i fotspåren och Olle Häggström tar sig an transhumanismen.*

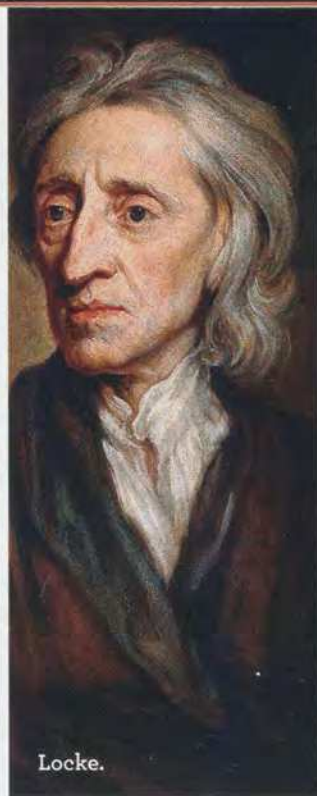

me.

Voltaire.

Locke.

Diderot.

Spinoza.

Till försvar för den radikala upplysningen

Upplysningen har fått mycket kritik de senaste decennierna. Men i tider av fundamentalism och postmodernism finns det alla skäl att försvara den. Det menar Jonathan Israel, som också visar att upplysningen långt ifrån var någon enhetlig rörelse. Dess mest radikala gren drev fram franska revolutionen.

FILOSOFI

Upplysningens anseende har gått upp och ner. Under det senaste halvsekle eller så har det mest varit ner. Det började med Max Horkheimers och Theodor Adornos *Upplysningens dialektik*. Dessa båda eminenta företrädare för den marxistiska Frankfurtskolan såg inte i upplysningen främst ett av mänsklighetens stora emancipatoriska projekt. De såg snarare ett riskabelt projekt som i perverterad form hade lett till 1900-talets totalitära katastrofer och tragedier. Sedan dess har upplysningen inte riktigt återhämtat sig.

Under de senaste tre fyra decennierna har den lastats för mycket ont. Man menade att den under sin vackra yta – under allt fagert tal om universella eller i varje fall

globala rättigheter – dolde en annan, mindre vacker sida. Innerst inne var det bara ett sätt att tvinga europeiska idéer på andra folk med andra traditioner. Den var bara ytterligare ett element i imperialismens blodiga historia. Det var Västerlandets – Europas och Nordamerikas – idéer som gällde.

Andra kulturer och civilisationer hade bara att rätta sig; de borde i själva verket vara tacksamma att de fick ta del av upplysningsprojektet som välvilligt lät ljuset skina till och med över mörkaste Afrika. Om infödingar och vildar inte själva insåg vilken ynnest som beviljades dem genom Västerlandets invasion var det, så menade imperialismens apologeter, nödvändigt att tvinga dem till förståelse, ungefär som Rousseau ville tvinga motvilliga medborgare till frihet.

Inte undra på att upplysningen fick då-

ligt rykte hos en viss vänster som idealiserade tredje världen medan den samtidigt gjorde sitt bästa för att skuldbelägga Europa och dess kultur; Europa och den vite mannen var allt onts ursprung.

Upplysningen fick knappast bättre rykte när marxismen förlorade både sitt imperium och sitt stora inflytande bland västerländska intellektuella och där ersattes av olika former av postmodernism. Den relativistiska postmodernismen var inte särskilt kompatibel med den upplysning som hävdade absoluta värden och globalt giltiga mänskliga rättigheter. Det som var sant och gott i Paris och London var det också på Borneo och i Amazonas djungler, något som måste framstå som helt befängt för en sann postmodernist. Men också postmodernismen har kulminerat; Richard Rorty gjorde förvisso stora »

och viktiga insatser men nu verkar många tycka att det är dags att gå vidare. Den generaliserade relativismen känns inte längre lika lockande. Och försvaret för rättigheter med en vag fras som "that's how we do things around here" upplevs av allt fler som otillräckligt. Så kanske är det dags att åter sätta upplysningens program högst, eller i varje fall högt, upp på agendan.

Om någon skall lyckas med det konststycket så är det Jonathan Israel, som numera är professor i historia vid det högt ansedda Princeton Institute of Advanced Studies i USA. Han har just fullbordat en trilogi som förmodligen för en generation framåt kommer att vara standardverket om upplysningen; och detta vare sig man accepterar Israels teser eller inte. Bara samlingen och presentationen av en häpnadsväckande mängd fakta räcker för att ge hans tre böcker en sådan status.

Den första delen, *Radical Enlightenment*, utkom 2001. Den följdes fem år senare av *Enlightenment Contested* och nu i dagarna kom *Democratic Enlightenment*. Det är sammantaget ett monument på unge-

han givit åt Baruch Spinoza, som utifrån en inte alls lättillgänglig metafysik formulerade en filosofi som mynnade ut i både demokrati och ateism.

Kortfattat och med en närmast grotesk förenkling skulle man kunna utnämna Spinozas formel *deus sive natura* (Gud eller naturen) inte bara till ett av teologins utan också till den politiska filosofins mest radikala påståenden. Gud var naturen eller naturen var Gud, alltså ett slags panteism som gjorde att traditionella religioner blev till en samling sagor, myter och fabler som alltför länge hade använts för att lura de lättrogna folkmassorna och som gav de etablerade kyrkorna en otillbörlig makt. Om Gud och naturen var samma sak så innebar det att allt är materia. Någon odödlig själ finns alltså inte.

Inte undra på att den judiska församlingen i Spinozas Amsterdam stämplade honom som ateist och närmast bannlyste honom. Och sedan skulle också den kristna kyrkan ta avstånd från denna farliga tänkare. Om det inte längre fanns en odödlig själ att sörja för så hade kyrkan egentli-

”Israel hävdar med enfass att det var just denna radikala gren av upplysningen som ledde fram till franska revolutionen ... utan dessa idéer formulerade av Diderot och en liten grupp modiga skribenter hade revolutionen inte ägt rum.

fär 3 000 sidor som tagit honom bortåt 20 år att skriva.

Den som redan har tagit del av översiktliga verk om denna epok och dess tänkare, till exempel av Ernst Cassirer eller Peter Gay, kan inte utan fog fråga sig: Behöver vi verkligen ytterligare en översikt? Efter att ha läst Israel blir svaret ett otvetydigt och tveklöst ja. För här får vi en till stora delar starkt reviderad bild av upplysningen, eller rättare sagt av flera upplysningar. Ett genomgående tema är nämligen att upplysningen visst inte var en enhetlig och internt konfliktfri rörelse. Israel visar att den egentligen från sin början någon gång på 1600-talet fram till slutet av 1700-talet, var offer för inre strider och bittra konflikter som handlade om såväl form som innehåll. Hur skulle man bäst framföra sitt budskap och hur skulle det se ut? Någon enighet på dessa punkter fanns aldrig.

Det finns alltså många upplysningar. Fransmän framhåller Rousseau och Voltaire, engelsmän Locke, Smith och Hume, tyskar Kant och Lessing. Alla spelar de betydande roller i Israels drama men den första och kanske största huvudrollen har

gen inte längre någon uppgift.

Spinoza menade dessutom, vilket inte gjorde saken bättre i auktoriteternas ögon, att fri politisk och filosofisk debatt var den bästa och säkraste vägen till sanningen. Spinoza blev ett rött skynke för den bestående ordningens tillskyndare. Om man följer Jonathan Israels historieskrivning går det en linje, om än inte alltid en rak sådan, från Spinozas moralfilosofiska och politiska traktater till stormningen av Bastiljen den 14 juli 1789. Inte så att de folkmassor som stormade denna hatade symbol för *l'ancien régime* och alla dess orättvisor ena dagen hade suttit på sina studiekammare böjda över Spinozas skrifter för att nästa dag störta ut på gatan och med påkar och högfafflar ge sig på den gamla ordningens lakejer. Historien uppvisar sålunda sådana enkla orsakssammanhang. Men Spinoza hade skapat ett intellektuellt klimat och fått inflytelserika uttolkare som började ifrågasätta religionen, monarkin, adeln och hela det privilegiesamhälle där en liten grupp ansåg sig ha medfödd rätt att terrorisera och suga ut massan.

Men detta var långt ifrån en allmän upp-

**DEMOCRATIC
ENLIGHTENMENT**
PHILOSOPHY, REVOLUTION,
AND HUMAN RIGHTS
1750-1790
JONATHAN ISRAEL
Oxford University Press 2011

A REVOLUTION OF THE MIND
RADICAL ENLIGHTENMENT
AND THE INTELLECTUAL
ORIGINS OF MODERN
DEMOCRACY
JONATHAN ISRAEL
Princeton University Press 2010

fattning hos upplysningsfilosoferna. Israel visar att de olika upplysningarna ofta råkade i luven på varandra. På ena sidan fanns en moderat version, på den andra en radikal sådan.

Den moderata versionen hade sina rötter i England. John Locke var dess filosofiska förebild och andra prominenta representanter var David Hume och Adam Smith. Skynda långsamt var deras motto. Tolerans, press- och yttrandefrihet låg dem alla varmt om hjärtat. I många fall såg de lika klart som någon annan tidens stora problem men de trodde inte att man kunde lösa dem i en handvändning och skapa ett lyckorike över en natt. Att riva ner de etablerade strukturerna skulle antagligen inte leda till frihet utan snarare till kaos och anarki. Religion var då ett bra sätt att hålla massan i schack.

Den moderata upplysningen hade vanligen en ganska chauvinistisk världsbild. Att Europa, och då speciellt England, förslavade en stor del av världen bekom dem föga. Slaveriet var kanske ett ont men det var praktiskt omöjligt att avskaffa det. Hur skulle det då gå för ägarna av Karibiens sockerplantager?

Den mest berömda av alla företrädare för den moderata upplysningstraditionen var ingen mindre än Voltaire, som än idag för många väl förkroppsligar upplysningen när den är som bäst. Israel berömmar honom för att ha åstadkommit mycket. Voltaire bekämpade de mest bigotta och de mest fanatiska, han hyllade toleransen; i *Candide* hånar han den blinda optimism som vägrar att se världen som den

är. I sin dikt om jordbävningen i Lissabon 1755 omöjliggjorde han för alltid den fromma idén om en god gud som ser till människans bästa. Så visst finns det mycket gott att säga om denne klarsynte cyniker.

Men Israel visar att Voltaire på många vis också var djupt konservativ. Någon demokrat var han inte, långt därifrån. Han ville behålla monarkin och gästade gärna furstar i Europa; bland dem Fredrik den store i Preussen. Fredrik var en upplyst despot men, som Israel visar, mera despot än upplyst. Nästan varje gång Fredrik stod inför valet mellan en upplyst tolerant politik eller hårdhänt despotism valde han det senare. Han har ingen beundrade i Israel och det har inte heller tidens två andra så kallade upplysta despoter: Katarina den stora av Ryssland och kejsar Josef II av Österrike.

Alla dessa tre älskade att omge sig med en nimbus av upplyst tolerans; Katarina bjöd ju ingen mindre än Denis Diderot till sitt hov i Sankt Petersburg och hon köpte hans boksamling där hon kunde hitta många böcker som predikade uppror inte bara mot tyranner utan mot alla krönta huvuden. Men alla tre hade hårda nypor och ingen tanke på att ge upp sin egen i många upplysningstänkarens ögon fullkomligt illegitima makt.

Voltaire var inte heller ateist. Han avskydde Spinozas filosofi av flera skäl. Spinozas ateism och demokrati gjorde att upplysningen fick dåligt rykte i de kretsar som han ville umgås i. Inte bara det – den skulle leda till anarki när pöbeln inte längre fruktade överheten. Genom Spinoza och hans lärjungar skulle ju massorna förr eller senare begripa att kungen inte alls hade fått sin makt av Gud; det fanns alltså inte längre några hållbara skäl att respektera det rigida ståndssamhället där kungar och biskopar och ädlingar åtnjöt obscena förmåner medan massan levde i misär. Voltaire var alltför mån om sina egna privilegier för att kunna stödja den radikala delen av upplysningen, som är den som Israel med liv och lust och med en fullkomligt förkrossande lärdom försvarar.

Jonathan Israel är snar att komma med skarpa tillrättavisningar mot alla som hyser annorlunda åsikter om denna tid och dess tänkare. "Fullkomligt fel", "motsatsen är sann", "man kan inte ta mer mite" är vanliga omdömen om de okunniga stackare som tidigare skrivit om upplysningen. Jag måste tillstå att jag inte är kompetent att ha några tvärsäkra åsikter om hur den korrekta läsningen av Helvétius *De l'esprit* ser ut men jag vet att denna polemiska udd gör Israels bok roligare. Mild konsensus och kompromissvilja är som alla vet urtråkigt.

Som sagt, denna radikala gren har sina

yttersta rötter i en judisk tänkare i Amsterdam. Han skulle få lärjungar som förenklade budskapet och som drog de praktiska konsekvenserna av det. Bland de två främsta hör Diderot och baron d'Holbach, som är två av de stora hjältarna i Israels drama. Diderot var inte bara en lysande och modig skribent utan också något av en upplysningens entreprenör som såg till att alla dessa för en reaktionär överklass farliga idéer spreds över Europa och till och med utanför dess gränser. Hans stora *Encyclopedi* är väl det mest kända verket. Diderot såg till att subversiva tankar smugglades in i ofta till en början ofarliga artiklar som en lat och dum censor inte orkade läsa till slut.

Utan att förringa *Encyclopedins* betydelse så lyfter Israel fram ett annat verk: *Histoire philosophique et politique des établissements et du commerce des Européens dans les deux Indes*. Det utkom 1770 under författarnamnet abbé Raynal; det var i själva verket ett resultat av ett samarbete mellan många av upplysningens stora namn och med Diderot som en drivande kraft. Det blev snabbt förbjudet men kom ändå att bli en bästsäljare. Israel visar hur förbjudna böcker spreds i Europa och hur man sedan har hittat dem också i bibliotek hos dem som allra som ivrigast predikade förbud, censur och bokbål.

Denna filosofiska historia gjorde mer än att bara fördöma förtrycket. Så här skriver Israel: "Förtryck sågs i *Histoire* inte bara som ett simpelt tyranni som påtvingades av prinsar och andra med präster allierade despoter utan mera som en flerskiktad social, kulturell, sexuell och psykologisk konstruktion som involverade samarbete och manipulering på alla nivåer." Liksom d'Holbachs skrifter som predikade en materialistisk världsuppfattning med tillhörande ateism blev denna *Histoire* en ideologisk krigsmaskin som användes mot den bestående ordningen.

Israel hävdar med emfas att det var just denna radikala gren av upplysningen som ledde fram till franska revolutionen. Visst fanns det också ekonomiska och sociala faktorer men utan dessa idéer formulerade av Diderot och en liten grupp modiga skribenter hade revolutionen inte ägt rum.

Han citerar samtida källor som styrker hans tes. Däremot vill han helt friskriva sina radikala vänner från den terror som under en period på 1790-talet mördade så många av revolutionens hjältar.

Den ofilosofiske Robespierre var ingen vän av d'Holbachs och Diderots tankar; han hade istället läst Rousseau som han knappast förstått. Terrorn var en perversion av revolutionen. Men ingen som har tagit del av Israels böcker kan längre hysa det minsta tvivel om att franska revolutio-

nen var både nödvändig och önskvärd, något av det bästa som mänskligheten åstadkommit.

I denna korta artikel om denna oerhört rika bok har jag främst talat om den engelska och franska upplysningen, men Israel har ett långt mera omfattande perspektiv. Han beskriver Spanien som ett alldeles förfärligt land där reaktionära krafter härskade närmast oinskränkt i ett massivt religiöst mörker. Ryssland var inte långt bättre trots att Katarina ville ge sken av att vara en upplyst härskarinna. Visst fanns det både ryska och spanska gestalter som var välvilligt inställda till upplysningen men de var vanligen verksamma i Frankrike, gärna i den omåttligt rike baron d'Holbachs salong där konversationen var radikal och vinerna av yppersta kvalitet. I Tyskland verkade Kant och Lessing som båda var upplysta. Kant var mera moderat, medan Lessing stod närmare den radikala falangen.

Israel diskuterar hur dessa tankar spred sig till Latinamerika och Asien. Ibland blir han nästan komiskt detaljerad som när han beskriver konflikten mellan infödda och från Spanien nyanlända skomakare i Lima. Upplysningens radikala filosofer var ofta globalt intresserade och höjde gärna både Kina och Japan till skyarna. Dessa länder styrdes av visa män som var obefläckade av de religiösa griller som menade man, hade ställt till så mycket elände i Europa.

Men kunskaperna var självfallet begränsade; ofta användes dessa avlägsna kulturer som vapen mot den egna kulturen men hos flera av dem fanns en anti-imperialistisk udd som är förbluffande modern. Många röster hävdade att både katolska och protestantiska missionärer var redskap för att förslava och terrorisera den inhemska befolkningen.

Jonathan Israels tre böcker om upplysningen är ett monument och en bragd. Men dessa böcker kräver läsarens tid och tålamod och starka armar eftersom de också är fysiskt tunga. Det verkar som om Israel själv har insett detta. I den behandliga *A Revolution of the Mind* sammanfattar han klart och koncist sina rön och tankar. Denna bok, som har sitt ursprung i en serie föreläsningar till Isaiah Berlins minne, fungerar alldeles utmärkt som en kortversion men den saknar den konkretion, den detaljskärpa som gör de stora böckerna så spännande. Man får veta vad några av tidens tänkare sade men inte hur de sade det och vilka risker de tog i denna kamp för frihet, heder och rätt. En strid som, menar Israel, ännu måste utkämpas i våra egna onda tider av fundamentalism, anti-sekularism och kvarvarande postmodernism.

Carl Rudbeck

Opiumkriget som myt

HISTORIA

I Tintinalbumet *Blå lotus* finns en oförglömlig scen, i vilken Tintin och den unge kinesen Tchang diskuterar sina respektive fördomar mot den andres folk. Tintin berättar att de flesta européer tror att kineserna är bestialiskt grymma, har hårfläta, äter ruttna ägg och svalbon och alltid söker klura ut nya tortyrmetoder att pina sina offer med. Faktum är att detta var just vad Hergé, serieskaparen, själv inbillade sig innan han började göra research inför albumet. Mötet med en kinesisk konststudent, som blev förebilden för albumets Tchang, fick honom att revidera sina åsikter. Tchangs uppfattning om européerna är för övrigt lika negativt schablonmättad som Tintins om kineserna. Enligt Tchang, det vill säga före mötet med den godhjärtade belgaren Tintin, är européerna grymma satar som dödar kineser. Kina är ett offer för europeisk (och, vilket Hergé håller med om, japansk) aggression.

I läsningen av den brittiska historikern Julia Lovells bok *The Opium War. Drugs, Dreams and the Making of China* återförs jag ofta i minnet till läsningen av Tintinalbumet. Hergés mellankrigstida mästerverk,

ursprungligen publicerat 1934–1935, är ett praktexempel på hur bilden av Kina, både den västerländska och den kinesiska, successivt har formats och omformats i medierna. Lovell berättar bakgrunden: hur en civilisationskonflikt frambesvärjs, illustreras, omskapas och får konturer som vi idag, helt felaktigt, inbillar oss alltid har funnits.

Opiumkriget bröt ut 1839 och avslutades genom freden i Nanjing 1842. Upptakten och förloppet är välkända. Kinesiska myndigheter reagerade under 1830-talet allt starkare över den illegala brittiska opiumhandeln från Indien, som fick silver att rinna ut ur landet och narkotika att rinna in. Resoluta metoder för att stoppa importen – förstörandet av opiumlager i Kanton – ledde till ljudliga brittiska protester och krig. Ett föga förberett Kina, led det ena nederlaget efter det andra mot Storbritanniens numerärt underlägsna flottstyrkor. I Nanjingfreden måste Kina avstå Hongkong till Storbritannien, öppna fem hamnstäder för europeisk handel och betala ett stort skadestånd.

De brittiska förlusterna i kriget, som fördes i och vid ett antal kuststäder, var mycket små. Även när kineserna var oer-

hört överlägsna i antal segrade britterna påfallande lätt. Det var inte ovanligt att tusentals kinesiska soldater drevs på flykten av hundratals eller blott dussintals briter. Kinesernas trupper var uselt förberedda, teknologiskt efterblivna och led allvarliga brister när det gällde disciplin och befälsordning. Till råga på allt var den av andra plikter och arbetsåligganden fullt upptagne kejsaren knappt medveten om vad som pågick, eftersom det byråkratiska systemet i Qingdynastins stat blockerade en effektiv nyhetsförmedling. Det officiella Kina vägrade i det längsta att acceptera att Storbritannien utgjorde en fara värd att nämna och att ett krig utkämpades. Istället uppfattade man de brittiska soldaterna som föga mer än främmande banditer. Så sent som i maj 1842 frågade kejsaren sina ämbetsmän om var Storbritannien låg, varför engelsmännen överhuvudtaget sålde opium, hur det kunde komma sig att briter hade en tjugotvåårig kvinna som härskarinna (drottning Viktoria) och huruvida hon var gift, och så vidare. Många av de krigsrapporter som cirkulerade i Kina var till råga på allt groteskt felaktiga. Befälhavare och ämbetsmän förnekade nederlag och hittade gärna på fiktiva sjösegrar för att få läget att se bättre ut än det var.

Båttrafik på
en kinesisk flod 1842.

FOTO: NATIONAL MARITIME MUSEUM/BILDERBÄ

Det hjälpte inte att kejsaren genomsådde bluffarna och avskedade sina underordnade. Inget förbättrades.

För en läsare av *The Opium War* ger kriget nästan intryck av att ha varit en science fiction-konflikt mellan två mycket olika raser av *aliens* som inte hade någonting gemensamt. Kina och Storbritannien missförstod ideligen varandras intentioner, kapacitet och omvärldsbild. Att kommunicera diplomatiskt över frontlinjerna var svårt, ofta omöjligt. Se bara på de tragikomiska brevincidenterna. Eftersom britterna ville framstå som civiliserade försökte de gång på gång överlämna lord Palmerstons brev med krav till kejsarens representanter, men ständigt förgäves. När exempelvis tolken Robert Thom anlände till Xiamen för att överlämna sitt brev möttes han av ilskna nej-rop, pilar, kulor och kanonmuller. Dyliga misslyckanden följdes med blodig regelbundenhet av brittiska kanonader och förutsägbar demoleering av det kinesiska kustförsvaret, men kineserna vägrade icke desto mindre att byta taktik.

Det mest fascinerande med Julia Lovells bok är emellertid skildringen av hur den kinesiska självbilden under 1900-talet har utvecklats med utgångspunkt i opiumkrigets erfarenheter. Kriget har fyllt en svårigen överskattad funktion i skapandet av det officiella Kinas syn på landets omvandling under de senaste två seklerna.

Det började med att britterna på 1800-talet falskeligen omtolkade konflikten till att ha handlat om hur ett ondskefullt, isolationistiskt imperium öppnades för handel av civilisationens goda makter. I förlängningen resulterade detta i frambesvärjandet av den "gula faran" och de stereotypiska kinesskurkar som färgade den genomsnittliga västerlänningens Kinabild under första hälften av 1900-talet, med den fiktive Fu Manchu som sin mest ryktbara exponent. Det fortsatte med att kineserna själva retroaktivt upphöjde opiumkriget till begynnelsen på landets tragiska offerhistoria. Ona västerländska imperialister våldtog nationen och sökte förslava kineserna med

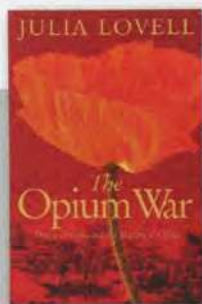
hjälp av droger och vapen, en offensiv som hejdades genom hjältemodiga insatser från det kinesiska folket i allmänhet och kommunistpartiet i synnerhet.

Opiumkrigets symbolvärde blir därmed, menar Lovell, mycket större än kriget egentligen har gjort sig förtjänt av. 1800-talets Kina upplevde betydligt större omvandlingar och inre problem, exempelvis Taipingupproret, än de bekymmer som frambesvors av europeiska maktters krigföring vid kusten och handelskoloniala expansion. Jämfört med bondeupproren och andra interna katastrofer var opiumkriget en marginalhändelse. Dessutom har krigets förhistoria förvanskats för att få konflikten att framstå som allvarigare än den var. Faktum är att Kinas handelsbalans aldrig var allvarligt hotad av opiumimporten och att kineserna själva på 1800-talet hade blivit omfattande opiumproducenter.

Historien om opiumkriget kan berättas på många sätt. Det är berättelsen om hur samvetslösa narkotikahandlare manipulerade den brittiska regeringen till att föra ett klassiskt imperialistkrig. Det är också berättelsen om hur en stagnerande kejserlig regim visade sig oförmögen att möta hotet från en teknologiskt överlägsen fiende, hur två mycket olika civilisationer kolliderade. Men det är i lika hög grad berättelsen om hur ett historiskt minne skapas och hur verkliga händelser omstöps till en nationell mytologi som har ytterst lite med sanningen att göra.

Dick Harrison

THE OPIUM WAR
DRUGS, DREAMS AND THE
MAKING OF CHINA
JULIA LOVELL
Picador 2011

Stalin och den kulturella vändningen

HISTORIA

Kring 1520 gav den ryske munken Filofej Moskva gudomlig legitimitet. I ett brev till storfursten av Moskva hävdade han att Vasilij III:s stad var det tredje Rom, centrum för hela kristenheten. Vid den här tiden hade Moskva fursten kastat av sig det mongoliska oket, och hans stad hade blivit centrum för ett ryskt imperium som under de följande århundradena skulle komma att uppsluka en sjättedel av jordens landyta. Det första Rom hade varit den eviga staden, romarrikets cen-

trum. Det andra var Östrom, Konstantinopel, som dukade under för turkarna 1453. En följande storfurste, Ivan III, gav idén ytterligare symbolpolitisk gestalt genom att gifta sig med en släkting till den siste östromerske kejsaren, överta dubbelörnen som ryskt statsvapen och börja kalla sig tsar, det ryska ordet för kejsare. För Filofej framstod Moskva inte bara som en i raden av världshistoriska metropoler, utan som det kristna världsríkets slutgiltiga huvudstad, ty "något fjärde Rom kommer aldrig att existera".

Filofej hade emellertid fel, åtminstone om man får tro den amerikanska professorn i slavisk litteratur Katerina Clark. Pskovmunkens spådom var visserligen inte alldeles felaktig, eftersom det Rom som följde på det tredje utgjordes av samma stad, men i fråga om auktoritetsgrund tog han möjligen miste. I Clarks nya bok, där hon pekar ut Moskva som ett fjärde, sovjetiskt Rom, är det nämligen inte längre Moskvastatus som religiöst centrum som står i fokus. Sovjetunionen var ju, åtminstone till det yttre, en ateistisk och "post-kristen" stat. Det är inte heller i första hand som

”Moskvarättegångarna 1936–1938 mot Stalins reella och påhittade huvudfiender inom partiet blir bara ett bakgrundsbrus i hennes analys. Det fjärde Rom som Clark målar upp är överraskande nog istället ett kulturellt centrum.

målar upp är överraskande nog istället ett kulturellt centrum.

Överraskningseffekten är måhända allra störst för oss som har läst Katerina Clarks förstlingsverk från 1981 *The Soviet Novel. History as Ritual*. I detta beskriver hon hur Stalins byråkrater i början av 1930-talet stängde ned alla oberoende kulturella institutioner och organisationer i Sovjetunionen för att nå den partimässiga ortodoxi som på ryska kallades *partijnost*. I detta begrepp låg tanken att de sovjetiska författarna, med Stalins ord "den mänskliga själens ingenjörer", helhjärtat skulle ägna sig åt att utveckla den exemplariskt uppbyggliga och närmast ikoniska littera-

turformen socialistisk realism. Clarks analys var visserligen i någon mån ett försök att återrädda denna politisk-ideologiskt gångbara men kulturellt osjälvständiga litteratur genom att visa på dess djupa förankring i en förrevolutionärt rysk kultur, men huvudpoängen blev icke desto mindre att det rörde sig om en officiell Sovjetlitteratur som helt dukade under för Kremles totalitära politiska tryck. Sovjetkulturen framställdes som insulärt inälvad i ett land där Stalin hade lagt fast kursen mot "socialism i ett land".

I sin nästa bok från 1995, *Petersburg. Crucible of Cultural Revolution*, som avhandlar den ryska kulturutvecklingen över Lenins och Stalins revolutionsperioder 1913–1931 med utgångspunkt i den förra ryska huvudstaden Sankt Petersburg/Petrograd/Leningrad, spelade politik och ideologi visserligen inte lika framträdande roller, men detta förhållande överensstämde tämligen väl med vår förståelse av en kaotisk krigs- och revolutionsperiod följt av ett sovjetiskt 1920-tal då Sovjetkommunismen inte hade stelnat i sina hierarkiska stalinistiska former. Då kunde frågor om kultur, utbildning och annan samhällsutveckling ännu diskuteras utan att det nödvändigtvis fanns bara ett enda rätt svar, och utan att den som svarade fel råkade illa ut.

I den nya boken tar Clark steget fullt ut och tillerkänner den sovjetiska kulturen en stor autonomi i förhållande till stat, parti och maktpolitik. Ett av nyckelorden i hennes analys är kosmopolitism. Också härvidlag blir vi som ägnat oss åt att studera Sovjethistorien överraskade, eftersom begreppet är starkt politisk-ideologiskt impregnerat. Dels använde Stalin begreppet för att stigmatisera de judar som

**MOSCOW, THE FOURTH ROME
STALINISM,
COSMOPOLITANISM, AND
THE EVOLUTION OF SOVIET
CULTURE, 1931–1941
KATERINA CLARK
Belknap Press of Harvard
University Press 2011**

Sergej Eisenstein redigerar sin film *Oktober*.

FOTO: BRIDGEMAN/IBL BILDBYRÅ

ansågs sakna en positiv känsla för sitt sovjetiska fosterland och som därför utsattes för repression från 1948 till Stalins död 1953. Dels brukades kosmopolitism i förening med nationalism mera allmänt som negativa motsvarigheter till respektive internationalism och patriotism i den sovjetideologiska verktygslådan. För Clark, som är medveten om den möjliga begreppsförvirringen och kanske till och med medvetet vill visa hur vår begreppsapparat har en mångfald av historiska och kulturella överlagringar, står begreppet snarare som ett uttryck för kulturella trender som vi idag hellre kallar transnationella eller transkulturella, och som på 30-talet placerade Moskva i mitten av ett livligt litterärt och konstnärligt utbyte över stats-, nations- och politiska gränser. För att gå i land med detta anför hon idéer från bland andra Bertolt Brecht, Walter Benja-

min, Georg Lukács, Jurij Lotman och Michail Bachtin, alla med olika slags förbindelser till den stalinistiska kulturen. Hon placerar emellertid in deras idéer i nya och fruktbara sammanhang.

I sin både tanke- och innehållsrika bok visar hon hur framträdande sovjetiska kulturgestalter med filmmakaren och teaterdirektören Sergej Eisenstein, journalisten och förläggaren Michail Koltsov, journalisten och författaren Ilja Ehrenburg och journalisten och dramatikern Sergej Tretjakov i spetsen på 1930-talet knöt intellektuella och kulturella band med antifascister och vänsterintellektuella i folkfrontspolitikens Västeuropa. Särskilt understryker hon närheten mellan de båda kulturella – och politiska – metropolerna Moskva och Berlin. Hon visar också hur en intensiv sovjetisk översättningsaktivitet

underlättade detta idéutbyte när Sovjetberättelser inom olika genrer – också om pågående händelser som uppvisningsrättegångarna i Moskva och spanska inbördeskriget – kunde förmedlas över Sovjetgränsen till och från Europa. Hon ger på detta sätt forskningen om det stalinistiska samhället en ny riktning genom att introducera en internationell faktor som tidigare mestadels handlat om stormaktspolitik under mellankrigsperioden och den kommunistiska rörelsens utbredning. Mot den gamla tolkningen av Sovjetunionen som en sluten värld ställer hon ett sovjetsamhälle präglad av öppenhet och "det stora tillägnandet" av en global kultur, och detta ett halvsekel före Gorbatsjovs glasnostpolitik.

Men vad har då hänt Clark på vägen från det tidiga 1980-talets analys av »

den politiserade litteraturen till det tidiga 2010-talets analys av den kulturellt gränslösa kulturen? Svaret på frågan ger hon själv redan i bokens inledningskapitel.

Hon har drabbats av *the cultural turn*, den idérörelse bort från politiska och socioekonomiska faktorer mot en betoning av den relativa självständigheten hos kulturella företeelser som litteratur och konst som präglad de senaste årtiondenas vetenskapsutveckling. Hon erkänner öppet om än inte oförbehållsamt att det just i fråga om 30-talets Sovjetunion, med dess repressiva politik och stora terror, kan te sig som en "pervers" vändning.

Ändå håller hon fast vid att det finns ett vetenskapligt behov av att vidga perspektivet från politik och våldsutövning till en komplex politisk-kulturell "samtidighet i olika trender, olika textläsningar och olika lobbygrupperingar i stalinismens kulturella värld". Det skall dock understrykas att Clark med sitt arbete aldrig söker dölja den brutala verklighet som kultursfären verkade inom och var en del av. Snarare vill hon visa att stalinismen var något mer än bara totalitärt våld.

Hon lämnar heller inte helt tanken på att Sovjetkulturen var ett ideologiskt och politiskt projekt. Sätillvida kan man kalla henne en representant för en postrevisionistisk uttolkning av Stalintidens historia.

Man håller förvisso inte med henne om allt. När hon lyfter fram litteraturen som en särskilt kraftfull stalinistisk kulturform, som ett "sekulärt surrogat för religion", och när hon ställer denna iakttagelse mot nazismens tydligare orientering mot konst och arkitektur, är hon knappast trovärdig, särskilt inte mot bakgrund av en traditionell rysk kultur i vilken ordet spelat en underordnad roll.

Men hennes empiriskt väl underbyggda uttolkning av 1930-talets stalinistiska Moskva som ett fjärde Rom, med livaktiga "kosmopolitiska" kulturella band till olika länder i Europa, öppnar onekligen nya perspektiv och väcker lust till nya hyperintressanta forskningsprojekt som också involverar Sverige: Hur förhåller sig den stalinistiska socialistiska realismen till den hos oss mer omhuldade litteraturform som vi brukar kalla socialrealism? Varför ser målningarna i många av Sveriges Folkets hus så "sovjjetiska" ut? Hur står idéerna i "progressiva" svenska "folkhemsvetenskaper" som pedagogik och sociologi i förhållande till sovjetiska förlagor?

Klas-Göran Karlsson

Afghanistans historia upprepar sig

AFGHANISTAN

Vid decennieskiftet 1990 rämnade det sovjetiska imperiet. Stridslarmet tystnade på många av kalla krigets slagfält när först Sovjetunionen och sedan även USA stängde av biståndsfödet till de egna klientregimerna och de motståndsrörelser som opererat inom motsidans lydstat. I Sydafrika avvecklades, för att ta ett uppmärksammat exempel, apartheidregimen under fredliga former.

I Afghanistan slog fredsprocessen slint. Efter den sovjetiska reträtten, som avslutades i februari 1989, sjönk Afghanistan ner i ett svart hål där hundratals krigsherrar och diverse kriminella organisationer förde krig mot varandra och plundrade det krigshärjade landet på allt av värde. Islamistiska terrororganisationer som al-Qaida upprättade baser i det laglösa landet. År 2008 producerades hela 93 procent av världens opium i Afghanistan enligt en aktuell rapport från Brookings Institution.

Under ett halvt sekel, från 1929 till 1978, var Afghanistan ett stabilt och fredligt land. Kungaregimen i Kabul upprätthöll en noga avvägd maktbalans mellan landets olika etniska grupper samt hundratals klaner och subklaner som minutiöst bevakade sitt sedvanerättsliga självstyre på lokal nivå. Den känsliga maktbalansen raserades dock i april 1978 när det lilla afghanska kommunistpartiet, trots sovjetiska varningar, genomförde en statskupp och tog makten. Och när anden väl slupit ur flaskan förvandlades Afghanistan till ett slagfält och ett stridsäpple mellan världens supermakter, konkurrerande grannstater, utlandsstödda krigsherrar, militanta islamister och kriminella syndikat.

"Den förkommunistiska epokens maktbalans måste återställas. Fredsmäklarna och det internationella samfundet måste dra lärdom av afghanernas historia!" Ungefär så skriver den amerikanske diploma-

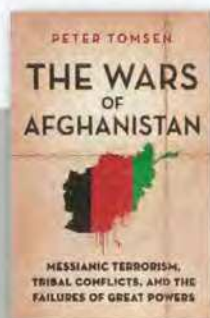
ten och historikern Peter Tomsen i det åttahundrasidiga verket *The Wars of Afghanistan*. Under åren 1989–92 tjänstgjorde Tomsen som särskilt sändebud för president George Bush den äldre hos den afghanska mujahedingerillan. Sedan dess har han upprätthållit kontakterna med en lång rad aktörer i regionen och räknas numera som en välinformerad Afghanistanexpert.

År 1978 bodde 13 procent av afghanerna i städer. Än idag har ungefär 80 procent av befolkningen sin hemvist på landsbygden. I det bergiga landet finns över 20 000 mer eller mindre isolerade byar som oftast styrs av en traditionell klanledare och befolkas av en släktrelaterad storfamilj. De nya kommunistiska makt-havarna respekterade inte, till skillnad från den fingertoppskänsliga kungaregimen, byarnas autonoma ställning och den känsliga maktbalansen mellan aktörerna i den lokala eliten. I synnerhet den radikala jordreformen, som genomfördes av kommunister med tungt beväpnade militära enheter, berövade regimen all legitimitet. Våren 1979 drog ett allmänt folkuppror genom landet och i december samma år fattade Sovjetunionens politbyrå det ödesdigra beslutet att ingripa till den vacklande Kabulregimens försvar.

En fredsmäklare som vill förstå den afghanska krisens drivkrafter måste också rikta blickarna mot grannlandet Pakistan, skriver Tomsen. Han pekar särskilt på två faktorer. När de sovjetiska trupperna invaderade Afghanistan beslöt president Jimmy Carter att stödja den upproriska mujahedingerillan med pengar och vapen. Saudiarabien erbjöd sig att satsa lika mycket som USA. Flera andra muslimska länder, som Förenade Arabemiraten, öppnade också biståndskranarna. Över hela världen bildades isla-

miska stiftelser och hjälporganisationer

**THE WARS OF AFGHANISTAN
MESSIANIC TERRORISM,
TRIBAL CONFLICTS, AND THE
FAILURES OF GREAT POWERS**
PETER TOMSEN
PublicAffairs 2011

som samlade in pengar och rekryterade frivilliga legosoldater. Men allt skulle ske i hemlighet. Biståndet skickades till den pakistanska säkerhetstjänsten ISI – Inter-Services Intelligence Directorate – som i sin tur skulle förmedla resurserna till de olika krigsherrarna i Afghanistan. Den nya nyckelpositionen gjorde ISI till en myck-

fredsprocessen, konstaterar författaren.

Tomsen uppdrag som president Bushs speciella emissarie i Afghanistan var att påskynda fredsprocessen och få till stånd ett legitimt *Loya Jirga* – ett traditionsenligt stormöte för klanledare – som skulle fatta beslut om landets framtida styre. Fredsansträngningarna blockerades dock

som tröttnat på anarkin i landet och alla plundrande krigsherrar, hälsade talibanerna som befriare.

Efter terroristattacker den 11 september 2001 proklamerade president George Bush den yngre krig mot den globala terrorismen. Den 7 oktober samma år angrep USA det talibanstyrda Afghanistan. Den pressade pakistanske diktatorn Pervez Musharraf, som tog makten 1999, såg sig tvingad att ställa upp på USA:s och världssamfundets sida. Men bakom fasaden fortsatte den dubbelbottnade politiken, hävdar Tomsen. Med ISI:s hjälp kunde tusentals talibankrigare evakueras över gränsen till Pakistan och stamområdena. Talibanledaren Muhammad Omar fick en säker tillflyktsort i Quetta. Även Usama bin Ladin och hans al-Qaidanhängare fördes i säkerhet i Pakistan. Pakistans jakt på bin Ladin, i samarbete med USA och Nato, var ett spel för galleriet.

Framtiden? USA har gjort ungefär samma misstag som briter, ryssar och pakistanner, menar Tomsen. 1838 invaderade britterna Afghanistan och tillsatte Shuja Shah Durrani som lyd härskare. Interventionen utlöste ett massivt uppror som snart ledde till Shujas död och en katastrof för den brittiska expeditionsstyrkan. På liknande sätt har den självsvåldiga amerikanska krigsföringen undergrävt den folkvalde presidenten Hamid Karzais auktoritet i många afghaners ögon och fått honom att framstå som en maktlös quisling i utländsk sold.

USA borde, precis som briterna efter det misslyckade andra afghanska kriget 1878-81, hjälpa en legitim regim till makten och därefter inta den klädsamma rollen som passiv finansör och rådgivare.

Vid flera tillfällen har USA valt att förbigå den svaga Karzairegimen för att istället sluta avtal med mäktiga krigsherrar i provinserna. Den strategin har fått förödande konsekvenser, hävdar Tomsen. Många av dessa krigsherrar är samma banditledare som plundrade och kriminaliserade landet under de kaotiska åren i början av 1990-talet. Krigsherrarnas återkomst har fått hundratals tusentals afghaner att vända sig till talibanerna för att få hjälp och beskydd.

De värsta krigsmånglarna, som sabotage och blockerat den afghanska fredsprocessen i två decennier, står dock att finna i Pakistan. Världssamfundet måste äntligen tvinga de pakistanska härskarna i armén och ISI att avblåsa det hemliga kriget i Afghanistan och kasta general Zias realistiska stormaktsvision i papperskorgen, skriver Tomsen. Militarisering och islamisering kan omöjligtvis vara lösningen på det krisdrabbade Pakistans problem.

Carl Johan Gardell

Amerikansk soldat i Afghanistan.

et viktig maktspelare i Pakistan – och i hela den central- och sydasiatiska regionen.

Den andra faktorn är krigsmaktens ställning i Pakistan. Redan 1958, när general Muhammad Ayub Khan grep makten, blev armén den statsbärande institutionen i landet. Den första generationen pakistanska officerare var mestadels anglofiler som utbildats på Sandhurst och kämpat i det brittisk-indiska imperiets armé. I den andra generationen fanns däremot många fundamentalistiska muslimer som upprätthöll nära förbindelser med de totalitära och antivästliga islamistpartierna JI (Jamaat-e Islami) och JUI (Jamiat-e Ulama-e Islami). General Muhammad Zia ul-Haq, som tog makten 1977, var en typisk representant för den senare gruppen. Åtminstone tre fjärdedelar av det internationella biståndet till mujahedin slussades till krigsherren Gulbuddin Hekmatyar och ett halvt dussin andra islamistiska miliser. Hekmatyars parti – Hezb-e Islami – var en skapelse av JI och ett redskap för ISI.

I mitten av 80-talet formulerade general Zia en storslagen framtidsvision, hävdar Tomsen. Efter den väntade sovjetiska reträtten, som redan kunde skönjas, skulle Hekmatyars Hezb-e Islami-milis ta makten i Afghanistan med pakistanskt bistånd. Jihadkrigarna skulle skickas vidare till de fem muslimska delrepublikerna i södra Sovjetunionen. I drömmen föreställde sig de pakistanska generalerna en postsovjetisk epok där deras land skulle dominera den centralasiatiska regionen från Kaspiska havet till Kinas gräns i öster. Det svaga och splittrade Pakistan skulle äntligen uppnå paritet med den mäktiga arvfien den Indien. Försöken att förverkliga general Zias vision blockerade den afghanska

av mäktiga krafter. Efter ett misslyckat försök att erövra Kabul inledde Hekmatyars styrkor en våldsam granatbeskjutning av huvudstaden. Hundratals moderata afghanska krigsherrar, som avskydde Hekmatyar och de radikala islamisterna, vägrade att demilitarisera sina styrkor på grund av de nya hotbilderna.

Benazir Bhuttos demokratiska regering, som tillträdde 1988, var fullständigt maktlös, skriver Tomsen. De dolda pakistanska maktbärarna i armén och ISI vidmakthöll general Zias expansionistiska vision trots att regeringen förespråkade en fredlig uppgörelse. Men det var inte bara Pakistan som förde en dubbelbottnad politik, hävdar författaren. Också den amerikanska underrättelsetjänsten CIA höll, trots Bushadministrationens officiella fredspolitik, fast vid den oheliga alliansen med ISI och de islamister som efter den sovjetiska reträtten vänt vapnen mot västvärlden. Afghanistan offrades på supermaktspolitikens altare.

Satsningen på Hekmatyar blev dock en misräkning för de pakistanska uppdragsgivarna, konstaterar Tomsen. Hezb-e Islami-milisen lyckades inte erövra Kabul. Hekmatyars brutala strategi, med mord på en lång rad konkurrenter och inflytelserika motståndare, förskräckte de flesta afghaner. 1994 beslöt ISI att överge Hekmatyar för att istället mobilisera de tusentals unga koranstudenter som utbildats till heliga krigare på koranskolor i Pakistan och de autonoma stamområdena längs gränsen till Afghanistan. Ledda av reguljära pakistanska soldater, som klätt ut sig till jihadkrigare, erövrade talibanmilisen ungefär 80 procent av Afghanistan under de följande åren. Många luttrade afghaner,

Den abdikerande supermakten

USA

Libyenkriget är slut, Khadaffi död och hemligt begravnen, och de allierade har packat ihop sin utrustning och flugit hem sina stridsflygplan från Medelhavet. Kriget var en seger för det som uppfattas som klassiska amerikanska ideal – frihet från förtryck och, förhoppningsvis, så småningom en utveckling i demokratisk riktning.

Libyen var med andra ord en seger helt i den gamla Bushdoktrinen anda.

Men USA var märkligt frånvarande från konflikten; det var snabbt in och lika snabbt ut för den enda supermakten. Visserligen fortsatte USA att bidra materiellt till operationen – annars hade den snabbt kollapsat – men Barack Obama lämnade gladeligen över ledarskapet för insatsen till europeiska länder. Och i Paris jublade Nicholas Sarkozy.

För alla tidigare amerikanska presidenter hade blotta tanken på en liknande manöver – att självmant lämna över ledningen av en militär operation, och till råga på allt till Europa och Frankrike – stått allra högst upp på "att-inte-göra-listan". Men inte så för Barack Obama. Under hans tid i Vita huset har USA successivt tappat den position som landet haft under mer än två decennier som världens absolut enda och totalt ohotade supermakt.

USA:s försvagade position har inte enbart, eller ens i första hand, varit Obamas bedrift – en global finanskris har definitivt gjort sitt till. Men presidenten verkar förvånansvärt obekymrad över utvecklingen, och har aktivt bidragit till den genom sina utrikespolitiska prioriteringar.

Under hans tid har världen trätt in i ett tillstånd som, enligt *Time Magazines* Fareed Zakaria, bäst kan beskrivas som *the post-American world*. Det är tillika titeln på hans senaste bok, med tillägget "Release 2.0". Den första versionen, utan nämnda tillägg, kom nämligen redan 2008 och var en av det årets stora bästsäljare på den amerikanska bokmarknaden.

Under åren däremellan har de trender som Zakaria diskuterade i den första versionen övergått till att vara en mer eller mindre handfast verklighet; *the rise of the rest*. Den amerikanska hegemonins utmanare – *the rest* – har trätt in på världsscenen och upptar den nu med allt större tyngd och självklarhet som ett slags potentiella supermakter.

Empire State Building i New York och skyskrapa i Huaxi, Kina.

FOTO: SCAMPPIX

För eventuellt kvarvarande tvivlare torde Kinas erbjudande om att göra en liten nätt inbetalning på uppemot 100 miljarder euro för att avhjälpa den europeiska skuld-krisen utgöra ett rätt övertygande exempel på utvecklingen i världssamfundet.

Zakarias nyrika *the rest*, med Brics-länderna Brasilien, Ryssland, Indien, Sydafrika och givetvis Kina i täten, har alla i varierande grad erbjudit sig att hjälpa den skuldsatta stackars gamla världen.

Av dem koncentrerar sig Zakaria på de två största, Kina och Indien. Hur kommer den nya värld där USA får vänja sig vid att dela med sig av makten att se ut? Och hur ska USA agera för att komma ur krisen med hegemonin någonsin i behåll?

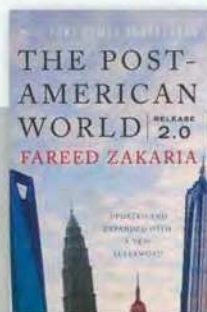
Fareed Zakaria är sällsynt väl lämpad att studera just de frågeställningarna. Han kom själv till USA som student, en i mängden av unga indier som valde att lämna sitt land vid 1980-talets början. På den tiden

kännetecknades Indien av kaos på många fronter. Nu växer landet inte bara befolkningsmässigt – med en miljard invånare kan Indien inte vara annat än en gigant – utan också ekonomiskt, och beräknas så snart som 2023 vara den tredje största ekonomin i världen. Men till skillnad från Kina är landet numera välvilligt inställt.

Den kinesiska utrikespolitiken är i och för sig sällan öppet anti-amerikansk eller anti-västlig; visserligen uppvisar Kina ett nyvunnet självförtroende och kaxighet i utrikespolitiken men för det mesta lägger sig landet fortfarande vinn om att hålla en låg profil i relationerna till sin omgivning, med undantag för Taiwan.

För Kina är utrikespolitik i allt väsentligt likvärdigt med handelspolitik, en ständigt jakt på marknader och råvaror som har fört den asiatiska jätten till nya kontinen-

**THE POST-AMERICAN WORLD
RELEASE 2.0**
FAREED ZAKARIA
W. W. Norton & Co 2011

ter. Men även när ambitionen och stilen är icke-konfrontatorisk leder de nya jaktmakterna ofrånkomligen till friktion med andra aktörer på plats sedan länge, som USA, Storbritannien och Frankrike.

En av den nya tidens stora paradoxer är att utmaningen från *the rest* sker med det mest amerikanska av alla medel, den fria marknaden. Det budskap som USA har proklamerat i alla år – de fria marknadskrafternas välsignelse – bidrar med andra ord till den egna, om inte undergången så i alla fall försvagningen. Globaliseringen slår tillbaks mot sitt ursprungsland.

Det är just de senaste årens ekonomiska utveckling som har gjort att skiftet i världsordningen har tagit sådan fart. Zakaria menar visserligen att det i första hand är politiska faktorer som har fått det amerikanska imperiet att vackla, till skillnad från det brittiska som föll på sin ekonomiska nedgång. Men samtidigt konstaterar han att de senaste årens globala finanskris är anledningen till att utvecklingen mot den post-amerikanska världen accelererat med full hastighet sedan han skrev bokens första version. För till skillnad från västvärlden har *the rest* inte däckats av finanskrisen; tvärtom.

Zakaria undrar om USA kommer att gå samma väg som det brittiska imperiet, och konstaterar att det senare faktiskt klarade av att överleva längre än vad som egentligen var maktpolitiskt och ekonomiskt motiverat. I London fanns stort diplomatiskt och strategiskt kunnande. Landet allierade sig med dåtidens stora utmanare, USA, vilket förlängde det brittiska imperiets livslängd med några årtionden.

Zakaria rekommenderar en liknande strategi för den amerikanska supermakten men noterar beklagande att det till skillnad från dåtidens London råder en rätt rejäl brist på kunskaper om världen bortom de egna oceanerna i Washington. Amerikaner, suckar han, förefaller ofta rätt rejält "aningslösa om den värld som de ska styra".

Det må så vara, men icke desto mindre har USA ett väsentligt övertag mot alla dessa aspirerande rivaler i *the rest*; med bästa vilja i världen kan inte ens Kina prestera mer än högst en tiondel av Pentagons militärbudget. Det är också skillnaden mellan en supermakt och alla de stormakter som verkar poppa upp lite varstans i dessa dagar.

Den unipolära världen må enligt Zakaria och andra bedömare ha övergått till en "post-American world", men någon multipolär värld är den ännu långt ifrån.

Ann-Sofie Dahl

Banken bakom klok politik

EKONOMI

Redan i april 1808 lovade Rysslands utrikesminister att tsaren skulle inrätta en lånebank för jordägare och en diskont för köpmän så fort freden med Sverige var slut. Det var en del i den ryska kampanjen för att få över befolkningen på erövrarens sida. År 1811 stadfäste Alexander I grundandet av "ett kontor för växling, utlåning och insättning i storfurstendömet Finland". Det var upprinnelsen till Finlands Bank, som nu firar 200 år med en stort anlagd historik. Den första delen handlar om tiden fram till andra världskriget.

Adeln i det svenska riket hade vant sig vid att kunna belåna sina gårdar i Riksbanken, och under Gustav III grundades diskonter för handeln, det första embryot till moderna affärsbanker. En av diskonterna låg i Åbo. Kriget knäckte Åbodiskonten (och de övriga avvecklades efter Napoleonkrigen), men de ledande männen i tsarens nya bank hade alla sin skolning därifrån.

I boken skildras många av svårigheterna i Finland under den ryska tiden och självständighetens första tjugio år. Under den första tiden handlade det om övergången från det svenska. Storfurstendömet skötte en stor del av sina betalningar i rubel, men vardagens transaktioner skedde länge i svenska riksdaler. Myndigheterna ville frigöra sig från den svenska anknyttningen, men hur hårt skulle man gå fram?

Frågan ställdes till stånden. Adeln förordade en snabb övergång, medan borgare och bönder ville ta god tid på sig. Intresset ljuger aldrig: den adel som hade stannat i Finland ville hålla sig god med de nya härskarna, men handeln – som var borgarnas och i viss mån även böndernas bekymmer – skedde fortfarande i stor utsträckning med Sverige. Den finska kustbefolkningen sålde mer än den köpte på andra sidan havet, och därför strömmade nya svenska pengar hela tiden in i landet.

Ur svensk synvinkel betydde detta i praktiken att man fick ett långfristigt, räntefritt lån från den gamla riksdelen. När Karl XIV Johans rådgivare äntligen fick kungen att gå med på att göra riksdalern inlösbar mot silver på 1830-talet skedde detta till marknadskurs, vilket betydde att inflationen åt upp mycket av det värde som pengarna hade haft före 1808/1809 års

BANK OF FINLAND 200 YEARS

I. IMPERIAL CASHIER TO CENTRAL BANK

ANTTI KUUSTERÄ & JUHA
TARKKA

Otava Publishing Company 2011

krig. Därmed hade de finska innehavarna mist en del av vad sedlarna en gång hade varit värda, men i gengäld kunde myndigheterna 1840 samla ihop all svensk valuta som fanns i Finland och växla in den mot silver i Stockholm. Det höll på att kvadda den svenska silvermyntfoten, men banade väg för en myntreform som gjorde silverrubeln till den dominerande valutan.

Å andra sidan ville Finland inte komma rubeln för nära. Det ryska penningväsendet utsattes gång efter annan för krigets påfrestningar. Krimkriget på 1850-talet satte silverinlösen ur spel, men öppnade samtidigt vägen för en mer självständig penningpolitik. År 1860 införde Finlands Bank marken som egen valuta, som man 1865 kunde börja lösa in mot silver, trots den internationella finanskrisen 1866 och svältskörden 1867. Året därpå tillät tsaren lantdagen att sammanträda igen, och denna tog befälet över banken. Det var samma ordning som rådde i Sverige sedan 1668. Finland övergick till guldmyntfoten långt före Ryssland, och höll stånd mot förra sekelskiftets russificering, som ursprungligen var tänkt att upphäva den penningpolitiska självständigheten.

Det finska bankväsendet började inte utvecklas på allvar förrän under 1860-talet. Fram till dess var det Finlands Bank som stod för mycket av det som affärsbankerna så småningom tog hand om. En sär egenhet i det finska systemet är att många av landets mest framstående politiker haft ledande befattningar i banken. Kanske har det bidragit till realismen i den finska politiken. Till och med under inbördeskriget, när de röda under ett par månader tog över banken, sökte revolutionärerna respektera de bankmässiga formerna. Finansieringen av kriget tog hjälp av banken, bankens förmåga berodde på dess förtroende bland befolkningen. Förtroende har alltid varit bankväsendets *sine qua non*.

Gunnar Wetterberg

Att gå vilse i detaljerna

HISTORIA

Emma Rothschild? Emma Rothschild?

Jaja. Låt mig först reda ut varför namnet låter bekant, så vi kan lämna den saken. Detta är alltså den Emma Rothschild som är nära vän till familjen Palme och enligt ett av alla illvilliga rykten var så nära Olof att det inte gick att sticka ett partiprogram mellan dem. Hon var en av de 16 personer som inkluderades när det efter mordet och på polisens begäran sammanställdes en lista över dem som stod Olof Palme särskilt nära i arbetslivet. Hon har bott i Sverige och talar svenska. Det var i Emma Rothschilds hus i Cambridge, Massachusetts, Joakim Palme bodde när han utnyttjade det stipendium som var upphovet till Harvardaffären. Hon har suttit i styrelsen för Sipri, har varit styrelseledamot i Olof Palmes minnesfond och är fortfarande adjungerad till den styrelsen, en särställning hon delar med Mattias och Mårten Palme. Och, ja, hon är del av den legendariskt rika bankirfamiljen Rothschild, i vilken hennes halvbror är den nuvarande och fjärde baronen.

Såja. Ni med förkärlek för konspirationsteorier och privatspaning kan sluta läsa här.

Emma Rothschild, professor i ekonomisk historia vid Harvard, fellow vid Magdalene College i Cambridge, endast femton år gammal när hon som yngsta kvinna någonsin antogs till Somerville College i Oxford, har låtit sitt avsevärda intellekt ta itu med det brittiska imperiets framväxt. Kanske är ni så alerta att ni av *The Inner Life of Empires* begriper att det rör sig om en studie som försöker dyrka upp imperiet inifrån, rent av inifrån några av imperiebyggarnas egna huvuden. Att vi har att göra med en historia driven av verkliga personer, med riktiga känslor, ambitioner, idéer och besvikelser. Det borde vara fängslande.

Det är det inte. Det här är en bok baserad på fantastiskt material. Men den som hört Youtubeklippet av Henning Sjöström, salig i åminnelse, när han sjunger Dylans "Blowin' in the wind", förstår vad problemet är: fantastiskt material är inte allt, framförandet är också viktigt.

Ni som inte vill bli besvikna bör alltså sluta att läsa här.

Bakgrunden till att Emma Rothschild skrivit denna bok är i sig spännande. Hon

Plantage i Västindien.

arbetade med en bok om Adam Smith och upplysningen, och råkade då hitta en viss James Johnstones samlade korrespondens i biblioteket på Edinburgh University. Hon visste inget om familjen Johnstone, annat än att en av James yngre bröder, John, hade varit parlamentsledamot från Adam Smiths födelsestad Kirkcaldy. Brevet fängade hennes intresse och sakta växte bilden fram av fyra systrar och sju bröder, alla födda på det skotska låglandet under 1720- och 30-talen. Framför dem låg en dramatisk tid.

Mellan sjuårskriget 1756 till 1763 och Napoleonkrigen 1803 till 1815 etablerades det brittiska imperiet som världsmakten framför andra. Upplysningen var i full gång och på de brittiska öarna påtagligt skotsk med namn som David Hume, Adam Smith och Adam Ferguson. Unionsakterna, som 1707 gjorde Skottland till en del av det nya kungariket Storbritannien, var ännu färskare när syskonen Johnstone kom till världen. De tillhörde en generation med helt andra möjligheter att avancera – militärt, affärsmässigt och intellektuellt – än sina föräldrar. Nästan alla av dem försökte dra nytta av det.

Johnstonesyskonens enskilda levnadshistorier är kort sagt idealiska verktyg för att på ett medryckande sätt beskriva en

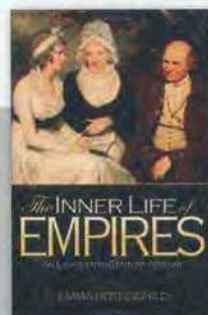
viktig epok i Storbritanniens historia. Syskonens jämförelsevis fattige far försökte ta sig uppåt genom att leda i bevis att han var den rättmätige arvingen till markisen av Annandale. Han misslyckades gång på gång. Hans barn visade i flera fall större dådkraft. Den näst äldsta dottern, Margaret, var inbiten jakobit, reste med Bonnie

Prince Charlies rebellarmé, men fängslades efter slaget vid Culloden 1746 och sattes på fästning i Edinburgh Castle, innan hon rymde med hjälp av en "tekanna och en liten flicka" och gick i exil i Frankrike. Brevskrivaren James, äldste son, studerade i holländska Leiden, blev parlamentsledamot och en ivrig förespråkare för slaveriets avskaffande. Betty ägnade större delen av sitt liv åt att ta hand om föräldrarna, men var ett kort tag bannlyst av sin mor, efter ett bråk om vem som egentligen hade rätten till en sändning muslin som brodern John sänt från kolonierna. Denne John skrev in sig i Ostindiska kompaniets tjänst som sextonåring, bodde i Indien i 15 år, talade såväl persiska som bengali flytande och blev även han parlamentsledamot. Han förde med sig tillräckliga rikedomar från Indien för att föraktfullt kallas "nabob" av dem med något äldre förmögenheter och förföljdes av lord Clive, militärbefälhavare i Indien, som ansåg att John Johnstone var ett exempel på korruperad kompanitjänsteman.

Brodern Patrick följde i Johns fotspår och ställde sig även han till Ostindiska kompaniets förfogande som tonåring. Det gick mindre bra: han dog som artonåring i det rysliga fängelset

**THE INNER LIFE OF EMPIRES
AN EIGHTEENTH-CENTURY
HISTORY**

EMMA ROTHSCILD
Princeton University Press 2011

som i brittisk kolonialhistoria blivit känt som "Calcuttas svarta hål", efter att Nawa-ben av Bengalen intagit Fort William 1756. Västerut, i de västindiska och amerikanska kolonierna, fanns andra syskon. William Johnstone, studiekamrat och nära vän till Adam Smith, samlade på sig åtskilliga egendomar i brittiska Västindien och Amerika, gifte sig med en rik arvtagerska och försvarade som parlamentsledamot slaveriet. Han dog 1805 som en av de rikaste männen i Storbritannien. George Johnstone gick till sjöss inom flottan som trettonåring, steg i graderna och blev den förste brittiske guvernören i Västra Florida. Alexander Johnstone tjänstgjorde i brittiska armén i Kanada och New York och köpte en sockerplantage på Granada, inklusive 178 "neger- och mulattslavar", men kom på kant med i stort sett alla intressen på ön, inklusive den egna militären. Han dömdes för myteri. Yngsta syskonet Gideon tycks ha varit i ständig rörelse mellan Västindien, Indien och Afrika, ibland som soldat, ibland som sjöofficer, ibland som representant för Ostindiska kompaniet, ibland som fri köpman. Han påstås ha gjort en del pengar på att sälja heligt vatten från Ganges på flaska.

Det är svårt att förstå att man kan tråka ut en läsare med ett sådant material. Och då är denna snabba översikt bara några nedslag i familjen Johnstones sjuttonhundratalshistoria. Slaveriets avskaffande finns invävt, genom rättsprocesser och plantageäggande, i familjebiografin. Johnstones har personliga band till flera av den skotska upplysningens stora, vid sidan av Adam Smith. Man får leta efter något ointressant i deras liv. Ändå lyckas Emma Rothschild ta död på all känsla av intimitet

med de personer hon beskriver.

Det är inte en fråga om att boken borde ha varit en samling anekdoter. Om inte annat skvallrar notapparaten, satt i liten stil men ändå hela 151 sidor, eller nästan en tredjedel av boken totalt, om att ambitionen är att skriva ett synnerligen välunderbyggt och seriöst historisk verk. Gott så. Men om man nu, som författaren gör redan i förordet, säger sig vilja skildra "makrohistorien" genom "mikrohistorien" är det obegripligt om man inte bryr sig om att göra "mikrohistorien", det vill säga de individuella ödena, levande.

Ett problem är möjligen att Rothschild med "mikrohistorien" inte menar individuella öden, utan en urskillningslös redovisning av detaljer, oavsett om de tillför något eller ej. Ett stycke som handlar om hur en av familjen Johnstones kvinnliga slavar döms till transport, avslutas till exempel så här:

They arrived in America on a ship called the Betsey, of which the captain was James Ramsey, that had left Glasgow on January 12, 1772, and arrived in Virginia on March 31, 1772. The receipt for their transportation was signed in Williamsburg on April 29, 1772, by the naval officer of Upper James River, and remitted in due order to the court in Scotland.

Det finns ingen anledning att betvivla att samtliga detaljer, från datum till kaptenens namn, är korrekta. Men inga av dessa detaljer har någon som helst bäring på den berättelse som försöker tränga sig fram, i kamp mot i sammanhanget betydelselösa småuppgifter.

Det är som om författaren vill visa sig duktig och vinnlägga sig om att varje läsare ska se vilket noggrant arbete hon har gjort. Kanske är det av samma skäl Emma Rothschild på ett märkligt och till synes generat sätt försöker hasta förbi sådana partier som faktiskt innehåller dramatik. Om Margarets flykt från fångenskapen i Edinburgh Castle får vi egentligen inte veta något och det lilla vi får veta är uttryckt på torraste prosa, undagömt i notapparaten. Att den artonårige Patrick gick under i det ökända svarta hålet i Calcutta behandlas i stort sett i en bisats.

Till detta kommer en märklig och misslyckad disposition av materialet. Tanken är att behandla "mikrohistorien" tematiskt under "makrohistoriska" rubriker som "What is Enlightenment?" och "Economic Lives". Det är möjligt att det kan fungera, kanske till och med fungera bra, men det kräver en betydligt bättre författarprestation. Nu förstärks den tråga och torra tonen av att läsaren aldrig får en sammanhängande historia presenterad, utan en samling brottstycken som dessutom måste upprepas då och då, för att hedra de tematiska rubrikerna. Det är tjatigt, det är tråkigt, det är samtidigt irriterande och sövande.

Med reservation för att jag kan ha nickat till under ett sådant avvikande parti är det fascinerande att konstatera att jag inte kunnat finna en enda levande beskrivning av de personer eller de miljöer som boken behandlar.

Har ni tagit er ända hit kan ni sluta läsa här. För det är, tyvärr, inte att rekommendera att gå vidare till själva boken.

Johan Hakelius

Darwin som ekonom

EKONOMI

Vem är egentligen nationalekonomens fader? Adam Smith, skulle förmodligen de flesta svara. Vi agerar oftast med egenintresset för ögonen, oavsett om vi är konsumenter eller producenter.

Ändå tenderar resultatet av våra handlingar att bli sådant att det allmänna tjänar på det. Med hjälp av liknelsen om den osynliga handen visade Smith att prismekanismen och den fria konkurrensen hjälper oss att lösa även kollektiva problem. Trots, eller kanske tack vare, att denna tanke är kon-traintuitiv har den visat sig såväl fruktbar

som hållbar i drygt två århundraden.

Men snart är det slut med det, om vi får tro Robert H Frank, ekonom vid amerikanska Cornell University. Om hundra år kommer allt fler att, likt honom själv, ha insett att ekonomins rättmätige fader inte heter Adam Smith utan Charles Darwin. I *The Darwin Economy* ger han sig i kast med att förklara varför *Om arternas uppkomst* ger bättre vägledning för ekonomiska beslut än *Nationernas välstånd*.

Det går inget vidare.

Visst finns det intressanta tankespor. Frank åberopar Darwin för att visa att individens intresse inte alltid sammanfaller med gruppens. Den naturliga urvalsprocessen gynnar relativa fördelar hos indivi-

den, men det nya som utvecklas är inte alltid optimalt för gruppen. Frank ansluter sig till den skola som poängterar att människor (i detta exempel, läs: män) inte bara bryr sig om att köpa snabba bilar för att komma fram fort, utan för att imponera på tilltänkta partner genom att utskåpa konkurrenterna. Detta leder inte bara till onödigt konsumtion utan till onödiga risker på vägarna. Temat är bekant sedan länge, redan 1985 i *Choosing The Right Pond* utforskade Frank den stora vikt vi lägger vid status.

Allt vi gör sker i ett sammanhang, och detta måste vi ta hänsyn till för att förstå varför marknader misslyckas. Ett misslyckande är, enligt Frank, när någonting

>>

uppstår som inte är så optimalt som det skulle kunna vara om allt blev perfekt. Han ger vänstern en känga för att de missförstått orsaken till att regleringar är nödvändiga. Det är inte för att "skydda oss mot säljares och arbetsgivares exploatering" som regleringar behövs, utan för att "skydda oss från konsekvenserna av överdriven konkurrens med varandra".

Här hade diskussionen kunnat bli riktigt intressant. Om motiven bakom många regleringar bygger på felaktiga föreställningar om mänskligt beteende, borde man kunna utforska hur nya insikter förändrar regleringsstrukturer och ekonomiska modeller för att bättre passa marknadens dynamiska funktionssätt. Dessvärre lämnas detta fält snudd på helt obearbetat, bortsett från ett förslag om att ersätta den progressiva inkomstskatten med en progressiv konsumtions-skatt. (Eller, förresten, varför välja – Frank tycker att vi kan ha både och.)

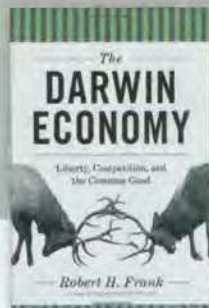
I stället ansluter sig Frank till Cass Sunstein och Richard Thaler, författarna till boken *Nudge*, när han berättar hur de flesta problem kan lösas om människor bara får rätt incitament. Detta innebär i praktiken att sådant som är dåligt beskattas (alltifrån svavelutsläpp till läskedrycker) och sådant som är farligt förbjuds (att köra motorcykel utan hjälm).

Bokens fundamentala brist är att akademikern Frank helt låter sig uppslukas av polemikern Frank. Det märks redan i upptakten. Frank riktar inte sin kritik mot Adam Smith, utan mot "Smiths moderna lärjungar". Adam Smiths beskrivning och uppfattning om såväl marknaden som människan är remarkabelt modern och komplex. Men Frank använder vad han själv erkänner är "en grov förenkling" (*oversimplification*) av teorin för att bygga sin argumentation. Anledningen är att han främst vill positionera sig i amerikansk inrikespolitik. "Smiths moderna lärjungar" betyder i detta fall inte ekonomer i allmänhet, utan handlar mer om högljudda Tea Party-aktivister och andra demagoger som "medvetet struntar i de basala fakta och den logik som styr mänskligt beteende".

Bortsett från att relevansen för svenska läsare därmed blir minimal uppenbarar sig ett generellt problem. Frank hävdar å ena sidan att de som hyser andra åsikter än honom själv *medvetet* struntar i basala fakta. Å andra sidan hävdar han att om dessa motståndare bara blev förnuf-tiga och upplysta skulle allt lösas sig (läs: alla tycka som han). Som debattmetod påminner det mer om vad som hörs i en högstadiekorridor än under ett seminarium vid ett Ivy League-universitet.

Därmed blir det inte så mycket med

THE DARWIN ECONOMY LIBERTY, COMPETITION, AND THE COMMON GOOD ROBERT H FRANK Princeton University Press 2011

den intellektuella analysen. Franks argumentation lider av samma brister som ofta märks hos *nudge*ianer. Skillnaden är att i Franks framställning lyser självmotsägelserna klarare än hos många andra.

Om vi utgår från att människan inte alltid agerar så att slutresultatet för samhället är det bästa, och att marknaden därmed ibland/ofta/alltid (Frank verkar vid olika tillfällen argumentera enligt alla tre linjer) misslyckas – vad talar då för att staten skulle kunna hitta en perfekt lösning? Det är naturligtvis helt rätt att kritisera modeller som förutsätter att människan på marknaden är fullständigt rationell och har perfekt information – vi människor är både ofullkomliga och mer komplexa än så.

Men när Frank beskriver hur staten, genom olika organ, ska räkna fram rätt skattenivåer och rätt regleringar, då finns inga av dessa mänskliga problem kvar. Visserligen inleder han boken med att konstatera att "vårt politiska system verkar fullständigt förlamat". Men om bara Tea Party-rörelsen får mindre pengar och människor tar sitt förnuft till fänga och fick bättre förståelse för hur världen fungerar skulle detta problem försvinna. Kanske har han rätt i teorin, men det liknar onekligen en modell som kräver rationella beslutsfattare som har tillgång till perfekt information. Varför *Homo sapiens* lider av stora brister i skepnaden av *Homo economicus* men är upplyst och allvetande som *Homo politicus* förblir en gåta.

Robert Frank är en respekterad ekonom som tidigare i sin karriär bjudit på intressanta studier (min egen favorit är den uppsats han publicerade 1993 tillsammans med Gilovich och Regan, om hur studier i ekonomi gör människor mindre samarbetsvilliga). Men den här gången har han producerat en grälsjuk politisk pamflett riktad mot vagt formulerade men symtomatiskt nog icke namngivna fiender.

Håkan Tribell

SOCIOLOGI

En förbättrad människa?

Människan har i alla tider sökt förbättra villkoren för sin existens, men förändringstakten har aldrig varit högre än idag. Vi skaffar oss ständigt nya redskap för att manipulera både vår omgivning och oss själva. En explosionsartad utveckling i att på medicinsk, genetisk och elektronisk väg modifiera den mänskliga naturen ser ut att ligga framför oss och har i någon mån redan startat. Allt fler psykiska tillstånd som tidigare uppfattats som personlighetsdrag stämplars vi idag som patologiska och söker korrigera med psykofarmaka. Med hjälp av fosterdiagnostik och screening i samband med provrörsbefruktning kan vi påverka vilka gener vi för vidare till nästa generation, och frågan är hur länge det dröjer innan vi går vidare till direkt manipulation av embryots genuppsättning. Amerikanen Michael Chorost berättar i sin bok *Rebuilt. How Becoming Part Computer Made Me More Human* (2005) om hur han med hjälp av elektroniska implantat i innerörat fått hörseln tillbaka. Han missionerar idag för att vi i framtiden på liknande vis skall kunna förbättra oss själva ytterligare genom att bygga in en direktuppkoppling till internet i våra huvuden.

Transhumanism handlar om denna mångfasetterade utveckling, men ordet bär på flera betydelser. Det kan syfta på det akademiska studiet såväl av möjliga teknologier för att förbättra våra sköra och skröpliga kroppar som av risker och etiska frågeställningar i samband härmed. Det kan också syfta på den intellektuella subkultur som anser att långtgående ingrepp och förbättringar av människans kroppsliga och själsliga egenskaper, inklusive radikal förlängning av livet, är såväl möjliga som önskvärda. Den svenskfödde Oxford-filosofen Nick Bostrom är en världsledande transhumanist i båda betydelserna av ordet, och skriver följande:

"Teknologisk förbättring av människan är visserligen förknippad med stora risker som behöver identifieras och undvikas, men den erbjuder också enorm potential för djupt värdefulla och mänskligt fördelaktiga användningar. I slutändan är det möjligt att sådana förbättringar kan göra oss, eller våra efterkommande, till 'post-humana' varelser med obegränsad livslängd i full hälsa, avsevärt större intellektuella förmågor än någon enda människa

idag har (...) samt förmågan att välja och styra över sina egna känslor."

Notera distinktionen mellan transhuman och posthuman: ordledet "trans" i transhumanismen syftar på idén att vi är på väg in i en övergångsfas mellan *Homo sapiens* och den posthumana livsform som så småningom skall bli resultatet.

Mycket av den transhumanistiska litteraturen är starkt teknikoptimistisk och kan ibland få drag av sekulär frälsningslära. Bland kritikerna är kanske statsvetaren Francis Fukuyama den mest kände. Ett decennium efter sin berömda *Historiens slut och den sista människan* från 1992 visade han prov på imponerande intellektuellt kurage genom att tillåta sig helomvändningen *Our Posthuman Future. Consequences of the Biotechnology Revolution*. I den senare boken framhåller han att teknikutvecklingen gör att någon historisk slutpunkt knappast kan sägas vara nådd, och han varnar för att transhumanismens utmanande av gränserna för det mänskliga gör att vi hamnar på ett sluttande plan där vi tappat bort det unika människovärdet, med risk för fruktansvärda sociala konsekvenser inklusive krig och folkmord.

I den aktuella antologin *H± Transhumanism and its Critics*, redigerad av Gregory R Hansell och William Grassie, får vi ta del av båda sidor i debatten. Titeln *H±* anspelar på förkortningen *H+*, vilken företrädare för transhumaniströrelsen ibland använder om sig själva.

Ett av de bästa bidragen i *H±* är Nick Bostroms uppsats *In Defense of Posthuman Dignity*, varifrån ovanstående citat är hämtat, och där författaren också gör ett försök att bemöta Fukuyamas kritik. Vidare varnar Bostrom för det så kallade naturalistiska felslutet – att utan närmare motivering sätta likhetstecken mellan "naturligt" och "gott" – vilket förekommer särskilt ofta i debatten kring transhumanism:

"Naturens gåvor är ibland förgiftade och bör inte alltid accepteras. Cancer, malaria, demens, åldrande, svält, onödigt lidande och kognitiva tillkortakommanden hör till de gåvor vi transhumanister är kloka nog att vilja avvisa. Människans artspecifika natur är en rik källa till oacceptabla egenskaper, såsom vår benägenhet att bli sjuka, och vår fallenhet för mord, våldtäkt, folkmord, bedrägeri, tortyr och rasism. Naturens fasor i allmänhet och vår egen natus i synnerhet är så väldokumenterade att jag förbluffas av hur [framstående tänkare] frestas att se det naturliga som en guide till vad som är önskvärt och normativt rätt."

Även om det är svårt att inte hålla med Bostrom om detta återstår mycket i det transhumanistiska tankegodset att känna oro och obehag inför. Historikern Ha-

va Tirosh-Samuelson tar i ett vittförgrenat kapitel upp den dragning mot hedonistisk utilitarism – den etikfilosofi enligt vilken endast lycka har ett egenvärde – som ofta skiner igenom hos transhumanistiska tänkare. Med en ensidig fokusering på välbefinnande bortser vi från att obehag och svårigheter att söka övervinna kanske också behövs för att skänka livet mening. Det hedonistiska perspektivet i kombination med avancerad bioteknologi riskerar att leda till slutsatsen att det optimala samhällsarrangemanget är att var och en av oss permanent kopplas upp mot var sin lyckomaskin, som passiva mottagare av elektriska stimuli av våra hjärnors

FOTO: ISTOCKPHOTO

lustcentra. Ett sådant scenario, i all dess magnifika meningslöshet, finner Tirosh-Samuelson vara djupt otillfredsställande, och jag är böjd att hålla med.

Flera av bidragen i *H±* berör den så kallade *Singulariteten*, som är den kanske mest dramatiska spekulationen i hela den transhumanistiska litteraturen. Tanken är att när datorutvecklingen nått så långt att en artificiell intelligens skapats som överträffar oss människor, så sätter detta igång en mycket snabb självförstärkande fortsatt utveckling mot ofattbara intelligensnivåer och vidhängande tekniska landvinningar. Enligt vissa bedömare behöver det inte dröja särskilt många decennier innan så sker; den amerikanske dataingenjören och författaren Ray Kurzweil, som mer än någon annan populariserat idén om *Singulariteten*, anger (med närmast absurd grad av pseudoprecision) året för dess ankomst till 2045. Om och när den inträffar kan den antingen innebära slutet för den hopplöst akterseglade mänskligheten, eller också (med lite tur och om vi spelar våra kort väl) att vi hänger med datorerna till himmelska höjder.

Såsom ofta är fallet med antologier är *H±* ojämn i kvaliteten. Särskilt besvärligt är jag på att flera av de kritiska bidragen faller tillbaka på teologiska tankegångar och argument. Det är inte så att jag skulle ha något emot anförandet av "mjuka" aspekter i denna debatt – tvärtom menar jag att etiska frågeställningar är helt centrala för att vi skall hitta fram till förnuftiga ställningstaganden. Vad jag vänder mig emot är relevansen i funderingar kring hur vi bör agera för att inte misshaga Jahve eller något annat hypotetiskt övernaturligt väsen.

Trots denna och en del andra brister innehåller *H±* tillräckligt mycket av värde för att jag utan att tveka rekommenderar boken. Frågorna kring transhumanismen behöver lyftas i samhällsdebatten, och boken fungerar bra som ingång i ämnet.

En jämförelse med klimatfrågan kan vara på sin plats. De flesta människor har åtminstone ett hum om vad växthuseffekt och global uppvärmning är, tack vare att klimatfrågan de senaste fem åren tydligt har fått ganska stort utrymme i medier och politisk diskussion – ett utrymme som är mer än välmotiverat med tanke på de enorma följder som vårt agerande i klimatfrågan kan få på lång sikt. Konsekvenserna av hur vi förhåller oss till transhumanismen är dock inte mindre, utan snarare av ännu monstruösare proportioner, samtidigt som väldigt få vet vad det handlar om eftersom frågan så gott som fullständigt lyser med sin frånvaro i *mainstream*-medierna. Det är av största vikt att den kommer upp på dagordningen.

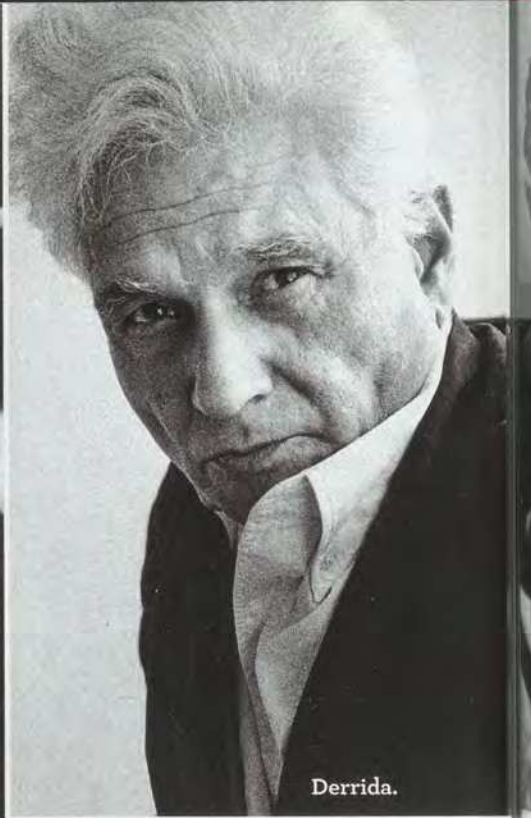
Olle Häggström

Habermas.

de Beauvoir.

Derrida.

Ett storverk om dem

Sommaren år 1900 hände mycket i Paris. Där anordnades en världsutställning, liksom de andra moderna Olympiska spelen. Samtidigt pågick den första världskongressen i filosofi. En lång rad framträdande tänkare deltog, bland dem Henri Bergson från Frankrike, Bertrand Russell från Storbritannien, liksom Gottlob Frege, Hans Vaihinger och Georg Simmel från Tyskland. Den franske filosofen Émile Boutroux menade i sitt öppningsanförande att filosofernas internationella samarbete kunde vara en förebild för "den vänskap vi måste önska se utbreda sig mellan folken".

Russell beskrev senare kongressen som en vändpunkt i hans intellektuella utveckling. Anledningen var att han kom i kontakt med den italienske matematikern Giuseppe Peano. Han läste därefter dennes skrifter, vilket gav honom avgörande impulser för hans forskning om matematikens principer.

Kongressen skildras i början av Svante Nordin i sin bok *Filosoferna. Det västerländska tänkandet sedan år 1900*. Och den ger en bild av det filosofiska och kulturella klimat som rådde under decennierna kring förra sekelskiftet. Fortfarande kände västerländska intellektuella sig trygga med den egna civilisationen. Det liberala samhället och de vetenskapliga framstegen ifrågasattes i allmänhet inte. Filosoferna var internationalistiska och lät sig inspireras

FILOSOFERNA DET VÄSTERLÄNDSKA TÄNKANDET SEDAN ÅR 1900 SVANTE NORDIN Atlantis 2011

över nations- och språkgränserna. Fransmannen Bergson och amerikanen William James hyllade varandra.

Nordin framhåller att det vid denna tid inte fanns någon uppdelning mellan så kallad kontinental och anglosaxiskt filosofi. Det är ett viktigt påpekande eftersom översikter av 1900-talets filosofi ofta delas in i två delar.

Så görs till exempel i det läsvärda och flitigt använda verket *Vårt tids filosofi*, som kom på danska 1982 och översattes till svenska 1987. Nordin väljer istället att problematisera distinktionen. Han pekar, med rätta, på de två traditionernas gemensamma rötter. Logikern Frege gav avgörande impulser till såväl Russell som till fenomenologins grun-

dare Edmund Husserl. Därmed inte sagt att det inte periodvis funnits hårda motsättningar mellan lägren. Filosofiprofessorer i Sverige som Ingemar Hedenius och Harald Ofstad ansåg på sin tid att det närmast var ett bevis på filosofisk kompetens att inte förstå Martin Heidegger.

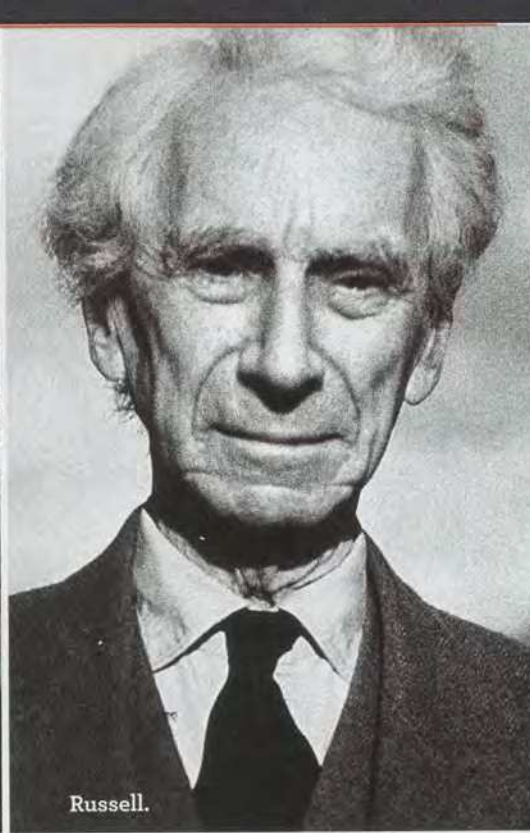
Nordin konstaterar att sprickan mellan brittiskt och kontinentalt tänkande numera knappast går genom Engelska kanalen utan istället mellan olika institutioner på samma universitet. Inom ett ämne som litteraturvetenskap har så kallad *French Theory* varit ett mode.

I sin bok *Humaniora i Sverige* kritiserade Nordin det postmodernistiska inflytandet över svensk humanistisk forskning. Men som filosofihistoriker kännetecknas Nordin av sin ekumeniska läggning och sin förmåga att leva sig in i de mest skilda tänkesätt. Det har han tidigare visat i till exempel ett verk som *Filosofins historia. Det västerländska förnufts äventyr från Thales till postmodernismen* (1995). I inledningen till den boken beklagade Nordin att han av utrymmesskäl hade tvingats att främst behandla filosofins interna utveckling, och inte haft möjlighet att sätta in den i sitt politiska, sociala och kulturella sammanhang. Denna brist har han mer än väl kompenserat i senare verk.

Bland hans mer uppmärksammade böcker finns *Filosofernas krig* (1998), där han beskriver den dramatiska påverkan

Arendt.

Russell.

Wittgenstein.

moderna filosofin

som första världskriget hade på den europeiska filosofin. Unga filosofer dödades i skyttegravarna medan äldre kollegor ansåg det vara sin plikt att bidra till den nationella propagandan, och fördöma filosofer från fiendeländerna. Bland briter ansågs det plötsligt suspekt att ägna sig åt Hegel och Schopenhauer.

Enligt Svante Nordin var den europeiska filosofin före och efter kriget som Faust före och efter mötet med Mefistofeles. Det är ingen tillfällighet att Friedrich Nietzsche, som dog 1900, fick sitt stora genombrott under denna tid.

Första världskriget, och dess följdverkningar, har en central betydelse också i den nya boken. Kriget var avgörande för de totalitära rörelsernas framgångar. Hitlers maktövertagande i Tyskland och annekteringen av Österrike innebar att en lång rad framstående tyskspråkiga tänkare tvingades gå i exil och lära sig filosofera på ett nytt språk. Många flyktingar hamnade i USA, andra kom till Storbritannien. Ernst Cassirer verkade en tid i Göteborg, skrev böcker om Axel Hägerström och drottning Christina, innan han fann det säkrast att fly över Atlanten.

Filosofer som Karl Popper och Hannah Arendt kom att ägna stor kraft åt att försöka förstå 1900-talets totalitära ideologier – och publicerade epokgörande verk i ämnet – trots att deras intressen tidigare hade

varit annorlunda. Popper var framstående vetenskapsteoretiker. Arendt, som var född i Immanuel Kants stad Königsberg, hade under sin uppväxt intresserat sig för klassisk filosofi och litteratur snarare än för politiska eller sociala frågor. Hon skrev sin avhandling om Augustinus.

Emigrationen fick avgörande betydelse för 1900-talets intellektuella utveckling. Tyskland förlorade sin gamla position som filosofins stormakt, medan den anglosaxiska filosofin fick viktiga impulser. I mötet mellan tyskt och amerikanskt skapades nya sätt att tänka.

Det innebar inte att alla flyktingar kände sig hemma i sitt nya land. Hans Morgenthau menade att den amerikanska utrikespolitiken var farligt idealistisk och föredrog istället den gamla europeiska realpolitiken. Herbert Marcuse förklarade i skarpsinniga analyser varför det öppna samhället egentligen är det mest repressiva. Genom välfärd och konsumtionsvaror lurar det folket att inte göra revolution. Det finns stolligheter som man kanske måste vara filosof för att komma på.

Att katastrofer som världskrig och totalitära regimer måste påverka också filosoferna – hur tidlösa de än försöker att vara – är väl inte så svårt att förstå. Men Nordin argumenterar för att det historiska sammanhanget alltid är viktigt. Han citerar Hegel, som sagt att filosofin är "sin

tid fattad i tankar". Filosofer vill, precis som politiker, gärna vinna debatter. För att förstå ett filosofiskt argument, liksom ett politiskt, måste man veta vilka spelregler som styr diskussionen. Att citera Thomas av Aquino, Marx eller Foucault kan vara vinnande i ett visst sällskap men diskvalificerade i ett annat.

Att Nordin skildrar filosoferna mot bakgrund av deras tid har naturligtvis också pedagogiska fördelar, och gör boken till fängslande läsning.

Nordins bok är på över 800 sidor, och den är naturligtvis omöjlig att sammanfatta eller göra rättvisa i en recension. I princip alla viktiga 1900-talstänkare behandlas, liksom en del kanske mindre viktiga. Man kan alltid hitta detaljer att diskutera. Borde inte Daniel Dennett fått vara med, och kunde inte några andra namn ha strukits? Sådana möjliga invändningar drabbar alla verk av den här karaktären, men är inte av större betydelse.

Bakom detta verk måste ligga decennier av studier. Ändå framstår det som svärgripligt hur Nordin hinner läsa så mycket, och dessutom smälta det lästa och presentera det i en så behaglig form. Det gäller i synnerhet om man betänker hur många intressanta böcker i andra ämnen han har publicerat.

Filosoferna är en enastående bok, en höjdpunkt i höstens svenska bokutgivning.

David Andersson

Såväl den bästa arkitekturen som orgier och pasta har kommit till oss via italienarna. Kommer vi att följa dem även nu, när de bestämt sig för att låta sig styras av en tjänstemannajunta?

Jag tror det. De flesta har redan insett att våra gemensamma angelägenheter är alldeles för viktiga för att överlåtas till politiker. Bara ledarskribenter låter sig förbryllas av att Mario Montis regering saknar en enda sådan. Problemet är istället en fråga om rekrytering. Det är möjligt att ekonomer har kostat oss marginellt mindre än politiker, men att som italienarna avhända politikerna samhällsansvaret, bara för att sätta det i händerna på en ekonom, ter sig direkt världslost.

Vilket är då det bästa alternativet? För ett antal decennier sedan skulle det naturliga svaret ha varit biskopsmötet. Det är uteslutet i dag. För att fylla sin funktion måste en junta ha någon slags övertygelse. Att låta jurister bilda junta kan framstå som en tilltalande tanke i teorin, men i praktiken kan den innebära att nationens öde läggs i händerna på Claes Borgström, Madeleine Leijonhufvud och Thomas Martinsson. Internationellt sett har det varit populärt att hämta juntor ur officerskåren, men Sverige har knappt några officerare kvar. Jag antar att vi skulle kunna försöka rekrytera en junta bland finska officerare, men varför skulle de vilja ta sig an vad som för dem måste framstå som dryga 9 miljoner degenererade rekryter?

Efter moget övervägande har jag kommit fram till att idealet antagligen är en junta av parkeringsvakter. De är tränade i att behålla lugnet trots provokation, har inga illusioner om mänsklighetens natur och råds inte snabba beslut, grundade på exakta studier av verkligheten. Att de dessutom bär uniform kommer att ge vår junta auktoritet och tillföra ett visst mått av glamour i den europeiska gemenskapen.

DEN SENASTE SKANDALEN inom åldringsvården visar att politiker och ekonomer inte inser att även de mest ledbrutna och förvirrade åldringar har något att bidra med, om vi bara är villiga att ta vara på dem. Jag skyller det på bristande bildning. Hade våra styresmän läst, till exempel, Jonathan Swifts förslag till lösning på den irländska svälten, *A Modest Proposal* från 1729, skulle de med säkerhet ha dragit sig till minnes detta parti:

En välunderrättad amerikan i min bekantskapskrets i London har sagt mig att ett välfött, ungt, sunt barn i ettårsåldern utgör ett verkligt läckert, näringsriktigt och hälsosamt mål mat, oavsett om det tillagas i gryta, grillas, ugnsbakas eller kokas; jag tvivlar inte heller på att det skulle smaka lika bra i en frikassé eller ragu.

Det vore löjligt att påstå att åldringar har sammakulinariska potentialer som Swifts möra ettåringar, men å andra sidan är klimathotet en katastrof av betydligt värre slag än någon enskild svältepidemi. Ska vi kunna fortsätta att äta kött kan vi inte bara välja de enklast tillredda och läckraste bitarna. Vi måste ta vara på allt, undvika metanproducerande nötkreatur och söka lokalproducerad råvara. För långkok i allmänhet och traditionell husmanskost som dillkött i synnerhet, finns ingen anledning att tanklöst döma ut det bidrag våra äldre kan bistå med.

STOCKHOLMS STAD GÖR för närvarande medborgarna uppmärksamma på Kristi födelse genom att förrevisasju meter höga, självlysande renar i fontänen på Sergels Torg.

Tidigare i år lät Örebro kommun en 16 meter hög "gosekanin" av betong, metall, trä och takspån, vilas sin rumpa på Engelbrekts staty på Stortorget.

I Borås pryder en nio meter hög Pinocchio rondellen på Allégatan. Den 47 meter höga konferens- och restaurangälg av limträ som ska stå på Vithatten, mellan Skellefteå och Arvidsjaur, är under uppbyggnad.

Jag är inte särskilt bevandrad i science-fictionlitteraturen, men jag förstår att ett återkommande

tema är de första kontakterna mellan olika galaktiska civilisationer och de kommunikationssvårigheter som då uppstår.

Kontaktsökande utomjordingar försöker ofta efterapa sådant de observerat på jorden, för att därigenom försäkra oss jordbor om fredliga intentioner och en djupt känd respekt. Även för högt intelligenta varelser är det dock svårt att trovärdigt efterlikna sådant som man aldrig tidigare stött på och egentligen inte förstår. Något – proportioner, skala, placering, färg – blir alltid fel och understryker istället ett grundläggande främlingskap.

Om man ska finna en förklaring till våra kommunalpolitikernas landsomfattande och märkliga entusiasm för jättelika, självlysande djur och fantasifigurer i det offentliga rummet, undrar jag om det inte är just här man ska söka. De försöker, på sitt valhant främmande sätt, säga oss något. Det är omöjligt att förstå exakt vad, men som goda jordbor bör vi visa välvilja och utgå ifrån att deras intentioner är fredliga. Det är, trots allt, jul.

SHEN YUN 神韻晚會

"Jag är helt förtrollad"

— H.K.H. Prinsessan Michael av Kent

"Det var en fantastisk upplevelse ...

Utsökt vackert"

— Cate Blanchett, Oscarsbelönad skådespelare

HELT NYTT PROGRAM 2012

MED STOR ORKESTER

ShenYun2012.com

5000 ÅRS CIVILISATION VÄCKS TILL LIV

SHEN YUN. Dessa ord väcker hos kineser en känsla av under, magi och gudomlig närvaro. De som sett föreställningen har fått ett minne för livet – så vackert att det berör ända in i själen.

Upptäck storslagenheten hos det klassiska Kinas fantastiskt rika kultur, som väcks till liv genom den briljant koreograferade dansen och orkestrens trollbindande originalkompositioner. I sina magnifika dräkter inramas de enastående dansarna av poetiska arrangemang som ger liv åt såväl lantlig idyll som kejserligt drama, och storheten hos en flertusenårig civilisation.

UNDER 5000 ÅR ansåg man i Kina att kulturen var en gåva från gudarna. Dess storhet var länge en källa till inspiration för många artister och poeter, ända tills detta arv nästan gick förlorat...

New York-baserade Shen Yun Performing Arts vill återuppväcka denna en gång så majestätiska tradition, med en föreställning som i sin skönhet är värdig denna nobla historia – någonting som berikar åskådarnas liv på ett djupt och bestående sätt.

Upptäck vad konst var ämnad att vara. Upptäck Shen Yun.

4-6 APRIL, 2012

CIRKUS, STOCKHOLM

BILJETTER

Priser: 995 kr, 795 kr, 695 kr,
495 kr (exkl avgift)
Telefon: 077-170 70 70 (Ticnet)
08-660 10 20 (Cirkus)
Webbsida: www.ticnet.se
Ticnetombud: Vasagatan 14, Stockholm
Fler ombud finns på
www.ticnet.se
Information: 08-22 81 21
info@stockholm-show.se
中文諮詢及訂票服務:
073-958 50 33 (kinesiska)

Arrangör: Svenska föreningen för Falun Dafa

LIVE FOR GREATNESS

EVERY ROLEX IS MADE FOR GREATNESS. THE SUBMARINER, INTRODUCED IN 1953, WAS THE FIRST WATCH TO BE WATER RESISTANT UP TO 100 METRES. IT WAS LATER STRENGTHENED BY ITS PATENTED TRIPLE-SEAL TRIPLOCK WINDING CROWN, MAKING IT CAPABLE OF WITHSTANDING DEPTHS OF UP TO 300 METRES. THE SUBMARINER DATE IS PRESENTED HERE IN 18 CT WHITE GOLD.

THE SUBMARINER DATE

1851 **160** 2011
YEARS

NYMANS UR 1851

BIBLIOTEKSGATAN 1, STOCKHOLM | STORA GATAN 26, VÄSTERÅS
WWW.NYMANSUR.COM

ROLEX